

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut mezinárodních studií

Diplomová práce

2012

Jiří Kocian

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut mezinárodních studií

Jiří Kocian

**Ion Iliescu a jeho role při formování moderní
rumunské demokracie**

Diplomová práce

Praha 2012

Autor práce: **Jiří Kocian**

Vedoucí práce: **PhDr. Miroslav Tejchman, DrSc.**

Rok obhajoby: 2012

Bibliografický záznam

KOČIAN, Jiří. *Ion Iliescu a jeho role při formování moderní rumunské demokracie*. Praha, 2012. 98 s. Diplomová práce (Mgr.) Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut mezinárodních studií. Katedra ruských a východoevropských studií. Vedoucí diplomové práce PhDr. Miroslav Tejchman, DrSc.

Abstrakt

Rumunský přechod k demokracii po roce 1989 byl ve významné míře determinován formou předchozího režimu. Osobní diktatura Nicolae Ceaușeska a extrémně silný tlak, který byl vyvíjen na opozici, zamezil v Rumunsku existenci významnějších disidentských skupiny, nebo center, které se mohly na svržení jeho moci podílet.

V překotných a dosud nejasných událostech prosince 1989 se proto k moci dostala různorodá Fronta národní spásy, do jejíhož čela se postavil Ion Iliescu. Jako bývalý stranický funkcionář odstavený z čelných pozic po neshodách s Ceaușeskem převedl téměř kompletní komunistickou strukturu včetně tajné služby Securitate pod nové vedení. Likvidace minulého režimu proběhla ve skutečnosti likvidací bývalého prezidentského páru a odsouzením několika generálů tajné služby. Iliescu následně koncentroval dostupné mocenské prostředky kolem Fronty národní spásy a na rozdíl od původních prohlášení zdržoval proces demokratizace.

Režim, v jehož čele stanul Ion Iliescu, vykazoval ve svých ideových projevech a technologii udržování moci zřetelnou podobnost s obdobím komunistické vlády, přesto fungoval ve formálně demokratickém rámci. Proto se podařilo opozici v roce 1996 převzít moc bez výraznějších konfliktů a plně v intencích ústavní demokracie.

Abstract

The problematic of Romanian transition to democracy after the year 1989 was by its major part determined by the form of previous regime. Because of the extreme pressure and control exercised on the opposition and personal dictatorship of the regime of Nicolae Ceaușescu, no major dissent groups or centers existed, bearing the potential to take part in the overthrow of the regime.

In the swift and still unclear events of December 1989, National Salvation Front rose to hold the power, being directed by Ion Iliescu. As a formerly top positioned communist apparatchik, who had been swept out from status and power after several conflicts with Ceausescu, he transferred almost complete communist structure to the newly formed regime, including Securitate, the secret service. Deconstruction of the former regime was actually performed by the execution of the former president and his wife and by trials of several Securitate generals. Iliescu concentrated most of the power around NSF and in contradiction with the original proclamation postponed transition to democracy.

The new regime, which was led by Ion Iliescu demonstrated in its ideological presentation and exercise of power apparent similarities with the era of communist rule, nevertheless, it worked under formal democratic framework. Because of this fact, the opposition could take over the power peacefully in 1996, under the terms of a standard constitutional democracy.

Klíčová slova

Rumunsko, Ion Iliescu, revoluce, přechod k demokracii, Fronta národní spásy, postkomunismus

Keywords

Romania, Ion Iliescu, revolution, transitiv to democracy, National Salvation Front, post-Communism

Rozsah práce: 202 384 znaků včetně mezer

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval samostatně a použil jen uvedené prameny a literaturu. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely v příslušné knihovně UK a prostřednictvím elektronické databáze vysokoškolských kvalifikačních prací v depozitáři Univerzity Karlovy a používána ke studijním účelům v souladu s autorským právem.

V Praze dne 17. 5. 2012

Jiří Kocian

Poděkování

Na tomto místě bych rád poděkoval vedoucímu mé diplomové práce PhDr. Miroslavu Tejchmanovi, DrSc. za dlouhodobou podporu, inspiraci a odborné vedení a vedoucímu mého diplomového semináře Doc. PhDr. Luboši Švecovi, CSc. za cenné rady a připomínky v průběhu psaní této práce.

TEZE DIPLOMOVÉ PRÁCE

Jméno:

Jiří Kocian

E-mail:

kocian_j@centrum.cz

Semestr:

V.

Akademický rok:

2011/2012

Název práce:

Ion Iliescu a jeho role při formování moderní rumunské demokracie

Předpokládaný termín ukončení (semestr, školní rok):

letní semestr, 2011/2012

Vedoucí diplomového semináře:

Doc. PhDr. Luboš Švec, CSc.

Vedoucí práce:

PhDr. Miroslav Tejchman, DrSc.

V čem se oproti původnímu zadání změnil cíl práce?

Cíl práce se drží původní linie, tedy vysledování závislosti faktorů ovlivňujících demokratizaci Rumunska na formativních elementech podoby a svržení Ceauseskova režimu. Interakce elementů, které se účastnily revolučních událostí vynesla k moci Iona Ilieska, který se stal osobností personifikující kontroverzní porevoluční režim. Cílem práce je zjistit, jaká byla konkrétní role a vliv Ilieska na podobu formující se rumunské demokracie.

Jaké změny nastaly v časovém, teritoriálním a věcném vymezení tématu?

Od původního návrhu se téma zúžilo na deskripci vývoje politické osobnosti Iona Ilieska v období komunistického režimu a po revoluci do roku 1996, tedy do skončení jeho druhého prezidentského mandátu.

Jak se proměnila struktura práce (vyjádřete stručným obsahem)?

1. Úvod
2. Období komunismu v Rumunsku
3. Kariéra Iona Ilieska před rokem 1989
4. V čele revoluce
5. Tranzice politického režimu
6. Era Iliescu
7. Ilieskova role v jednotlivých sférách nového politického režimu
8. Závěr
9. Prameny a použítá literatura

Jakým vývojem prošla metodologická koncepce práce?

Původní plán byl dodržen. Jedná se o historickou analýzu založenou na komparaci primárních a sekundárních pramenů kritizujících či obhajujících zkoumaný politický a mocenský vývoj.

Které nové prameny a sekundární literatura byly zpracovány a jak tato skutečnost ovlivnila celek práce?

Mezi nové dosud nepoužité prameny patří odborné publikace založené na obsáhlých výzkumech archivních materiálů dosažené v Rumunsku a také analýza nových vzpomínkových rozhovorů s Ionem Ilieskem a dalšími přímými účastníky politického dění v Rumunsku v daném období.

Charakterizujte základní proměny práce v době od zadání projektu do odevzdání tezí a pokuste se vyhodnotit, jaký pokrok na práci jste během semestru

Obsah

OBSAH	1
ÚVOD	3
1. ION ILIESCU A KOMUNISMUS V RUMUNSKU	7
1.1. RÁMEC RUMUNSKÉ VNITŘNÍ POLITIKY VE DVACÁTÉM STOLETÍ.....	7
1.2. PRVNÍ KOMUNISTICKÉ OBDOBÍ	9
1.3. CEAUȘESKOVO RUMUNSKO	10
1.4. KARIÉRA IONA ILIESKA PŘED ROKEM 1989.....	22
1.5. POZICE IONA ILIESKA V ROCE 1989.....	29
2. V ČELE REVOLUCE	32
2.1. PROSINEC 1989	32
2.2. NEPOKOJE V TEMEŠVÁRU	33
2.3. PÁD DIKTATURY V PŘÍMÉM PŘENOSU	36
2.4. VÍTĚZSTVÍ LIDU A VÍTĚZSTVÍ IONA ILIESKA	42
3. PŘEVZETÍ MOCI	44
3.1. VLÁDA CFSN	44
3.2. FORMOVÁNÍ POLITICKÉ SCÉNY	49
3.3. PRVNÍ PŘEDVOLEBNÍ BOJ	51
3.4. VÝSLEDKY PRVNÍCH VOLEB	57
3.5. DVOJITÁ TRANZICE.....	59
4. ERA ILIESCU	63
4.1. ROZDĚLENÍ SPOLEČNOSTI	63
4.2. POLITICKÁ KULTURA	68
4.3. EKONOMICKÁ TRANSFORMACE	71
4.4. POHYBY VE STRANICKÉM SYSTÉMU PO ROCE 1990.....	75
4.5. NOVÁ ÚSTAVA.....	78
4.6. DRUHÉ VOLBY A NÁSLEDUJÍCÍ VÝVOJ.....	80
ZÁVĚR	83
SUMMARY	86
POUŽITÁ LITERATURA	89
SEZNAM PŘÍLOH:	96
PŘÍLOHY	97

Úvod

Stejně jako další státy východní Evropy, dostalo se Rumunsko v roce 1989 do zlomového bodu, chvíle, kdy opouštělo komunistický systém. Ten byl v zemi prosazen v důsledku druhé světové války, po které získal rozhodující slovo v oblasti Sovětský svaz. Rumunští komunističtí představitelé následovali zprvu model prosazovaný ve všech zemích rodícího se východního bloku, v průběhu doby se od něj však odchýlili a domácí politiku si řídili a upravovali do značné míry nezávisle na přáních moskevského centra. V této tendenci pokračoval i Nicolae Ceaușescu, který stanul v čele země v roce 1965. Autokratický režim, který vybudoval, mu umožňoval zavádět nepopulární opatření, která měla devastující dopad na všechny stránky života v zemi. Jeho diktatura byla udržována v chodu represivními složkami a přebujelým státním a stranickým aparátem, jenž nebyl schopen se generálnímu tajemníkovi vzepřít. Občané země byli postupně podřízeni tyranii v tom pravém slova smyslu, která je kolektivně fyzicky i psychicky deprivovala. Kult Ceaușeskovy osobnosti anachronických parametrů rostoucí bez jakéhokoliv omezení se stal symbolem režimu a ještě zvyšoval míru hořkosti života obyvatel země, kteří se mu museli pokorně klanět.

Bylo pochopitelné, že se ve chvíli příležitosti rumunské obyvatelstvo vzbouřilo a povstalo proti teroristickému režimu a jeho despotickému vládci. Krvavé události prosince 1989 upoutaly k Rumunsku pozornost celého světa a široce sdílené sympatie ke snaze obyvatel o své osvobození poskytovaly naději na budoucí demokratický vývoj, jaký byl očekáván ve všech případech této širší demokratizační vlny pádu komunistických režimů. Vzhledem k politickému vývoji v průběhu následujících let se začaly ozývat jak ze strany domácích, tak zahraničních pozorovatelů pochybnosti o skutečné podstatě změn v Rumunsku. Do čela země se dostal pouze odborníkům místních poměrů známý Ion Iliescu, který zastával nejvyšší státní funkce až do roku 1996.

Hlavními kontroverzemi s očekávanou demokratizační trajektorií byla neklidná povaha veřejného prostoru, ve kterém po revoluci neustávalo vzájemné osočování politických představitelů ze zrady demokratizačních ideálů, v jejichž duchu se neslo svržení předchozí diktatury. V mnoha oblastech nebyla zřetelná diskontinuita mezi komunistickým obdobím a novým politickým režimem. Ion Iliescu začal být vnímán jako člověk, který si s pomocí různých nedemokratických metod od konspirace po

násilné potlačování opozice usurpoval moc v Rumunsku. Jeho styl vlády v kombinaci s prezentovanou ideologií a typem ekonomických a státních reforem, ke kterým se uchýlil, si brzy získal označení jako *kryptokomunistický*. Ani po delší době tedy neustával zájem o situaci v Rumunsku ze strany odborníků zabývajících se danou problematikou, která byla v mnoha ohledech výjimečná ve srovnání s ostatními zeměmi procházejícími všestrannou transformací.

V rámci mého dlouhodobého studia historického a politického vývoje Rumunska jsem se s problémem tamního přechodu k demokracii na konci 20. století setkával poměrně často. Pro samotné Rumuny se jedná o téma stále živé, které svým způsobem rozděluje společnost z hlediska jeho interpretace a hodnocení jeho dědictví. Ion Iliescu je i přes svůj pozeňnaný věk osmdesáti dvou let jedním z mála aktivních politiků, kteří vydrželi nepřetržitě působit ve vrcholných pozicích od revoluce až do dnešních dnů. Odborná literatura zpracovávající změnu režimu v Rumunsku v roce 1989 se shoduje ve výše naznačeném negativním hodnocení jeho porevolučního působení. Tento apriorní přístup však vzbuzuje podezření, že některým faktorům není věnována dostatečná pozornost a jiné jsou zjednodušovány.

Za základní cíl své práce jsem si stanovil podat komplexnější pohled na působení Iona Ilieska v průběhu rumunské transformace z přelomu 80. a 90. let. Za dobu svého studia a výzkumu dané problematiky jsem dosud nenalezl odbornou publikaci, která by obsahovala celkové zhodnocení Ilieskova vývoje jako politické osobnosti a jeho působení v tomto procesu. Takové informace jsou v literatuře zpravidla zkratkovité nebo zasazené do kontextu korelací s jinými faktory. Vycházím z presumpce, že jako vrcholný politik daného období, měl Ion Iliescu na průběh politické tranzice Rumunska výrazný vliv, a tudíž i na jeho kontroverzní atributy. A právě z tohoto důvodu se stává v rámci analýzy celého procesu prvkem hodným samostatného zkoumání.

Zásadní otázkou, která též zůstává v odborné literatuře nedostatečně zodpovězena, je samotný mechanismus demokratické tranzice v Rumunsku. Autoři se shodují v tom, že charakter Ceaușeskova režimu nastavil podmínky pro specifickou konfiguraci jejích aktérů v momentě svržení starého režimu. Avšak podrobněji již neanalyzují mechanismus, který zajistil poklidné předání moci opozici v roce 1996 poté, co implikují vznik latentně autoritářského režimu pod Ilieskovým vedením. Lze předpokládat, že Ion Iliescu určitým způsobem napomohl demokratizačnímu procesu v zemi. Zda k němu přispěl a jak, je druhou rovinnou zkoumání prezentovaného v této práci.

Členění samotného textu je chronologické, tematicky se drží linie Ilieskovy aktivity v politickém vývoji Rumunska v průběhu 20. století. První ze čtyř kapitol se zabývá zhodnocením a interpretací politického vývoje v Rumunsku do roku 1989 a politické kariéry Iona Ilieska, která se stala základním argumentem jeho kritiků pro jeho diskvalifikaci z dalšího politického působení. Zároveň z logiky vývoje Ceaușeskova režimu mohou vyplývat odůvodnění, proč se tak nestalo. Ve druhé kapitole usilují o analýzu role Iona Ilieska v průběhu revolučních událostí roku 1989, které ho vynesly na mocenský vrchol. Z důvodů dosud přetrvávajících nejasností se staly zdrojem úvah o konspiraci a nedemokratické povaze politických struktur, které byly v pozadí tohoto dění. Třetí kapitola se snaží poukázat na význam opomíjeného období od začátku roku 1990 do prvních voleb, které mělo zásadní a dlouhodobý vliv na probíhající a budoucí formování demokracie v Rumunsku. Poslední kapitola práce zkoumá Ilieskův přímý i nepřímý vliv na politický vývoj v časovém úseku, v jehož průběhu absolutně dominoval politické scéně. Toto období vyvrcholilo schválením ústavy v roce 1992, která je podle úprav z roku 2003 platná v Rumunsku dodnes.

Zvolenou metodou práce je historická analýza relevantních zdrojů a jejich interpretace s využitím doplňující literatury, zabývající se problematikou přechodů k demokracii, či přímo rumunského politického systému. Rozhodně nebylo mojí aspirací stát se soudcem v historickém procesu s Ionem Ilieskem. Spíše jsem se snažil po vzoru Ignace Romsicse zůstat v pozici nestranného soudního reportéra. Stejně tak jsem se vyhýbal normativnímu hodnocení kvalit demokratického socialismu či liberální demokracie, jakožto politických paradigmat, jako tomu je v případě některých analýz. V největší možné míře jsem se pokusil poskytnout dostatek prostoru v pomyslné diskusi mezi různými zdroji jak Ilieskovi a jeho názorům, tak převažující kritice ostatních autorů. V této souvislosti je ovšem třeba konstatovat, že na obhajobu Ilieskovy interpretace průběhu a výsledků politické transformace vystupuje pouze on sám.

Z primárních zdrojů jsem využil pro potřeby mého zkoumání cennou knihu Iona Ilieska *Romania at the moment of Truth* z roku 1994, která je psána v období ještě probíhající demokratické tranzice. Iliescu v ní popisuje svůj pohled na tento proces, přičemž se sám staví do role jeho prosazovatele. Další užitečná doplňující vyjádření poskytl jeho internetový blog nacházející se na adrese <http://ioniliescu.wordpress.com/>.

Z dostatečného množství sekundární literatury se jako velmi přínosná ukázala syntéza Florina Abrahama *România de la Comunism la Capitalism* vydaná v roce 2006, nezaujatě hodnotící politický systém. Netradičně pojatá *Democrația la pachet* autorů

Mariuse Tudora a Adriana Gavrileska z roku 2002 hodnotí porevoluční politické elity a poskytuje řadu detailních informací o konkrétních osobnostech. Závěrečná zpráva o komunistické diktatuře vypracovaná v roce 2007 prezidentskou komisí pod vedením Vladimira Tismăneana poskytla neocenitelný náhled do jinak těžce dosažitelných archivních zdrojů a tím podklady pro první dvě kapitoly práce. Jako další bych zmínil kolekci esejů americké antropoložky Catherine Verdery *What was Socialism and what comes next?*, vydanou v roce 1996, která nabízí unikátní pohled do života (nejen politického) v Rumunsku před i po revoluci. Podstatné detaily k otázce rumunské revoluce mi poskytla kniha předního českého odborníka na rumunské dějiny Miroslava Tejhmana *Nicolae Ceaușescu*.

Pro zpracování partikulárních problémů posloužily studie z různých odborných periodik, dosažitelných přes elektronické databáze Knihovny společenských věd T. G. Masaryka v Jinonicích. Hlavní penzum titulů jsem získal během svého studijního pobytu na Univerzitě Babeșe-Bolyaie v rumunské Cluji v místních univerzitních knihovnách, část byla poskytnuta prof. Mariusem Jucanem. Další část podkladů pochází z knihovny Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, Knihovny společenských věd T. G. Masaryka v Jinonicích a dostupných internetových archivů.

1. Ion Iliescu a komunismus v Rumunsku

1.1. Rámec rumunské vnitřní politiky ve dvacátém století

V průběhu dvacátého století se na území Rumunska vystřídala poměrně široká paleta nejrůznějších typů státních a politických zřízení. Do takzvaného krátkého 20. století vstoupilo na straně vítězů první světové války jako konstituční parlamentní monarchie fungující na základě demokratických principů. Interní i externí krizové faktory provázející tento ústavní režim zapříčinily jeho rozklad.¹ Až do poslední dekády 20. století zůstalo toto období do roku 1938 pro Rumuny jedinou zkušeností s demokratickou formou státního zřízení. Po jeho skončení se v krátkém sledu vystřídaly režimy autoritativní: nejprve královská osobní diktatura Carola II. nesoucí prvky korporativismu, transformovaná v roce 1940 v „Národní legionářský stát“, který konstituovala fašistická Legie Archanděla Michaela, aby byla rozprášena a vystřídána vojenskou diktaturou pod vedením generála (později maršála) Iona Antoneska v lednu 1941,² který spojil osud Rumunska za druhé světové války pevně s mocnostmi Osy (a pokračoval v politice Legie, i když rétoricky umírněné).³ Státem autorizovaný antisemitismus, válka po boku nacistů a nevýhodná geografická poloha, to vše zařadilo Rumunsko na stranu poražených. O jeho budoucím osudu bylo v podstatě rozhodnuto již 9. 10. 1944 na jednání W. Churchilla s J. V. Stalinem v Moskvě, kde byl tajnou dohodou stvrzen dominantní sovětský vliv v této zemi do budoucna.⁴ Přes snahu Antoneska, následně krále Michala i politiků, kteří maršála svrhli, o separátní mír se západními spojenci, podržela si rozhodující vliv v zemi Moskva.⁵

Této nové realitě se část Rumunů velmi rychle přizpůsobila, jak lze ilustrovat na PCR (*Partidul Comunist Român – Rumunská komunistická strana*), která měla při převratu proti Antoneskovu režimu 23. 8. 1944 cca 1000 členů (z toho v samotné Bukurešti 80, v tomto počtu jsou zahrnuti i političtí vězni), na konci dubna 1945 to bylo již 55 253.⁶ Stejně jako v ostatních státech Evropy, které se po druhé světové válce ocitly v sovětské sféře vlivu, byl v Rumunsku instalován režim, kterému dominovala

¹ Pop I.-A., Bolovan I. *History of Romania*. s. 594-597.

² Tejchman, M. *Balkán ve válce a revoluci*. s. 328.

³ Pop I.-A., Bolovan I. *History of Romania*. s. 605-607.

⁴ BFO, *Tolstoy documents*, 9.10.1944.

⁵ Pop I.-A., Bolovan I. *History of Romania*. s. 609.

⁶ Tismăneanu, V. Dobrinu, D. Vasile, C.(eds.) *Comisia prezidențială pentru analiza dictaturii comuniste din România: Raport Final*. s 56.

právě tato strana. Měla být zárukou toho, že se vnitřní politika země neodchýlí od linie, která bude Sovětskému svazu vyhovovat. Podstatnou pojistkou tohoto plánu byla i přítomnost sovětských vojsk na rumunském území, která byla v mírové smlouvě z Paříže ze dne 10. 2. 1947 prodloužena na dalších 90 dní, v důsledku mezinárodního vývoje však Rudá armáda zůstala až do roku 1958.⁷ Mezi léty 1945-1947 byli zlikvidováni všichni potenciální političtí konkurenti PCR metodami známými i z ostatních rodících se sovětských satelitů a ve finále tohoto procesu byl 30. 12. 1947 donucen k abdikaci i král Michal. Rumunsko se tak stalo oficiálně lidovou republikou, kterou pevně sevřela ve svých rukách komunistická „státostrana“.⁸

Vhodné je v tomto případě používat pojem *komunistická* pouze nominálně, neboť se stejně jako v SSSR ve výsledku o komunismus ve smyslu společensko-politického uspořádání nejednalo.⁹ V praxi šlo o politický systém, který byl založen na vládě jedné strany, která se obvykle nazývala komunistickou (popřípadě socialistickou) a formálně prosazovala ideologii marxismu-leninismu, jak ji převzala ze SSSR. Podoba těchto zdánlivě rigidních autoritářských režimů, jejich politická struktura a praktické fungování podléhaly jednak aktuální globálně-politické situaci a dále vedením, které v té které době jednotlivé země měly. Přes značné ideologické deviace od původního dogmatu i sovětské linie, které se v průběhu vývoje v PCR v následující době vyskytly, vydržel její režim u moci bez několika dnů 42 souvislých let. Tím výrazně překonal v délce trvání své strukturální předchůdce, zanechal podstatnou stopu v kolektivní paměti rumunského národa a poznamenal jeho další politický život i po svém pádu. Zároveň znamenal poválečný režim obrát od pravicového autoritářství k levicovému, přesto, jak se později ukázalo, bylo možné nalézt v obou antagonistických společenských konstruktech v případě Rumunska společné ideologické prvky.

⁷ Pop I-A., Bolovan I. *History of Romania*. s. 614.

⁸ Ibid. 614-615.

⁹ Vykoukal J., Litera B., Tejchman M.. *Východ: vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944-1989*.s. 13.

1.2. První komunistické období

Po převzetí moci přijala komunistická strana nové jméno - Rumunská strana pracujících (*Partidul Muncitoresc Român* – PMR) a jejím generálním tajemníkem byl zvolen Gheorghe Gheorghiu-Dej, představitel domácího komunistického disentu. Ten začal provádět všechny zásadní reformy ve prospěch nastupujícího režimu podle modelu obvyklého v ostatních nových socialistických státech. Vypořádal se se zbytky sympatizantů opozice, s těmi, kteří vedli ozbrojený protikomunistický odboj, vnitřními nepřáteli ve straně (Lucrețiu Patrașkanem, Annou Paukerovou – v případě které získal proces opětovně antisemitský podtext, jednalo se však v první řadě o likvidaci moskevského mocenského centra z období 2. světové války) a církvemi.¹⁰

Prostředky využívané k regulaci třídních a ideových nepřátel byly symptomatické autoritářské povaze režimu. Tajná služba Securitate (založená v srpnu 1948 pod plným názvem *Direcția Generală a Securității Poporului* – eufemistický Generální direktorát lidové bezpečnosti - po vzoru NKVD)¹¹ se stala jedním z trvalých symbolů režimu. Období začátku 50. let je asociováno s nucenými pracemi, v různých táborech se nacházelo na 80 000 lidí, z toho 40 000 bylo nasazeno podle sovětského vzoru na výstavbu kanálu Dunaj-Černé moře.¹² Gheorghiu-Dej tedy budoval komunismus v Rumunsku po vzoru J. V. Stalina. Po jeho smrti v roce 1953 se Dejovi podařilo zdárně proplout disturbancemi v jednotlivých sovětských satelitech i v SSSR samotném. Svoji prosovětskou roli sehrál v případě Maďarského povstání v roce 1956, poté si udržoval „mírumilovný odstup“¹³ od spřátelených zemí. Neprovedl žádnou zásadní revizi dosavadní politiky (což by prakticky nebylo možné, aniž by se vzdal své pozice), vyjednal odchod sovětských vojsk roku 1958 a nepodleh tlaku v rámci RVHP na přetvoření Rumunska v zemědělskou zásobárnu celého bloku mezi léty 1963-1964 a dále držel moc pevně ve svých rukách.¹⁴ Relativní samostatnost a určitá liberalizace vnitřních poměrů se začala projevovat i ideologicky, vedla totiž k zjevným nacionalistickým odchylkám od marxisticko-leninského dogmatu ve stalinské formě tak, jak ho Gheorghiu-Dej prakticoval v průběhu 50. let. Jedním z demonstrativních příkladů této nové linie bylo zrušení povinné výuky ruštiny roku 1964 a deklarace

¹⁰ Bărbulescu, M. et al. *Istoria României*. s. 408-417.

¹¹ Ibid. s. 413.

¹² Ibid. s. 418.

¹³ Pop I-A., Bolovan I. *History of Romania* s. 646.

¹⁴ Iliescu, I. *Romania at the moment of Truth*. s. 28.

neutrální pozice v realitě sovětsko-čínské roztržky.¹⁵ Je ironií osudu, že studentské demonstrace z roku 1956, které se mimo jiné těchto opatření domáhaly, skončily represemi a zavíráním jejich účastníků do vězení. Rumunská ekonomika byla na vzestupu, byli propouštěni političtí vězni a atmosféra v zemi se podstatně zlepšovala. Gheorghiu-Dej ve svém nově profilovaném kurzu však dlouho pokračovat nemohl, neboť 19. 3. 1965 zemřel na rakovinu plic.¹⁶

1.3. Ceaușeskovsko Rumunsko

Nástupcem Gheoghe Gheorghiu-Deje se roku 1965 stal Nicolae Ceaușescu, který ovlivnil vývoj země natolik zásadně, že rumunská historiografie začala pro dané období používat termín *Era Ceaușescu*.¹⁷ Nejprve vážně míněný pojem získal v průběhu vlády „Titána titánů“¹⁸ značně ironický nádech, přesto je jeho užití na místě, neboť až do pádu jeho na evropské poměry v mnoha směrech vybočujícího režimu, byla jeho osoba skutečně středobodem veškerého dění ve státě. Vývoj hospodářské politiky a mocenské struktury, které vytvořil, se staly dědictvím, s nímž se muselo Rumunsko vypořádat a které výrazně ovlivnily proces jeho demokratizace. Je třeba vzít v úvahu, jaký kontrast znamenal pro běžné občany po roce 1989 nově budovaný režim. Jejich priority byly výrazně formovány Ceaușeskovskou zkušeností, což umožnilo získat Ionu Ilieskovi podporu pro jeho politiku, která se ukázala být anti-ceaușeskovská, nikoliv však anti-socialistická. Percepce a hodnocení režimu panujícího v Rumunsku do roku 1989 byla spíše emocionální než racionální.

Po smrti Gheoghe Gheorghiu-Deje nebylo zcela zřejmé, kdo převezme otěže, aby vedl Rumunsko v nastaveném kurzu - v rámci možností vlastní politiky, značně nezávislé na Sovětském svazu. Ceaușescu, který se pro komunismus nadchl mimo jiné právě pod Dejovým vlivem díky tomu, že spolu byli od roku 1936 uvězněni

¹⁵ Boia, L. *Romania: Borderland of Europe*. s. 125.

¹⁶ Pop I-A., Bolovan I. *History of Romania*. s. 637-652.

¹⁷ Treptow, K. (ed.) *Dějiny Rumunska*. s. 363.

¹⁸ Ceaușescu byl držitelem mnoha (často poněkud legračních) titulů, které pro něj vymysleli prorežimní básníci, spisovatelé, ale i spolustraníci, např.: *Velký architekt moderního Rumunska, Karpatský genius, Všemocný bůh, Dunaj myšlenek* nebo tradiční *Conducator*, kterým disponoval již například král Carol nebo maršál Antonescu. Tejchman, M. *Nicolae Ceaușescu*.

v Doftaně,¹⁹ nebyl do té doby funkcionářem takřkajíc prvního sledu. Poté, co komunisté získali definitivně moc roku 1948, působil Ceaușescu v řadě funkcí ve státním a stranickém aparátu, od roku 1955 byl šéfem Organizačního výboru Ústředního výboru strany. Tato funkce, v kombinaci s tím, že do jeho agendy v rámci Ústředního výboru spadala Securitate, armáda, ministerstvo vnitra a ministerstvo spravedlnosti, mu poskytla kontakty a dohled nad personálními záležitostmi politických odborů těchto významných složek, které se mu v budoucnu hodily pro konsolidaci vlastního vlivu.²⁰ Dodnes není zcela jasné, koho si přál Gheorgiu-Dej za svého nástupce, Ceaușescu se jím však pravděpodobně stát neměl. Ostatní členové vedení Rumunské dělnické strany ho zvolili generálním tajemníkem 22. 3. 1965, tj. tři dny po smrti bývalého vůdce. Pravděpodobně předpokládali, že budou schopni téměř o generaci mladšího spolustraníka kontrolovat, nebo v případě nutnosti obětovat, pokud by například nové vedení v Moskvě hodlalo zasahovat do záležitostí Rumunska z důvodů mírnění snah o politickou a ekonomickou autarkii. V tomto případě se ovšem osudově zmýlili.²¹

Už na IX. Kongresu PMR, který se konal od 19. do 24. července 1965, šokoval Ceaușescu projevem, ve kterém odsoudil režim Gheorghiu-Deje jako stalinistický a v podstatě se od svého bývalého patrona distancoval. Pragmaticky se přihlásil k nacionálně orientovanému programu, který převzal od Deje. Obdobně jako v případě jeho předchůdce, i Ceaușescu zanechal svou nesmazatelnou stopu ve vývoji přelomu 40. a 50. let, kdy byl přímo spoluodpovědný za násilnou kolektivizaci zemědělství, čistky ve straně a v armádě, pronásledování intelektuálů, studentů a opozice a další praktiky boje s třídním nepřítelem.²² Jak se jeho osobní přesvědčení později projevilo, byly mu metody raných 50. let mnohem bližší než liberální reformismus poloviny let šedesátých. Mezi první iniciativy, které realizoval na IX. Kongresu strany, bylo její přejmenování z PMR zpět na Rumunskou komunistickou stranu (*Partidul Comunist Român* – PCR, což mělo zdůraznit její revoluční tradici a protikapitalistickou povahu),²³ návrh na přijetí nové ústavy a s ní i přejmenování státu na Rumunskou socialistickou republiku (Republică Socialistă Româna - RSR). První obětí stranického boje se stal ministr vnitra

¹⁹ Přestože byl Ceaușescu poprvé uvězněn již roku 1933 za roznášení letáků, dnes už asi neověřitelná historika praví, že se tak stalo vlastně omylem. Budoucí zanícený dogmatik údajně kradl na Bukureštském nádraží *Gara de Nord* kufry a mezi jeho kořist se dostalo i zavazadlo, které obsahovalo propagační materiály komunistické strany. Tejchman, M. *Nicolae Ceaușescu*. s. 33-36.

²⁰ Bărbulescu, M. et al. *Istoria României*. s. 642.

²¹ Tejchman, M. *Nicolae Ceaușescu*. s. 60-61.

²² Tismăneanu, V. Dobrinu, D. Vasile, C.(eds.) *Comisia prezidențială pentru analiza dictaturii comuniste din România: Raport Final*. s. 128.

²³ Ibid. s. 131-132.

a přímý Ceaușescův sok Alexandru Drăghici, se kterým byly asociovány nepravosti Dejova režimu, včetně smrti Lucreția Patrașkana (ten byl následně rehabilitován). Drăghici přišel o svoji funkci již v průběhu kongresu, poté byl vyloučen i z PCR.²⁴ Pokud stručně zhodnotíme počáteční nástupnickou aktivitu nového generálního tajemníka, bylo evidentní, že disponuje výraznějšími ambicemi než je naslouchání služebně starším soudruhům a převádění jejich doporučení do praxe.²⁵

Jedním z ústředních bodů Ceaușeskovy deklarované stranické politiky byl kolektivní přístup k vedení strany a státu, který měl zabránit právě opakování negativních fenoménů Gheorgiu-Dejovy vlády, hlavně vzniku kultu osobnosti. Tento záměr však v dlouhodobém horizontu nedošel naplnění.²⁶ V rámci celostátního působení si nový generální tajemník vytvářel image politika, který přinese další uvolnění. Pořádal velká lidová shromáždění, cestoval po celé zemi, objížděl setkání s představiteli jednotlivých skupin pracujících, armády, intelektuálů a tato záliba v cestování a osobních setkáních s běžnými lidmi se stala jednou z rutinních praktik jeho vlády.

V kulturní sféře byla nadále prováděna relatinizace jazyka, což mělo vliv i na oficiální pojmosloví a frazeologii, která se zbavovala slovanských vlivů za normálních okolností rumunskému jazyku vlastních. Ze škol zmizela výuka ruštiny, byl tedy dokončen Dejův plán. Ruštinu nahradila výuka jiných světových jazyků, jako byla angličtina nebo francouzština. Rumunské univerzity si vytvářely vazby na renomované školy v zahraničí, což umožnilo generaci především technické inteligence vycestovat na západ. Tato část odborníků později sehrála významnou roli v post-ceaușeskové politice Rumunska. Uvolnění přineslo impulsy pro tvorbu nových literárních děl, filmů a též pro práci historiků, kteří zatím nebyli v centru pozornosti generálního tajemníka. V rámci tendence silícího nacionalismu byla například zpochybněna úloha Sovětského svazu při osvobození Rumunska od fašismu na konci 2. světové války. Roku 1967 bylo povoleno v omezené míře soukromé podnikání ve formě restaurací, penzionů a drobných obchodů. Bylo povoleno stavět vlastní rodinné domy a zjednodušil se proces vydávání cestovních pasů.²⁷

Období mezi léty 1965 a 1969 bývá považováno za nejpozitivnější fázi Ceaușeskovy vlády a vlády PCR (či PMR) vůbec. Lidem se v Rumunsku, které bylo

²⁴ Bărbulescu, M. et al. *Istoria României*. s. 443.

²⁵ Treptow, K.(ed.) *Dějiny Rumunska* .s. 358-359.

²⁶ Linz, J. Stepan, A. *Problems of Democratic transition and Consolidation: Southern Europe, South America and Post-Communist Europe*. s. 347-348.

²⁷ Treptow, K.(ed.) *Dějiny Rumunska*. s. 359.

vždy na chvostu celoevropských žebříčků ve všech statistikách, žilo poměrně dobře. Kroky, které generální tajemník podnikal, měly skutečně přímé pozitivní důsledky, ať už šlo o jeho vlastní iniciativy, nebo o dokončení procesů nastartovaných Gheorghiu-Dejem. Ekonomická situace byla celkem stabilní, nabízely se nové pracovní příležitosti. Například i v průmyslu, který byl zásluhou komunistů vybudován za dvacet let na zelené louce.²⁸ Nicolae Ceaușescu se těšil podpoře a oblibě poměrně široké části společnosti.

Uvolnění ve společnosti s sebou neslo, podobně jako v jiných socialistických státech, rozvoj alternativních proudů v kultuře. Do Rumunska dorazilo hnutí hippies, popová a rocková hudba ze západu. V rádiu a dokonce státní televizi měl svůj pravidelný pořad Telemetronom Cornel Chiriac, který si volil poměrně svobodně dramaturgii pořadu a propagoval dnes již legendární skupinu Phoenix, jejíž členové se později stali oběťmi represí. I stranický magazín *Luptă de Clasă* („Třídní boj“) tehdy reflektoval reformistickou diskuzi a oficiální studentské noviny *Viață Studentească* („Studentský život“) publikovaly na titulní straně přepisy projevů generálního tajemníka vedle recenzí na alba anglické hudební skupiny Beatles. Na scéně začaly působit alternativní divadelní soubory, které nezdávka volily guerillové způsoby produkce (na schodištích kolejí, apod.). Mladí režiséři natáčeli avantgardní filmy, podobně si počínali i spisovatelé, i když tato svoboda měla své meze. Paul Goma vstoupil ve známost se svým románem *Camera de alături* („společný pokoj“), aby se zanedlouho stal jednou z ústředních postav rumunského disentu. Tento slibný vývoj po roce 1965 v rámci mladé intelektuální části společnosti byl ukončen nepokoji o Vánocích 1968. Na kolejích v Bukurešti se vzbouřili studenti, kteří protestovali proti úrovni svého materiálního zabezpečení, zrušení vánočních prázdnin, omezování svobod, ale i např. záboru bývalé Besarábie SSSR. Celá událost skončila zatýkáním, zákazy a faktickým zrušením veškerých výše popisovaných pozitiv dosažených předchozím uvolněním.²⁹

Výjimečnou postavou se Nicolae Ceaușescu stal v mnoha ohledech na mezinárodní politické scéně. Díky své zálibě v cestování (a přijímání darů) navázal velice brzy kontakty s mnoha státníky jiných zemí a stal se celosvětově povědomou postavou. Strategie jeho zahraniční politiky spočívala v udržování pokud možno vyrovnaných vztahů se Západem i Východem. Jednak věděl, že dobré vztahy se Západem mu

²⁸ Realizace těchto programů byla částečně vykoupena krví. Na počátku padesátých let bylo v Rumunsku, jak již bylo zmíněno, internováno v pracovních táborech na 80 000 lidí, kteří se podíleli nedobrovolně na „velkých stavbách socialismu“ Tejchman, M. *Nicolae Ceaușescu*. s. 44.

²⁹ Fichter, M. *Rock'n'Roll nation: counterculture and dissent in Romania, 1965-1975*. s. 569-571.

otevívají ekonomické možnosti, jaké jiné státy východního bloku nemají. Zároveň si byl vědom geostrategické pozice Rumunska a snažil se o určitou nápravu vztahů se SSSR, které zaznamenaly ochlazení už za vlády Gheorghiu-Deje. Sympatie západu si Ceaușescu vysloužil už roku 1967, kdy odmítl přerušit diplomatické styky s Izraelem v průběhu šestidenní války. Rumunsko jako první země východního bloku navázalo diplomatické styky se Spolkovou republikou Německo. Ceaușescu povolil židovské komunitě, aby se připojila ke Světovému židovskému kongresu a odmítl účast na společných manévrech států Varšavské smlouvy v létě 1968.³⁰ Vrcholu své popularity na mezinárodním poli pak dosáhl 21. srpna 1968, kdy při veřejném proslovu označil invazi do Československa za „hrubou chybu a velké nebezpečí pro evropský mír, pro osud socialismu ve světě a jako ostudný moment v dějinách revolučního hnutí“.³¹ Tento projev pomohl Ceaușeskovi dosáhnout statusu mezinárodní celebrity a západní státníci začali Bukurešť hojně navštěvovat a pochvalně potřásali generálnímu tajemníkovi rukou. Nejprve navštívil Ceaușeska britský ministerský předseda Harold Wilson, poté Charles de Gaulle a vše završil svou návštěvou Richard Nixon v létě 1969, který tak uskutečnil první návštěvu amerického prezidenta v komunistické zemi v dějinách vůbec.

V této době se ještě více ochladila komunikace Nicolae Ceaușeska s Leonidem Brežněvem. Roku 1966 se jim nepodařilo dořešit otázku Besarábie a rumunského státního pokladu, který dlel od první světové války stále v Moskvě. Události z let 1967-1968 jejich vzájemný vztah nijak neposílily. Brežněv přijel na státní návštěvu do Rumunska znovu až roku 1976.³² Sověti si navíc nemohli nevšimnout nacionalistického tónu a revizionistické povahy nové oficiální rumunské rétoriky. Jako celek dostaly tyto snahy i oficiální „politicko-vědní“ termín – *doctrina Ceaușescu*.³³

Události srpna 1968 měly zásadní dopad i na domácí scéně. Tato demonstrace politického sebevědomí povzbudila již tak národně zjitřenou atmosféru natolik, že i Paul Goma vstoupil v záchvatu patriotismu do strany ještě 21. 8. 1968.³⁴ V ideové rovině se mladá generace 60. let příliš neztotožňovala se studentským hnutím v Evropě, které bojovalo za socialismus, ale naopak se podporována podvědomě oficiální propagandou obracela k předkomunistickému období, jako např. hudební skupina Mondial, která

³⁰ Treptow, Kurt W. (ed.). *Dějiny Rumunska*. s. 361.

³¹ Ibid. s. 361.

³² Tejchman, M. *Nicolae Ceaușescu*. s. 66.

³³ Tismăneanu, V. Dobrinu, D. Vasile, C.(eds.) *Comisia prezidențială pentru analiza dictaturii comuniste din România: Raport Final*. s. 146.

³⁴ Fichter. M. *Rock'n' Roll nation: counterculture and dissent in Romania, 1965-1975*. s. 569.

zhudebnila báseň *De va veni la tine vîntul* („Kdyby ten vítr přišel k vám“) Octaviana Gogy, jednoho z prominentů fašistické kultury.³⁵ Oficiální propaganda akcentovala kulturní výjimečnost rumunského národa jeho románskými kořeny, snažila se ho vyčlenit z balkánského okruhu. Finanční zdroje určené historickému a archeologickému výzkumu, který zpracovával období polomytického Dáckého státu a římské kolonie na území Rumunska, několikanásobně zvětšily svůj objem.³⁶ Obdobná situace panovala v kinematografii, když svá zásadní historická díla, jako *Dacii* („Dákové“) či *Mihai Viteazul* („Michal Chrabrý“), tvořil Ceaușeskův dvorní režisér Sergiu Nicolaescu.³⁷ Státní ideologie těchto „národních závodů“ bývá označována za *protochronismus*, ve své podstatě se jednalo o snahu dokázat civilizační či technologickou převahu a prvobytnost vůči blízkému okolí, která se nevyhnula ani reinterpetaci historie, popřípadě dokazování rumunské příslušnosti k západnímu civilizačnímu okruhu.³⁸

Přes úspěchy a popularitu dosaženou v letech 1966-1969 nehodlal Ceaușescu slevit nic ze svého vnitřního přesvědčení o tom, že on je tím, kdo dovede rumunský národ do éry komunismu. Už v této době vznikaly problémy, které nakonec vedly k pádu jeho režimu a zbídačení rumunské společnosti. Nevyrovnaná investiční strategie zaměřená na rozvoj těžkého průmyslu měla směřovat k tomu, aby se z Rumunska stala strojařská velmoc. Gigantické průmyslové komplexy neměly k dispozici dostatek surovin, aby využily své výrobní i personální kapacity. Vyráběné zboží nebylo pro svou nízkou kvalitu na evropském trhu konkurenceschopné. Stejně tak nevyšel odhad kapacit rumunských naftových polí. Tyto investice, které zemi obrovsky zadlužily, se staly pro obyvatelstvo Rumunska hmotnou stránkou dědictví Ceaușescovy vlády. Navíc se v této době začala projevovat tendence generálního tajemníka a jeho manželky ke specifickým zásahům, podobajícím se sociálnímu inženýrství. Roku 1966 byly poprvé zakázány potraty, což byl přímočarý pokus o zvýšení počtu obyvatel.³⁹ Ten měl v souvislosti se zákazem antikoncepce za následek populační explozi, na kterou nebylo připraveno jak rumunské zdravotnictví, tak sociální systém, protože se v Rumunsku zvyšoval počet odložených dětí, které si jejich rodiče prostě nemohli dovolit uživit. V boji za mravní čistotu byly tvrdě potlačovány západní kulturní tendence, jako například minisukně

³⁵ Fichter, M. *Rock'n 'Roll nation: counterculture and dissent in Romania, 1965-1975*. s. 575

³⁶ Ciorioanu, A. *Romania: The Impossible Escape*. s. 223..

³⁷ Bradeanu, A. Thomas, R. *Indian Summer, Romanian Winter*. s. 142.

³⁸ Tismăneanu, V. Dobrinu, D. Vasile, C.(eds.) *Comisia prezidențială pentru analiza dictaturii comuniste din România: Raport Final*. s. 148.

³⁹ Byla zavedena státní vyznamenání pro matky s vysokým počtem dětí: více než 10 dětí oceňoval Řád rumunské matky, 7-9 Řád mateřské slávy, 6 a 5 dětí Mateřská medaile 1. a 2. stupně. Bezdětné páry byly též daňově znevýhodněny. Tejchman, M. *Nicolae Ceaușescu*. s. 69.

nebo dlouhé vlasy u mužů. Ceaușescu též prosadil zákaz kouření v restauracích a různě proti kouření v zájmu zdraví národa bojoval.⁴⁰

I na politické scéně se počala projevovat Ceaușeskova tendence k jednostrannému jednání. Na X. Kongresu PCR roku 1969 prosadil změnu stanov ve smyslu toho, že generálního tajemníka již nadále nevolilo Politbyro a Ústřední výbor strany, ale pouze stranický sjezd. Tím ještě posílil svou již tak dost dominantní pozici ve stranickém aparátu.⁴¹

Za definitivní dělicí moment mezi obdobím uvolnění a plným rozpučením Ceaușeskovy osobní diktatury jsou obecně považovány jeho návštěvy Číny a Severní Koreje roku 1971, které na generálním tajemníkovi zanechaly obrovský dojem. V průběhu této jeho zahraniční cesty údajně proběhl nezdařený pokus o puč,⁴² který v důsledku vyústil v další posílení jeho pozice na domácí scéně.⁴³

Prvním signálem těchto změn se staly „Teze z července 1971,“ které zaváděly zpřísněný dohled nad vědeckou, publikační, vzdělávací a jinou kulturní činností.⁴⁴ Kruh se tak v podstatě uzavřel, protože se jednalo o malou „kulturní revoluci“, pomocí které se Ceaușescu vrátil k osvědčeným modelům vládnutí, které kritizoval při svém nástupu k moci roku 1965, ke své vlastní formě neostalinismu.⁴⁵ To v důsledku znamenalo, že se veřejně dostupná umělecká tvorba stala čistou propagandou a autoři, kteří nechtěli tvořit v těchto podmínkách, byli postaveni do opozice. Jejich činnost však byla velice obtížná, a to nejen z důvodů státního dohledu, perzekuce a sankcí. Ceaușeskova podpora ze strany západních státníků, kteří neznali všechny aspekty života v Rumunsku v této době, nebo je záměrně ze svých úvah vyjímali, mu dávala poměrně silný argumentační prostředek k tomu, aby ideovou opozici potlačoval. Případní kritici tohoto ideologického obratu zpět z řad stranických představitelů se posléze sami vzdávali svých funkcí, nebo z nich byli odstraňováni.⁴⁶

Dalším zavedeným opatřením byl systém rotace na postech v komunistické straně, která měla zabránit tomu, aby si některý z podřízených funkcionářů budoval jakoukoliv

⁴⁰ Tejchman, M. *Nicolae Ceaușescu*. s. 69-70.

⁴¹ Linz, J. Stepan, A. *Problems of Democratic transition and Consolidation: Southern Europe, South America and Post-Communist Europe*. s. 348-349.

⁴² Otázkou je, nakolik se ve skutečnosti jednalo o puč, neboť podle paměti bývalého velitele rozvědky generála Pacepy, který v roce 1978 emigroval, šlo o zinscenovanou akci vlastní rumunské kontrarozvědky DIE (*Dirrecția de Informații Externe* – Direktorát zahraničního zpravodajství). Tejchman, M. *Nicolae Ceaușescu*. s. 84.

⁴³ Ibid. s. 83-84.

⁴⁴ Pop I-A., Bolovan I. *History of Romania*. s. 660-661.

⁴⁵ podle T. Bottomoora - Tismăneanu, V. Dobrinicu, D. Vasile, C.(eds.) *Comisia prezidențială pentru analiza dictaturii comuniste din România: Raport Final*. s. 149.

⁴⁶ Tejchman, M. *Nicolae Ceaușescu*. s. 88.

mocenskou základnu, která by mu mohla posloužit jako opora pro případný boj o moc ve státním či stranickém aparátu.⁴⁷

Na počátku 70. let se již začaly výrazněji projevovat systémové chyby ve státním hospodaření. V důsledku ropné krize byly zavedeny přiděly nafty a benzínu pro osobní vozidla, přestože podle oficiálních tvrzení nemělo mít Rumunsko díky vlastním zdrojům v této oblasti problémy. Rovněž byl omezen objem vydávaných tiskovin, což bylo pravděpodobně důsledkem omezení svobody tisku a tím pádem i rušení nonkonformních titulů.⁴⁸

Na druhou stranu se podařilo Ceaușeskovi roku 1974 získat pro Rumunsko od USA doložku nejvyšších výhod. To bylo jedním z nejvýznamnějších plodů úspěšné politiky přívětivé tváře nastavené směrem k Západu. V tom samém období si začalo Rumunsko masivně půjčovat od Mezinárodního měnového fondu a Světové banky, západní investoři zde neváhali zúročovat své finanční prostředky.⁴⁹ Nicolae Ceaușescu se svou ženou Elenou neustávali v cestování po celém světě a obzvláště Nicolae si nenechal ujít jedinou příležitost, jak se zúčastnit jakékoliv mírové konference či mírových rozhovorů. Jeho účast neměla sice vždy klíčový význam pro samotná jednání, měla však značný význam pro jeho image. Dalo by se odhadovat, že tato Ceaușeskova aktivita byla stejně jako oslavované prohlášení k invazi do Československa projevem ambicí na roli významného mezinárodního hráče. Stejně jako se Gheorghiu-Dej snažil zprostředkovat usmíření po sovětsko-čínské roztržce, pokoušel se Ceaușescu stát „mistrem světa v míru.“ Propagoval globální odzbrojení, ukončení závodů ve zbrojení, nechal v Bukurešti pořádat mírové pochody, a dokonce uspořádal v roce 1986 referendum ohledně snížení výzbroje rumunské armády o 5%, s nímž vyslovilo souhlas 100% občanů starších 14 let.⁵⁰ Přesto se postupem času dařilo zprostředkovávat do zahraničí informace o skutečném stavu věcí v Rumunsku, které tyto snahy stavěly do poněkud ironického světla.⁵¹

V roce 1974 byl Nicolae Ceaușescu zvolen prezidentem RSR, prvním prezidentem v historii Rumunska vůbec, dřívější kolektivní prezidium země nelze v tomto smyslu započítávat. Jediným účelem spektakulárního zřízení této funkce bylo další upevnění jeho moci.⁵² Té začal využívat stále více pro plnění svých osobních potřeb, místo

⁴⁷ Treptow, K.(ed.). *Dějiny Rumunska*. s. 364.

⁴⁸ Tejchman, M. *Nicolae Ceaușescu*. s. 85-86.

⁴⁹ Ibid. s. 88.

⁵⁰ Preda, C. Soare, S. *Regimul, partidele și sistemul politic din România*. s. 34.

⁵¹ Ciorioanu, A. *Romania: The Impossible Escape*. s. 222.

⁵² Treptow, K.(ed.) *Dějiny Rumunska*. s. 363

racionální vlády. Kromě systému rotace začal Ceaușescu prosazovat silný nepotismus, který zahrnoval nejen členy jeho rodiny, ale i členy rodiny Petrescu, tedy rodiny jeho ženy. V tomto směru dostoupila situace takové míry, že se na vrcholných postech usadilo dohromady přes 40 příslušníků tohoto klanu, kterého se rotace netýkala.⁵³

Kromě vyřazení zbytků stranické opozice ze hry se generální tajemník a prezident staral o to, aby mu nekontrolovaný únik informací nekazil pracně budovanou zahraniční image. Občanům byl proto zakázán styk se zahraničními novináři, posléze ubytování cizinců, a nakonec se stalo povinností hlásit jakýkoliv verbální kontakt s cizincem. Registrace psacích strojů a jejich vzoropisů se stala v tomto ohledu světovým unikátem. V polovině 70. let byl nastartován ekonomický pád země, který se už nepodařilo mimo rovinu virtuálních statistik zastavit. Nedostatečně financované zemědělství, které bylo silně svázáno centralizací, již nestačilo pokrývat domácí spotřebu a Rumuni tak zažívali první potravinové krize, jež se v 80. letech staly každodenní součástí života. Negativně se na zemědělské produkci také projevívaly záplavy let 1970 a 1975.⁵⁴ Již na přelomu 70. a 80. let byla situace tak špatná, že se gangy zlodějů při vykrádání bytů specializovaly na potraviny a obvyklé ceny je příliš nezajímaly.⁵⁵ Všechno umocňovala snaha o soběstačnost, která měla za důsledek minimalizaci importu potravin.

Přes veškeré varovné signály pokračovalo budování dalších mamutích průmyslových závodů. Plně v duchu socialistického extenzivního plánování investic bylo zapotřebí dovážet pro ně suroviny. Prostředky tímto způsobem užití mizely v nenávratnu. Celá „ekonomika ztrát“ byla hrazena z velkorysých zahraničních půjček, takže roku 1980 již činila zadluženost Rumunska téměř 10 miliard dolarů.⁵⁶

V roce 1977 zasáhlo Bukurešť zemětřesení, při kterém zahynulo 1500 lidí a bylo zničeno přes 35 000 obytných budov. Pro Ceaușeska to znamenalo skvělou příležitost, jak realizovat své výstřední plány na přestavbu města podle svých představ.⁵⁷

Ve druhé polovině 70. let se životní podmínky nadále výrazně zhoršovaly, ceny se zvyšovaly, ale zásobování a kvalita služeb se nezlepšovala. Objevily se první problémy se zajištěním základních dodávek vody, tepla a elektřiny ve městech.⁵⁸ Docházelo k prvním nesmělým občanským protestům, přičemž roku 1977 došlo ke stávkě třiceti tisíc horníků v údolí řeky Jiu, největší od roku 1945, kterou se vydal

⁵³ Tejchman, M. *Nicolae Ceaușescu*. s. 91.

⁵⁴ Treptow, K.(ed.) *Dějiny Rumunska*. s. 364.

⁵⁵ Bradeanu, A. Thomas, R. *Indian Summer, Romanian Winter*. s.142

⁵⁶ Treptow, K.(ed.) *Dějiny Rumunska*. s. 364.

⁵⁷ Tejchman, M. *Nicolae Ceaușescu*. s. 97.

⁵⁸ Bradeanu, A. Thomas, R. *Indian Summer, Romanian Winter*. s.142

Nicolae Ceaușescu řešit osobně. Přes přísliby nápravy celé situace byla však reakcí na celkově zhoršenou náladu ve společnosti zesílená represe na všech frontách, přičemž tento trend byl zachován až do konce režimu.⁵⁹

Ideologickou opozici v sedmdesátých letech představovaly hlavně izolované skupinky intelektuálů či jednotlivci, kteří ještě většinou skrývali své názory, pokud je nějakým způsobem nepublikovali v různých metaforách či jinotajích.⁶⁰ V drtivé většině případů se jim však v těchto záležitostech nepodařilo dosáhnout výraznější publicity a navíc musely čelit tvrdým perzekucím. Oblíbeným nástrojem teroru z repertoáru Securitate vůči nim se stejně jako v 50. letech stala psychiatrická zařízení se zvláštním režimem, kde byli „psychicky narušení jedinci“ podrobováni léčebným kúram ne nepodobným těm z nacistických koncentračních táborů.⁶¹ Jednou z nemnoha výjimek z hlediska omezené publicity bylo takzvané „Gomovo hnutí“. Jeho vznik se váže na činnost známého disidenta a spisovatele Paula Gomy, jenž roku 1977 napsal několik otevřených dopisů a studií o životě v komunistickém Rumunsku, které byly též zveřejněny v západních médiích⁶². Ve své podstatě se jednalo o reakci na porušování úmluvy z Helsinské konference roku 1975, tedy pokus o uplatnění ústavně garantovaných práv a svobod jednotlivce. Podpisů ke své deklaraci nasbíral Goma nejprve deset, po jeho uvěznění jich bylo shromážděno celkem kolem dvou set. Bohužel se jednalo o nejméně významnější pokus organizace disentu v Rumunsku vůbec. Paul Goma byl následně donucen k emigraci.⁶³ S blížícím se přelomem dekády již nebyla Ceaușeskova pozice na mezinárodním poli tak pevná. Jednak prosakovaly ze samotného Rumunska zprávy o stále tíživější situaci v zemi a také o porušování práv menšin a lidských práv obecně. Roku 1978 napsal několik článků do světového tisku bývalý kandidát politbyra Károl Károly, ve kterých líčil šikanu maďarské menšiny ze strany rumunských úřadů.⁶⁴ Další svědectví o osobní diktatuře Nicolae Ceaușeska, které rezonovalo v západním demokratickém světě, podal bývalý šéf zahraniční rozvědky Mihai Pacepa.⁶⁵

⁵⁹ Treptow, K.(ed.) *Dějiny Rumunska*. s. 365.

⁶⁰ Linz, J. Stepan, A. *Problems of Democratic transition and Consolidation: Southern Europe, South America and Post-Communist Europe*. s. 353.

⁶¹ Popescu, T. *Psihiatrie politică*. s. 14-15.

⁶² Deletant, D. *Ceaușescu and the Securitate: Coercion and Dissent in Romania*. s. 235-240.

⁶³ Tismăneanu, V. Dobrinu, D. Vasile, C.(eds.) *Comisia prezidențială pentru analiza dictaturii comuniste din România: Raport Final*. s. 721-722.

⁶⁴ Treptow, K.(ed.) *Dějiny Rumunska*. s. 366.

⁶⁵ Pacepova kniha byla napsána na objednávku CIA s tendencí poškodit prezidentský pár, avšak jasně poukazovala na diktátorské sklony manželů Ceaușeskových. Tejchman, M. *Nicolae Ceaușescu*. s. 7-8.

Ceaușescu se ke konci 70. let snažil resuscitovat vztahy se státy Varšavského paktu a Rady vzájemné hospodářské pomoci. Vedla ho k tomu potřeba pokrýt co nejjednodušším způsobem stále se zvyšující surovinové nároky rumunského hospodářství. Brežněv však neměl nejmenší zájem měnit principy fungování těchto dvou organizací, tzn. dominanci Sovětského svazu a absolutní podřízenost členských zemí, což byla na druhé straně pro Ceaușeska otázka prestiže a jednoho z pilířů jeho ideologie. Z tohoto důvodu hospodářská podpora SSSR od roku 1976, kdy začal do Rumunska dovážet ropu, postupně opět slábla.⁶⁶

Nelze též opominout fakt, že přes všechny výše uvedené obtíže byl konec 70. let dobou, kdy vyvrcholilo budování kultu osobnosti Nicolae Ceaușeska a jeho ženy Eleny. Iracionalita a zároveň intelektuální nekompetentnost prezidentského páru nafoukla tuto bublinu zbožňování do tragikomických rozměrů. Oba manželé Ceaușeskovi byli držiteli mnoha akademických titulů a čestných doktorátů, přičemž intelektuální kvality Eleny, jakožto „světově proslulé vědkyně“, se staly příslovečnými v negativním slova smyslu. Často bývá v tomto kontextu zmiňována návštěva v Severní Koreji (a pravděpodobně zárodky ideologie Chu-čch'e), která ho roku 1971 výrazně nadchla. To, jakou váhu přikládal diktátor své osobě, spektakulárně ilustrovala megalomanská oslava jeho 60. narozenin. Tu zorganizovala Elena a svoji blyštivostí předčila tato celospolečenská akce mnohé jiné oficiální státní svátky. Pečlivě naplánovala i předávání a formu darů, jež Nicolae od rumunského lidu obdržel⁶⁷ a k nimž se přidala ještě plejáda obdivuhodných darů ze zahraničí.⁶⁸ V tomto případě je možné pozorovat, jak se prezidentský pár již počínal vzdalovat realitě běžných lidí a každodenní správy země. Určitá izolovanost byla dána tím, že se hlavním imperativem jejich jednání stal vlastní osobní prospěch a kredit, přes který filtrovali i politická a ekonomická rozhodnutí. Lze vytušit, že hospodářské obtíže Rumunska, způsobené disproporcí v investicích a nesmyslnými obřimi průmyslovými projekty (které ovšem principiálně nebyly ve východním bloku ničím neobvyklým), měly hlavní příčinu v tom, že se Ceaușescu bez ohledu na reálné hospodářské možnosti země rozhodl z ní vytvořit průmyslovou velmoc. Když se pak tato strategie začala hroutit, neřešil ji systémově, ale tím, že ji prostě podřídil alokaci veškerých možných zdrojů, čímž pouze oddálil její definitivní krach.

⁶⁶ Treptow, K.(ed.) *Dějiny Rumunska*. s. 367

⁶⁷ Ceaușescu například dostal dvacetičtyřkarátový zlatý prut s nápisem Ceaușescu a národ, kukuřičnou palici ze zlata, deset kilogramů umělých diamantů z továrny Securitate či televizní přijímač z platiny. Tejchman, M. *Nicolae Ceaușescu*. s. 99.

⁶⁸ Ibid.

Režim, který Nicolae Ceaușescu v Rumunsku vytvořil, bývá teoreticky vymezen jako diktatura sultanistického typu.⁶⁹ Jiní autoři přiřazují tento režim v rámci kategorizace politických systémů východoevropských států do roku 1989 k typu patrimoniálního komunismu, jehož modelovým předobrazem se stal původní sovětský stalinismus.⁷⁰ Patrimoniální a sultanistický jsou ostatně pojmy, které už Max Weber definoval jako model mocenské dominance a jeho extrémní naplnění.⁷¹ Základním znakem příslušného režimu je v tomto případě samozřejmě autokratická rozhodovací pravomoc. Tou bezpochyby generální tajemník disponoval. Výsledkem byl však v jeho případě mocenský diletantismus, jako například politika směřující ke zvýšení natality a počtu obyvatel, která ve svém důsledku vyprodukovala desetitisíce sirotků, nebo nutriční program z roku 1981, který měl snížit spotřebu potravin.⁷² Ve svém rozhodování se neomezoval právním řádem, ani žádným kolektivním rozhodovacím principem v rámci vrcholného vedení strany. Ve své osobě spojil jak nejvyšší stranickou, tak státní funkci, aby si pojistil absolutní dominanci. Neostalinismus, jak už bylo zmíněno, je přívlastkem, který byl Ceaușeskovu režimu přisuzován na základě dědictví komunistického marxisticko-leninského modelu a aplikace stalinských metod udržování moci (rotace funkcionářů, teror vůči obyvatelstvu i podřízeným). Dalším prvkem, který Ceaușescu ve zvýšené míře akcentoval, byl silný nacionalismus přerůstající do šovinismu, který nalézal alespoň zpočátku odezvu u obyvatelstva. Takováto oxymoronní kombinace nebyla ve východním bloku až tak neobvyklá, dovolil bych si však tvrdit, že v Rumunsku byla i díky snahám o politickou a hospodářskou autarkii nejvýraznější.⁷³

Dalším specifickým znakem sultanistických režimů je moderní forma nepotismu. Tato dynastická tendence odlišuje sultanistické režimy od čistě totalitních režimů či osobních diktatur jednotlivce (které k tomu mají místy sklony). Jak již bylo zmíněno, jednalo se za vlády Nicolae Ceaușesca o zásadní jev, když společně se členy rodiny Petrescu vytvořil vládnoucí klan, který obsadil významné posty a stál mimo běžnou kontrolu. Svého syna Nica vychovával prezidentský pár k nástupnictví, což sice nebylo

⁶⁹ Linz, J. Stepan, A. *Problems of Democratic transition and Consolidation: Southern Europe, South America and Post-Communist Europe*. s. 349.

⁷⁰ Tismăneanu, V.(ed.) *Stalinism Revisited: The Establishment of Communist Regimes in East-Central Europe*. s. 6-7.

⁷¹ Sellin, F. *Democratization in the Shadow: Post-Communist Patrimonialism*. In: Carey, H.(ed.) *Romania since 1989. Politics, Economics and Society*. s. 117.

⁷² Tejchman, M. *Nicolae Ceaușescu*. s. 116.

⁷³ Tismăneanu, V. Dobrinu, D. Vasile, C.(eds.) *Comisia prezidențială pentru analiza dictaturii comuniste din România: Raport Final*. s. 148.

nikdy oficiálně řečeno, ale ani popřeno. Další dvě děti se politicky neangažovaly. Tento způsob vládnutí byl ironicky označován za „socialismus v jedné rodině“.⁷⁴ Podle Vladimira Tismăneana, který tento termín začal používat, je též nazýván „dynastickým socialismem“ nebo „dynastickým komunismem“.⁷⁵ Ze strukturálního hlediska přetvořil Nicolae Ceaușescu komunistickou stranu, která za normálních okolností v komunistických režimech prakticky tvořila páteř státu, v administrativní strukturu bez vlastní schopnosti reálného jednání, čímž se izoloval do prostředí svých epigonů a pochlebovačů.⁷⁶

V důsledku toho, že byla společnost dokonale infiltrována bezpečnostním aparátem, který zajišťoval všudypřítomný teror, v Rumunsku prakticky neexistovala konsolidovaná opozice. Izolované intelektuální projevy odporu, jaký prezentoval Paul Goma, který byl nucen emigrovat, legenda 60. let Cornel Chiriac, který byl též donucen k emigraci, ve které byl za záhadných okolností zavražděn, Aktionsgruppe Banat pod vedením Herty Müllerové, revolta v Brașově roku 1987 a další byly na domácí scéně rychle umlčeny a zapomenuty, pokud se jim už dostalo odezvy v zahraničí. Masové projevy nespokojenosti jako v roce 1977 se vůbec nekonaly.⁷⁷ Od poloviny 80. let se sice množily dělnické stávky, ty ovšem nepřinesly budování opozice v odborovém hnutí jako v Polsku. Neexistence konsolidované opozice zapříčinila mocenský chaos při Ceaușeskově svržení a ten fakt, že jediná struktura disponující potenciálem převzít moc byla ta komunistická. Toho využili od moci odstavení funkcionáři, kteří tuto strukturu dobře znali zevnitř a zároveň měli kredit odpůrců diktátora k tomu, aby se dostali do čela nově formované vlády. Jedním z nich byl právě i Ion Iliescu.

1.4. Kariéra Iona Ilieska před rokem 1989

Většinu svého aktivního života, stejně jako celá jeho generace, která dospívala po druhé světové válce, prožil Ion Iliescu v období, v průběhu kterého v Rumunsku panoval komunistický režim, který ovlivnil formování jeho politické osobnosti

⁷⁴ Linz, J. Stepan, A. *Problems of Democratic transition and Consolidation: Southern Europe, South America and Post-Communist Europe*. s. 349-350.

⁷⁵ Tismăneanu, V. Dobrinicu, D. Vasile, C.(eds.) *Comisia prezidențiala pentru analiza dictaturii comuniste din România: Raport Final*. s. 730.

⁷⁶ Linz, J. Stepan, A. *Problems of Democratic transition and Consolidation: Southern Europe, South America and Post-Communist Europe*. s. 350.

⁷⁷ Tismăneanu, V. Dobrinicu, D. Vasile, C.(eds.) *Comisia prezidențiala pentru analiza dictaturii comuniste din România: Raport Final*. s. 721-727.

ideologicky i prakticky. Břímě, které si jako dědictví z období strmého vzestupu z počátku své kariéry nesl do nové éry po roce 1989, bylo relativizováno jednak specifiky rumunského přechodu od komunismu k demokracii vycházejících z patrimonialní formy rumunského komunistického režimu a za druhé jeho osobním a politickým obratem proti Ceaușeskovvi na počátku sedmdesátých let 20. století. Tyto dva zásadní faktory mu vůbec umožnily, aby se dostal po převratu v roce 1989 k moci a zároveň do čela nově se formujícího státního zřízení Rumunska, které tak jako poslední čekatel změny uzavřelo etapu pádů komunistických režimů v bývalém systému socialistických států východní Evropy.⁷⁸

Na rozdíl od mnohých jiných kolegů z širokého politického spektra rozvíjejícího se v Rumunsku po roce 1989, Ion Iliescu nikdy nezapíral svoji účast na fungování komunistického režimu. Ať už z toho důvodu, že se pohyboval na tak vysokých pozicích a byl natolik vidět a slyšet, že daná fakta nebylo možno popřít, nebo z toho důvodu, že se principiálně za svoji participaci nestyděl. Její důvody viděl z pozdějšího pohledu jako opodstatněné a zároveň nikdy vnitřně neopustil socialistickou ideologii, ke které v mládí přilnul i přesto, že jeho vlastní názory nepochybně prošly několikerou transformací.⁷⁹ Přesto lze při podrobnějším pohledu zaznamenat, že Iliescu při rekapitulaci vlastní politické kariéry některé skutečnosti akcentuje více, jiné ze zjevných důvodů zcela pomíjí.

Ion Iliescu se narodil 3. 3. 1930 v malém městečku Oltenița ležícím v župě Călărași při bulharských hranicích na jihovýchodě historické Muntenie. Oba jeho rodiče pocházeli z dělnických poměrů a byli aktivními přívrženci tehdejší PCdR (*Partidul Comunist din România* – Komunistická strana Rumunska) již v meziválečném období. Jeho otec Alexandru Iliescu byl v roce 1939 zatčen a uvězněn. Po přesunu do tábora pro politické vězně se setkal, podobně jako Ceaușescu, s Gheorghiu-Dejem. Již průběhu V. Kongresu roku 1931 však kritizoval podřízenost strany Moskvě, autoritářské praktiky vedení a jeho nezájem o skutečné problémy dělníků. Z těchto důvodů byl ještě za doby svého uvěznění ze strany vyloučen, stejně jako jeho manželka. Krátce po svém návratu na svobodu roku 1945 zemřel.⁸⁰ Přes tuto rodinnou historii (zároveň i díky ní) Iliescu podle vlastních slov od mládí v myšlenku komunismu věřil. Ve srovnání s jeho zkušenostmi, které získal za války, fašistického režimu a poválečného období, mu

⁷⁸ Pokud nezapočítáme Albánii a Jugoslávii při západním pobřeží Balkánského poloostrova, které se od Sovětským svazem ovládaného systému ve východní Evropě izolovaly.

⁷⁹ Burtescu, Alin. *Interviu: Azi... "Puterea"*, ze dne 3.5.2012, <http://ioniliescu.wordpress.com/>

⁸⁰ Iliescu, I. *Romania at the moment of Truth*. s. 23-24.

poskytovalo budování socialismu jakožto člověku z chudších poměrů daleko lepší životní úroveň a možnosti. Jako ilustrativní příklad uvádí fakt, že měl možnost vystudovat na Polytechnickém institutu v Bukurešti přesto, že by mu to za jiných okolností majetkové zázemí rodiny nedovolilo. Ke skutečnosti, že se tak dělo na úkor jiných vrstev, které byly novým režimem diskriminovány, dodává Iliescu, že tehdy věřil, že je v Rumunsku skutečně budována otevřená demokratická společnost. Netušil prý, nakolik byl vývoj země, SSSR a celého východního bloku poznamenán terorem, který v nich zuřil, a že bylo Rumunsko silně zakotveno v sovětské sféře vlivu, že bude izolováno od Evropy, ke které vždy patřilo. „Myslel jsem, že likvidace „parazitujících tříd“ je přirozená, jelikož kladou odpor nadcházejícímu lepšímu řádu. Akumulace kapitálu nutná pro průmyslový rozvoj probíhala na Západě po několik staletí brutálním vykořisťováním dělníků, na rozdíl od Rumunska, ve kterém režim zajišťoval pro tento proces alespoň základní sociální jistoty.”⁸¹ Ion Iliescu tedy podle svých slov naivně přijímal to, co mu bylo představováno jako ráj na zemi. Ostatně v každé zemi východního bloku je možné nalézt osobnosti, které se později staly představiteli kulturního či politického odporu vůči příslušnému komunistickému režimu, a které si prošly touto iniciační ideologickou fází. Iliescu vnímal tento efekt ještě silněji díky svému původu, neboť pocházel z vrstev, které komunistický režim vynášel na výsluní.

Přes evidentní pozitivní přijímání tehdejší situace Ion Iliescu tvrdě pracoval na vylepšení své pozice, která možná i díky opozici jeho rodičů vůči Gheorghiu-Dejovi nebyla zcela jednoznačná. Již v roce 1944 vstoupil do Unie komunistické mládeže (*Uniunea Tineretului Comunist – UTC*, nejprve zodpovídal za organizační záležitosti, poté se stal sekretářem sportovní sekce), jeho aktivity v *Tineretul Progresist* (Pokroková mládež) a Unii žákovských asociací Rumunska (*Uniunea Asociațiilor de Elevi din România – UAER*) zapříčinily, že byl v březnu 1949 kooptován do Ústředního výboru Unie pracujících mládeže (*Uniunea Tineretului Muncitoresc – UTM*, tehdy nově zastřešující mládežnická organizace). Z tohoto prostého výčtu je zjevné, nakolik byl Iliescu politicky aktivní ještě předtím, než vůbec vstoupil do běžného občanského života.⁸²

Kariérní postup po funkcích v mládežnických organizacích mu pomohl v tom, aby se dostal na studia do Moskvy v roce 1950. O tom, že by tento údaj svědčil o Ilieskově přehnané horlivosti, se však příliš hovořit nedá, Unijní výbor studentů a aspirantů

⁸¹ Ibid. s. 25.

⁸² Tismăneanu, V. Dobrinu, D. Vasile, C.(eds.) *Comisia prezidențială pentru analiza dictaturii comuniste din România: Raport Final*. s. 190.

z Rumunska v SSSR (jehož se stal Iliescu též předsedou) měl roku 1952 na 2500 členů.⁸³ Velká část rumunských komunistických funkcionářů, kteří dosahovali vrcholných postů v 60. letech, studovala podobně jako Iliescu v Moskvě na počátku 50. let 20. století.⁸⁴ On sám studoval hydroenergetiku, a jelikož odmítl pokračovat ve studiích na stranické škole, bylo mu doporučeno dálkové studium na institutu A. A. Ždanova.⁸⁵ Ion Iliescu vzpomíná na svůj pobyt v Sovětském svazu jako na šok, který mu přivodila všudypřítomnost policejního teroru v době čistek počátku 50. let a strašlivé životní podmínky, které zpočátku připisoval důsledkům války. Definitivní pochybnost v něm zaklídila Stalinova smrt a jejím následkem demonstrováná míra zbožštění bývalého generálního tajemníka, jíž se mu dostalo. Po svém návratu začal pracovat na rekoncepti využití hydroenergetických zdrojů Rumunska, než mu byla nabídnuta další funkce v roce 1956, předsednictví nově zřizované Unie studentských asociací Rumunska (*Uniunea Asoțiaților Studenților din România - UASR*).⁸⁶

V tomto momentě je možné zpozorovat první významnou diskrepanci v Ilieskově pojetí vlastní minulosti, jakýsi produkt selektivní paměti. Dle jeho výkladu bylo jmenování do čela této organizace motivováno potřebou reorganizace studentské samosprávy. Možnosti, kterých se mu dostalo s touto funkcí a tím, že byl zároveň jmenován zástupcem Rumunska ve Světové studentské organizaci, mu podle jeho slov rozšířily obzory. Díky svým cestám na Západ se seznámil s Chruščovovým referátem z XX. Kongresu Komunistické strany Sovětského svazu, trockistickou i marxistickou kritikou sovětského systému a prošel deziluzí, která byla podle něj společná celé jeho generaci.⁸⁷ Z tohoto idealizovaného obrazu však mizí několik faktů. Prvně, Iliescu byl jmenován do čela UASR po podzimních událostech v Maďarsku roku 1956, které našly bouřlivý ohlas ve studentském prostředí v Jasech, Temešváru, Târgu Mureș a Bukurešti, na které do té doby ústřední UTM nezareagovala dostatečně pružně a rázně. Bylo tedy třeba vzít běh událostí znovu pevně do rukou, „znovunastolit pořádek“ a Iliescu se zdál být pro tyto účely vhodným kandidátem.⁸⁸ Ostatně jeho charakteristiky v kádrovém posudku ho pro tuto činnost stavěly do vynikajícího světla, dělnický původ, oddanost straně, talent pro vedení kolektivní práce, jeho jedinými negativy byly

⁸³ Ibid.

⁸⁴ Ibid s. 139.

⁸⁵ Ibid. s. 190.

⁸⁶ Iliescu, I. *Romania at the moment of Truth*. s. 26.

⁸⁷ Iliescu, I. *Romania at the moment of Truth*. s. 26-27.

⁸⁸ Tismăneanu, V. Dobrinu, D. Vasile, C.(eds.) *Comisia prezidențială pentru analiza dictaturii comuniste din România: Raport Final*. s. 112.

shledány nedostatečná snaha o postup v hierarchii a občasná prchlivost.⁸⁹ Po nástupu do své nové funkce se Iliescu rozhodně nezdál být zasažen nějakými liberalizačními tendencemi. Naopak, zapojil se do procesů vylučování „nepřátel lidu“ z univerzitních studií (tedy těch, kteří se projevovali příliš hlasitě v průběhu předchozího studentského hnutí), potlačování roznašečů „cizích idejí“ a varoval před reakcionářstvím bývalého vedení UTM, jemuž evidentně učinil sám přítrž.⁹⁰ Z uvedených skutečností lze usoudit, že je Ion Iliescu osobně odpovědný účastí v represivních procesech, které se odehrály ve druhé polovině 50. let proti nezávislému studentskému hnutí.

Pro Ilieskův kariérní postup ve stranickém aparátu byla tato funkce odrazovým můstkem ve chvíli, kdy se k moci dostal Nicolae Ceaușescu. Už na konci Dejova období byl šéfem sekce vzdělávání a vědy při Ústředním výboru PMR.⁹¹ S tím, jak chtěl nový generální tajemník konsolidovat svoji pozici, začal vyměňovat staré stalinistické kádry ve vedení za mladší, které měl možnost poznat v 50. letech, a kteří tím pádem participovali na budování nové formy režimu, nového kultu osobnosti a absolutní moci jednoho člověka, aniž by to bylo zpočátku natolik patrné.⁹² Podle Ilieskových vzpomínek nastalo po roce 1964 období změn. Byli propouštěni političtí vězni, do strany vstupovalo mnoho intelektuálů, kteří změnili její tvář. Ceaușescu se zdál být připraven skoncovat se stalinismem, byly rehabilitovány oběti politických procesů a odstranění funkcionáři, včetně Alexandra Ilieska.⁹³ Gheorghiu-Dej prý v osobních rozhovorech s Ionem Ilieskem vždy obhajoval kroky, které podnikl proti jeho rodičům. Do ekonomiky byly zaváděny tržní principy. Rumunsko se otevřelo západu a stalo se „avantgardou“ socialistických zemí.⁹⁴ Roku 1967 nabídl Nicolae Ceaușescu Ilieskovi nově zřízenou funkci ministra pro otázky mládeže, kterou druhý jmenovaný přijal.⁹⁵ Díky četným funkcím, které zastával, mohl Iliescu pokračovat v cestování po světě. Dostal se tak podle svých slov i do Prahy v průběhu jara 1968 (kde strávil už dříve nějaký čas), kdy se seznámil mimo jiné s Jiřím Pelikánem v rámci platformy

⁸⁹ Podle: ANIC, fond CC al PCR – Secția Organizatorică, dosar nr. 88/1949, ff. 9-10; dosar nr. 105/1951, ff. 6. Tismăneanu, V. (et al.) *Comisia prezidențială...*s.191.

⁹⁰ Podle: ANIC, fond 3 (CC al UTC), dosar nr. 15/1959, ff. 40-41; dosar nr. 7/1958, ff. 189-190; dosar 25/1957, ff. 12-54. Tismăneanu, V. (et al.) *Comisia prezidențială...*s.191-192.

⁹¹ Tismăneanu, V. Dobrincu, D. Vasile, C.(eds.) *Comisia prezidențială pentru analiza dictaturii comuniste din România: Raport Final.* s. 771.

⁹² Ibid. s. 52.

⁹³ Gheorghiu-Dej prý v osobních rozhovorech s Ionem Ilieskem vždy obhajoval kroky, které podnikl proti jeho rodičům. Iliescu, I. *Romania at the moment of Truth.* s. 28-29.

⁹⁴ Ibid.

⁹⁵ Abraham, F. *România de la Comunism la Capitalism.* s. 126.

Mezinárodní studentské unie.⁹⁶ V tomto období měla podle Ilieskova výkladu vrcholit jeho osobní deziluze. Po invazi vojsk států Varšavské smlouvy do Československa vystoupil údajně i sám Ion Iliescu již 22. 8. 1968 v rumunském Velkém národním shromáždění jakožto zástupce mládeže s projevem odsuzujícím tuto událost.⁹⁷

Přes zjevné tendence hlásit se k reformnímu proudu komunismu 60. let narušují opět Ilieskovu projekci události z Vánoc roku 1968, v průběhu kterých vypukly na kolejích v Bukurešti studentské nepokoje, protestující proti tamní životní úrovni a požadující větší míru svobody. Místním funkcionářům se podařilo nakonec situaci uklidnit, Iliescu z pozice své funkce označil protesty za „chuligánské manifestace“ a kritizoval UTC za nedostatečně razantní postup, tresty pro „organizátory“ této spontánní akce samozřejmě následovaly.⁹⁸ Skutečnost, že v těchto událostech ze své pozice ve státním aparátu Iliescu stál na straně represí, z jeho vzpomínek opět mizí.

Vrcholným momentem Ilieskovy politické kariéry ve strukturách komunistické nomenklatury nepochybně bylo jmenování tajemníkem Ústředního výboru PCR v roce 1971 a společná cesta s Ceaușeskovými po Asii. Podle některých zdrojů hrál Iliescu v této době významnou roli v ideologickém aparátu strany.⁹⁹ Sám Iliescu tvrdí, že to byla právě cesta zakončená návštěvou Číny a Severní Koreje, která mu pomohla odhalit podstatu Ceaușeskova myšlení. Viděl, jak byl vládnoucí manželský pár ohromen Kim-Ir Senem, kterého označili za inkarnaci Buddhy, jemu osobně naopak odlidštěná a industrializovaná, individualitu potírající technologie moci přišla odporná. Po návratu se jeho spory s generálním tajemníkem vyhrotily, až byl na jedné z ideologických schůzí obviněn z „intelektualismu“. Když požádal o vysvětlení podstaty dané úchyly, byl následně odstraněn z centra moci a odložen jako zástupce prvního tajemníka do Timișské župy „na převýchovu“, kde strávil tři roky, které považoval za výrazné formativní období svého života. Posléze povýšil o jednu příčku, na pozici prvního tajemníka a předsedy oblastní rady v Jasech roku 1974, odkud sledoval, jaký efekt má disproporční ekonomické plánování na životní úroveň v této chudé oblasti.¹⁰⁰ O období 70. let by se dalo hovořit v tom smyslu, že byl Iliescu odsunut do stranické „zálohy.“ O tom, že ho Ceaușescu ještě zcela neodepsal, svědčí i fakt, že pro XI. Kongres PCR,

⁹⁶ Burtescu, A. *Interviu: Azi... "Puterea"*, ze dne 3.5.2012, <http://ioniliescu.wordpress.com/>

⁹⁷ Iliescu, I. *Romania at the moment of Truth*. s. 29.

⁹⁸ Podle: ANIC, fond 3 (CC al UTC), dosar nr. 15/1968, f. 130. Tismăneanu, V. (et al.) *Comisia prezidențială...* s.194.

⁹⁹ Tismăneanu, V. Dobrinu, D. Vasile, C.(eds.) *Comisia prezidențială pentru analiza dictaturii comuniste din România: Raport Final*. s. 772.; Pop I-A., Bolovan I. *History of Romania*. s. 671.

¹⁰⁰ Burtescu, A. *Interviu: Azi... "Puterea"*, ze dne 3. 5. 2012, <http://ioniliescu.wordpress.com/>

konaný ve dnech 25. až 28. 11. 1974, byl Iliescu znovu zapsán jako kandidát Výkonného výboru (i když naposledy).¹⁰¹ Jeho stranická kariéra definitivně skončila s XII. Kongresem roku 1979, na kterém vystoupil s kritikou nepotismu a chování vrcholných stranických funkcionářů (což bylo nepochybně interpretováno jako nepřímá kritika generálního tajemníka, kterou pregnantně formuloval na tom samém kongresu Constantin Pârvulescu).¹⁰²

V Ilieskových vzpomínkách byla 70. léta dobou, během které silně přeformuloval své politické názory a strukturální uvažování. Klíčových faktorů bylo z jeho pohledu několik. Jednak byl blíže „běžným lidem“, vnímal lépe potíže a dysfunkce, které tehdejší systém každodenně produkoval. Postupně v něj ztratil důvěru i proto, že byl schopen vynést na vrchol někoho tak „omezeného a uvězněného v představách vlastní nadřazenosti všem“,¹⁰³ jako byl Ceaușescu. Jeho závěrem bylo, že panující systém je špatný, že chyby, které produkuje, nejsou náhodou a dosaženého pokroku je za tu obrovskou cenu málo. Hlavním problémem, který Iliescu podle svých slov řešil, byla otázka, zda je systém úplně špatný, nebo je ho možné reformovat zevnitř a demokratizovat. V tehdejší realitě studené války byla podle něj jakákoliv radikální řešení nepředstavitelná. Nakonec došel Iliescu k závěru, že hlavním systémovým defektem byla skutečnost, že se strana odtrhla od reality a přestala plnit svoji funkci.¹⁰⁴ V tomto stručném přehledu úvah je možné jednoznačně vysledovat zárodky budoucí politické doktríny Iona Ilieska, která nezavrhla socialismus jako společenský systém, ale odmítla jeho dysfunkční řízení, jakého byl tehdejší komunistický režim, kterému dominoval Nicolae Ceaușescu, manifestem.

Po svém nuceném odchodu z aktivní stranické politiky se stal Ion Iliescu na počátku 70. a 80. let ředitelem Národní rady pro správu vod, kde se mohl po delším čase věnovat své původní profesi, stále si tedy podržel poměrně vysokou pozici ve státním aparátu. V období let 1980 – 1984 publikoval několik článků o hydroenergetice, díky kterým se opět dostal do sporu s Ceaușeskem, obzvláště poté, co odmítl jeho plány na výstavbu kanálu Dunaj-Bukurešť, který nepovažoval za skutečný kanál. Následkem toho byl odvolán a přesunut na pozici ředitele Technického vydavatelství, kde měl

¹⁰¹ Tismăneanu, V. Dobrinu, D. Vasile, C.(eds.) *Comisia prezidențială pentru analiza dictaturii comuniste din România: Raport Final*. s. 141.

¹⁰² Burtescu, Alin. *Interviu: Azi... "Puterea"*, ze dne 3.5.2012, http://ioniliescu.wordpress.com/Congresul_XII_-_PARVULESCU_CONTRA_CEAUSESCU (videozáznam z XII. Kongresu PCR), www.youtube.com.

¹⁰³ Iliescu, I. *Romania at the moment of Truth*. s. 31.

¹⁰⁴ *Ibid.* s. 30-33.

pramaly vliv na širší politické dění. Přesto publikoval několik kritických článků, ve kterých se vyjadřoval k politickému dění v Rumunsku (1985 „Soudobý vývoj a role silových faktorů“ v Politickém vydavatelství, 1988 „Tvorba a informace“ v *Româniileterare*).¹⁰⁵

1.5. Pozice Iona Ilieska v roce 1989

Pokusy o zhodnocení kariéry Iona Ilieska před prosincem 1989 tedy evidentně narazí na základní rozpor. Do roku 1971 absolvoval budoucí rumunský prezident stabilní poziční růst v rámci tehdejší hierarchie a nomenklatury, které zůstal ostatně součástí i po svém rozkmoření se s Ceaușeskem až do roku 1979.¹⁰⁶ Jeho participace ve strukturách opírajících se o nedemokratické praktiky je nepopíratelná, spoluúčastnil se na fungování a udržování „zločinného režimu“.¹⁰⁷ Patří údajně mezi tu většinu bývalých funkcionářů, kteří „nikdy neztratili slova lítosti nad jeho oběťmi.“¹⁰⁸ Na druhou stranu, pokud opustíme rovinu kolektivní odpovědnosti a pokusíme se podívat konkrétně na Ilieska jako na individuální případ, nejsou známy důkazy o jeho přímé účasti na procesech, které měly za následek ztracené lidské životy, z hlediska chronologie jeho kariéry je tato možnost zároveň velmi nepravděpodobná. Archivní materiály poukazují naopak na jeho podíl viny (ať už politické, či osobní, je nasnadě, že tyto represe nebyly výhradně jeho osobní iniciativou, vyplývaly z mechanismů tehdejších mocenských struktur) v rámci státních zásahů ve studentském prostředí v 50. letech a po událostech Vánoc 1968, které nepochybně poškodily mnoho lidí bojujících za obecně přijímané hodnoty a lidská práva.

Zásadní zvrát nastal pro Iona Ilieska po roce 1971, ve kterém opustil vrcholné pozice poté, co Ceaușescu nastoupil nový stalinský kurs. Tento moment ovšem nelze vnímat jako ostrý zlom v ideologii a technologii vládnutí, byl spíše pouhým završením autokratizačních procesů, které běžely již od roku 1968 (paradoxně byly započaté v momentech Ceaușeskovy největší slávy).¹⁰⁹ Je těžké uvěřit, že Iliescu, který v té době

¹⁰⁵ Iliescu, I. *Romania at the moment of Truth*. s. 35.

¹⁰⁶ Za členy nomenklatury jsou považováni členové Ústředního výboru strany, ministři, náměstci ministrů a straničtí funkcionáři ve vedení žup. Podle: Tudor, M. Gavrilescu, A. *Democrația la pachet*. Compania. București, 2002. s. 82.

¹⁰⁷ Tismăneanu, V. Dobrinu, D. Vasile, C.(eds.) *Comisia prezidențială pentru analiza dictaturii comuniste din România: Raport Final*. s. 770.

¹⁰⁸ *Ibid.* s. 34.

¹⁰⁹ Tismăneanu, V. Dobrinu, D. Vasile, C.(eds.) *Comisia prezidențială pentru analiza dictaturii comuniste din România: Raport Final*. s. 140-143.

dosáhl vrcholu své kariéry, si tohoto trendu nebyl vědom. Jeho vyvázání se z komunistických politických struktur trvalo de facto po roce 1971 dalších 13 let. Během tohoto období se stal reprezentantem intelektuálního reformního křídla uvnitř strany, jakési v tichosti relativně tolerované opozice.¹¹⁰ Podle Ilieska samotného byla překvapivá skutečnost, že nebyl obětí výraznějších represí ze strany státu, způsobena hlavně jeho do té doby nabytou prestiží a tím, že byl relativně znám na Západě i na domácí scéně. Svobodná Evropa a jiná rádia reflektovala jeho situaci a pozici. V kombinaci s případnou analogií s osudem jeho otce, jehož rehabilitaci jako oběti stalinismu generální tajemník sám posvětil, se Ceaușescu neodhodlal k jeho přímému odstranění. Přesto byl Iliescu pod stálým dozorem Securitate, kterého si byli on i jeho okolí dobře vědomi.¹¹¹ Jiným podstatným faktorem, který Iliescu nezmiňuje, byly jeho kontakty směrem na Východ, nepochybně stejně dobré, možná i lepší než ty směrem na Západ.¹¹² Podpora ze strany SSSR mohla mít pro Ceaușeska daleko silnější odrazující efekt vzhledem k podnikání výraznějších kroků proti Ilieskovi než ta ze Západu.¹¹³

Ion Iliescu se tedy v roce 1989 nacházel v pozici jakéhosi „prominentního disidenta“, který sice měl za sebou velmi úspěšnou politickou kariéru, ale na rozdíl od tzv. mlčící většiny ve společnosti se odhodlal proti Nicolae Ceaușeskovi otevřeně postavit a to opakovaně. Přesto se díky souhře různých faktorů stále dokázal udržet v poměrně solidní pozici a materiálním zajištění, díky čemuž se nikdy nestal součástí sice omezeného, ale zároveň tvrdě perzekuovaného disentu. To, že nikdy neopustil marxistická či socialistická východiska ho z vnějšího pohledu uvěznilo na pomezí oficiálního režimního světa a rumunské *anti-society*, s určitostí ho dle mého názoru nelze zařadit ani do jedné z těchto kategorií. Po roce 1989 však Ilieska suma jeho dosavadní politické trajektorie, nevystoupení z PCR a levicový světonázor identifikovala jako pokračovatele minulého režimu, jímž v podobě, do jaké ho vytvaroval Ceaușescu, určitě být nehodlal. Jak sám později zhodnotil Ceaușeskovo počínání, je více než výmluvné: „Politická slepota, ignorance a také hloupost, obrovská prázdnota, jeho arbitrárnost, despotismus a arogantní nekompetentnost, přičteno

¹¹⁰ Pop I-A., Bolovan I. *History of Romania*. s. 679-680.

¹¹¹ Iliescu, I. *Romania at the moment of Truth*. s. 34-35.

¹¹² Pop I-A., Bolovan I. *History of Romania*. s. 679-680.

¹¹³ Nejen, že si Ceaușescu z výzev ohledně dodržování lidských práv příliš těžkou hlavu nedělal, ale jak v roce 2001 Iliescu přiznal, roku 1981 dokonce provedla Securitate prostřednictvím poštovních zásilek pumový útok na Rádio Svobodná Evropa. Tismăneanu, V. Dobrinu, D. Vasile, C.(eds.) *Comisia prezidențială pentru analiza dictaturii comuniste din România: Raport Final*. s. 768.

k dogmatům a praktikám systému, který už zanikal, přetvořily osobní kontrolu moci v ubohou parodii a zdroj monumentálních přehmatů.¹¹⁴

¹¹⁴ Iliescu, I. *Romania at the moment of Truth*. s. 16.

2.V čele revoluce

2.1. Prosinec 1989

V politologických teoriích jsou rozlišovány čtyři základní typy změn nedemokratických režimů: *pakt*, *reforma*, *vnucení* a *revoluce*. V každém z těchto případů se procesu změny účastní jiná konfigurace faktorů, které samotný proces změny iniciují a provádějí. V případě *paktu* se k transformačnímu impulsu odhodlají široké elity, *reforma* je důsledkem nenásilné formy působení mas, *vnucení* je transformačním impulsem proreformní části elit, které překonají rigidní část spektra a *revoluce* změna provedená násilím.¹¹⁵ Přesto, že od pádu Ceaușeskova režimu v Rumunsku uplynulo již více než dvacet dva let, není stále zcela jasné, který z potenciálních iniciátorů politické transformace zapříčinil a vedl proces v prosinci 1989. Tato nevyjasněnost zavdává příčiny ke zpochybnění samotného užití pojmu revoluce v případě rumunských událostí. Vzhledem k Ilieskově politické minulosti a k tomu, jaký politický kurs zastával po Ceaușeskově svržení, se objevily pochybnosti o tom, zdali vůbec existuje diskontinuita mezi režimem starým a novým, který se jal Ion Iliescu reprezentovat. V důsledku přináší úvaha o formě přenosu moci otázku legitimacy těch, kteří vzešli jako nová vládnoucí skupina z proměny režimů, jakožto nositelů proklamované demokratizace.

Ke změně paktem, která z těchto čtyř typů změn poskytuje nejširší možnosti pro následné budování demokratických politických struktur, došlo v rámci transformací v socialistickém bloku států Evropy například v Maďarsku, ve finální fázi i v Polsku. Pro realizaci obdobného procesu chyběla v Rumunsku v rámci místního sultanistického, či patrimoniálního režimu aktivní opozice uvnitř státního aparátu a na jeho vrcholových pozicích a zároveň formovaná opozice ze strany veřejnosti.¹¹⁶ Ze samé podstaty Ceaușeskova stylu vládnutí a personifikace celého režimu vyplývalo, že otevřené projevy opozice v rámci strany nebyly akceptovatelné, stačí se podívat na osud Iona Ilieska po roce 1971 a další funkcionáře. Stejně tak jako ostatní komunistické režimy, i Ceaușeskův režim používal různé metody psychického či fyzického zastrahování směřované do řad civilní intelektuální opozice. Snaha o absolutní kontrolu ze strany státu pomocí médií a Securitate neposkytovala v Rumunsku prostor k tomu, aby se

¹¹⁵ Dvořáková, V. Kunc, J. *O přechodech k demokracii*. s. 63-66.

¹¹⁶ Linz, J. Stepan, A. *Problems of Democratic transition and Consolidation: Southern Europe, South America and Post-Communist Europe*. s. 356.

opozice jakkoliv zformovala, popřípadě získala výraznější publicitu. Občané Rumunské socialistické republiky byli zároveň ochotni akceptovat státní dozor výměnou za materiální výhody, které jim režim poskytoval, a ze socialistického realismu unikali do svého osobního prostoru.¹¹⁷ Po několika letech absolutního nedostatku v zajišťování dodávek i tak základních potřeb, jako jsou potraviny (nešlo zde o pestrost nabídky, ale o dostupnosti potravin vůbec), se však tato koncepce zhroutila, obskurní společenská smlouva přestala platit.

Z uvedených faktů lze vyvodit, že v případě rumunského režimu před rokem 1989 nezbývalo z hlediska konfigurace prvků v systému jiné řešení, než revoluční. I proto bývají pády těchto sultanistických či patrimoniálních režimů doprovázeny násilím častěji, než je tomu u jiných typů diktatur.¹¹⁸ Přesto spektrum uvedené na začátku této kapitoly zcela nepokrývá charakteristiky rumunského případu, neboť se v průběhu revoluce dostaly do čela bývalé elity předchozího režimu, které se tak podílely na svržení diktátora. Otázkou je, do jaké míry a odkud vlastně revoluční impulsy vzešly a kdo revoluci následně provedl. Klíčová se ukázala být v tomto směru aktivita Iona Ilieska, který stanul v poslední, rozhodující fázi revoluce v jejím čele.

Do hry vstoupily i další faktory. Komunistické režimy ve státech východní Evropy se rozpadaly. Přes extrémně vysokou úroveň státního dohledu nad médii Rumuni nebyli absolutně izolovaní od dění ve světě a většina z nich se o probíhajících událostech dozvěděla. Tento proces zároveň demonstroval, že Sovětský svaz nehodlá zasahovat proti převratům mimo své vlastní území. Navíc se Ceaușescu díky své politice vůči zemím východního bloku a SSSR zvláště netěšil v tamních kruzích přílišné popularitě. Prostor pro jeho svržení se otevíral.

2.2. Nepokoje v Temešváru

Na počátku celého revolučního dění v Rumunsku konce roku 1989 stály nepokoje v sedmihradském Temešváru. Ty vypukly v návaznosti na násilné přemístění místního maďarského protestantského pastora Lászlo Tökese 15. prosince 1989. Tento akt byl vyústěním dlouhodobých sporů mezi ním a jeho nadřízenými biskupy Nagyem a Pappem, kteří zastávali prorežimní pozice. Tökés patřil k protestantskému disentu, který

¹¹⁷ Verdery, K. *What was socialism and what comes next?* s. 9.

¹¹⁸ Linz, J. Stepan, A. *Problems of Democratic transition and Consolidation: Southern Europe, South America and Post-Communist Europe.* s. 357.

bojoval proti politice Ceaușeskova režimu vůči národnostním menšinám.¹¹⁹ Počáteční shromáždění inicioval sám, když 10. prosince oznámil své kongregaci, že „pokud chce někdo vidět ilegální vystěhování, je zván.“¹²⁰ Odezva byla taková, že se v určený den v místě Tökesova bydliště sešel heterogenní dav, který ostatně reprezentoval multikulturní prostředí samotného města. I díky různorodosti místních poměrů, která byla režimu dlouhodobě trnem v oku, jelikož vytvářela optimální podhoubí pro opoziční činnost, se stala banátská metropole první vlaštovkou přicházející změny.¹²¹ Lidský řetěz, který místní občané vytvořili na jeho obranu, sice přesunu nezabránil, avšak zpráva o této události se rozšířila městem a měla za následek dva dny nepokojů, které svoji intenzitou dalece překonávaly všechny dosavadní projevy nespokojenosti s režimem.¹²² Ceaușescu nařídil proti demonstrantům zakročit i s použitím zbraní a odletěl 18. prosince na plánovanou návštěvu Íránu.¹²³

Události v Temešváru se staly prvotním iniciačním momentem pro šíření nepokojů do dalších měst na západě a severozápadě Rumunska. Tyto oblasti se nacházely v dosahu signálu maďarských a jugoslávských televizních stanic, které místnímu dění věnovaly značný prostor. Charakter prvních střetů demonstrantů a ozbrojených sil se stal v podstatě předobrazem celého průběhu pádu Ceaușeskova režimu. Lidé v ulicích ničili symboly připomínající dosavadního vládce a jejich zloba se obrátila i proti komunistické straně, jejíž úřady se též staly terčem rabování. Do pouličních bojů mezi policisty, civilně oblečené agenty Securitate a neozbrojené obyvatele byli povoláni poněkud zmatení vojáci, kteří obdrželi 18. prosince od ministra obrany Vasile Milea rozkaz nadále nepoužívat zbraně proti civilistům.¹²⁴ Armáda jako celek k překvapení vedení PCR nestála za Ceaușeskem a naopak se její příslušníci stavěli postupně ve stále větší míře v průběhu těchto revolučních dnů na stranu protestujících, kteří se sice veřejně nijak neorganizovali, ale pregnančně je spojovala myšlenka svrhnout stávající režim. Syndromem, kterým toto vystoupení mas trpělo, byla právě neúčast intelektuálních elit, na rozdíl od ostatních změn ve východní Evropě. Jak řekl pozdější ministr kultury, zahraničí a účastník revolučních událostí Andrei Pleșu: „Mnoho obtíží autochtonní proměny vyústilo z neschopnosti našich elit (potenciálně opozičních, pozn.

¹¹⁹ Tismăneanu, V. Dobrinu, D. Vasile, C.(eds.) *Comisia prezidențială pentru analiza dictaturii comuniste din România: Raport Final*. s. 348.

¹²⁰ Cipkowski, P. *Revolution in Eastern Europe*. s. 128-129.

¹²¹ Neumann, V. *Timișoara în memoria colectivă contemporană. Perspective fragmentare*. In: Murgescu, B.(ed.) *Revoluția română din decembrie 1989*. s. 27-28.

¹²² *Ibid.* s. 129-131.

¹²³ Teichman, M. *Nicolae Ceaușescu*. s. 13.

¹²⁴ *Ibid.* s. 12-13.

aut.) předpokládat a připravit se na změnu již v období diktatury.¹²⁵ Tato skutečnost byla jedním z nejdůležitějších faktorů pro další průběh věcí, neboť nepřítomnost autentických mluvčích či autorit ve středu lidového hnutí (minimálně v jeho počátku) dala prostor právě Ilieskovi, aby zaujal tuto pozici. Ti členové akademické obce, kteří nakonec jako zástupci protestujících jednali s místními komunistickými představiteli v Temešváru, se neprosadili na celostátní úrovni. Když se revoluční vlna přelila do Bukurešti, Ion Iliescu byl již evidentně lépe připraven. Medializace probíhajících událostí se stala symbolem konce Ceaușeskova režimu a vysloužila si přídomek „televizní revoluce“. Zahraniční média prezentovala šokující čísla počtů obětí a zvěrstva agentů Securitate. Pozdější odhady hovoří o tom, že mrtvých v Temešváru bylo okolo stovky.¹²⁶

Těžko zpochybnitelným tvrzením zůstává fakt, že vystoupení v Temešváru bylo skutečně spontánní akcí běžných občanů, kterou Ceaușeskův režim podcenil. Stejně jako byla překvapena vládnoucí suita, tak byla překvapena intelektuální opozice, ale i vnitrostranícká opozice. Přesto, že si od moci odstavení reformisté připravovali půdu pro převrat, nelze tvrdit, že by se události v Temešváru odehrávaly podle připraveného scénáře, nebo že by do nich zasahoval někdo z vnějšku.¹²⁷ Podle Ilieska se role pastora Tökese v revolučním dění v Banátu přeceňuje, jednalo se totiž o celospolečenské hnutí, ve kterém hrály jakékoliv externí impulsy sekundární roli. Principiálně tuto koncepci nikdo nezpochybňuje, akcent je spíše způsoben budoucím opozičním postojem Tökese vůči Ilieskovi.¹²⁸ Ion Iliescu, který měl ze svého někdejšího působení na místě osobní kontakty, dodává „Byl bych hrdý, kdybych povstání v Temešváru nebo Bukurešti vyprovokoval, ale nebylo tomu tak.“¹²⁹ V druhém jmenovaném případě už se objektivní hodnocení tak jednoznačné nezdá.

¹²⁵ Neumann, V. *Timișoara în memoria colectivă contemporană. Perspective fragmentare*. In: Murgescu, B. (ed.) *Revoluția română din decembrie 1989*. s. 32.

¹²⁶ *Ibid.* s. 13

¹²⁷ Tejchman, M. *Nicolae Ceaușescu*. s. 16.

¹²⁸ Iliescu, I. *Romania at the moment of Truth*. s. 38-42.

¹²⁹ *Ibid.* s. 38.

2.3. Pád diktatury v přímém přenosu

Nepokoje šířící se z Temešváru směrem k východu kupodivu nevyvolávaly ve vedení PCR a státu až takové obavy, jak by se mohlo zdát. V samotném hlavním městě bylo možné pocítit temnější atmosféru a zesilující se přítomnost bezpečnostních sborů na strategických místech, ale oficiální kanály o rozsahu demonstrací aktivizující se občanské společnosti ve zbytku země nijak zvlášť neinformovaly. Po návratu z Íránu svolal Nicolae Ceaușescu na 21. prosince 1989 shromáždění před budovu Ústředního výboru PCR v Bukurešti, před kterým chtěl odsoudit události v Temešváru. Sám před svými spolupracovníky hovořil o tom, že se jedná o provokace organizované SSSR, USA a živly, které chtějí svrhnout socialismus, tak jako se tomu stalo v průběhu roku v ostatních státech Varšavské smlouvy.¹³⁰ Naplno se projevilo, že byl prezident a generální tajemník strany v jedné osobě lapen ve vlastním světě paranoi a narcismu, podporován v tomto směru svou ženou, oddanými a zároveň vyděšenými adoranty a neomezenou mocí nad státním aparátem a jeho silovými složkami. Přes veškerou snahu se z následující zamýšlené demonstrace síly a moci stala demonstrace bleskového pádu režimu, který působil dojmem neotřesitelné autokratické struktury po více než osmnáct let.

Přesně tak dlouhou dobu strávil Ion Iliescu ve své „zlaté“ disidentské kleci a jako zkušený politik vycítil, že by se ve chvílích, kdy se bude rozhodovat o budoucnosti země, mohl vrátit zpět do centra dění na straně snažící se svrhnout Ceaușeska. Krom toho, že s ním měl v minulosti konflikty a prezident mu zablokoval politickou kariéru, se můžeme domnívat, že si i on upřímně přál změnu pro zemi destruktivní a despoticke vlády. Shromáždění 21. prosince bylo připraveno tak, aby byla diktátorovi ze strany účastníků vyjádřena podpora, byli tedy pečlivě vybíráni podle ověřených postupů. Přesto se údajně podařilo Ilieskovi zorganizovat „infiltraci“ shromáždění studenty pod vedením Petre Romana, do té doby nepřiliš známého vedoucího katedry hydroenergetiky Bukurešťské Polytechniky. „Manifestace věrnosti“ se proměnila v první Ceaușeskovu konfrontaci s nespokojeností lidu z očí do očí.¹³¹ Záběry evidentně zaskočeného prezidenta přenášela naneštěstí pro něj v přímém přenosu státní televize.¹³²

¹³⁰ Tejchman, M. *Nicolae Ceaușescu*. s. 16.

¹³¹ Ibid.; Momentem, kdy se povaha demonstrace změnila, byl údajně pád lampy, která se na Palácovém náměstí zřítla, což znělo jako střelba a bylo impulsem pro studenty, kteří začali se skandováním hesel namířených proti Ceaușeskoví. Podle: Cipkowski, P. *Revolution in Eastern Europe*. s. 131. Podle jiných neověřených svědectví se z reproduktorů ozvala nahrávka střelby.

¹³² 21.12.1989 Nicolae Ceaușescu LAST SPEECH (videozáznam), www.youtube.com.

Ion Iliescu své osobní zapojení do této akce nezmiňuje. Údajně strávil 21. prosince 1989 v běžném pracovním režimu, stále pod „tajným“ policejním dohledem, podobně jako 22. prosince, kdy byl naposled v Technickém vydavatelství. Toto tvrzení ovšem nijak nevylučuje jeho zapojení se do organizace případné provokace. Z dobře připravené propagandistické akce se podle Ilieska stal akt politické „sebevraždy“, který inicioval všeobecné hnutí, jež diktátora nakonec odstranilo.¹³³

Přes noc se v Bukurešti situace vyostřila. Režim nasadil proti demonstrantům zásahové jednotky Securitate, policii a armádu. V ulicích se začala ozývat střelba. Když však Ceaușescu požadoval, aby armáda zasáhla proti demonstrantům za každou cenu, ministr obrany generál Milea k tomu odmítl dát rozkaz. Poté bylo oficiálně oznámeno, že generál byl odhalen jako zrádce a spáchal sebevraždu. I díky tomu se armádní jednotky přidaly na stranu demonstrantů stejně jako jejich ústředí na ministerstvu obrany a protivládní síly získaly převahu.¹³⁴ Ceaușescu se 22. 12. pokusil ještě o jeden projev z budovy ústředního výboru komunistické strany, byl však vypískán, nasedl do helikoptéry a i s manželkou a nejbližšími funkcionáři uprchl. Výjev odlétajícího prezidentského vrtulníku se stal určitým stvrzením porážky režimu. Demonstranti po chvíli vyčkávání postupně obsadili budovu Ústředního výboru, která náhle osiřela, budovu Státní rady a také televize, která od té chvíle začala vysílat prorevoluční zpravodajství¹³⁵. O budovu televize se v noci z 22. na 23. prosince 1989 strhl boj mezi vojáky, kteří ji bránili, a mezi údajnými agenty Securitate. Na pomoc ohrožené budově se po odvysílání výzvy vypravili občané, kteří před ní vytvořili živý štít.¹³⁶ Medializace bojů a nadsazené počty ztrát pouze umocňovaly strach obyvatel. Potíž spočívala právě ve všeobecném chaosu. Když se bývalé mocenské centrum zhroutilo, nebylo vlastně zřejmé, kdo stále stojí na jeho straně. Údajní agenti Securitate a „teroristé“, radikálové dovezení z Libye se zdáli být všudypřítomní a zároveň nepolapitelní. Ve všeobecné dezorganizovanosti byly doloženy minimálně dva případy, ve kterých spolu svedly vzájemný boj vojenské jednotky stojící na straně revoluce. Otázkou zůstává, kolik takových „nedopatření“ si vyžádalo lidské životy.

Ion Iliescu trvá na své interpretaci bukurešťských událostí, tedy na tom, že se jednalo o lidové povstání napříč všemi skupinami společnosti, při kterém nikdo netahal

¹³³ Iliescu, I. *Romania at the moment of Truth*. s. 44-45.

¹³⁴ *Amintiri din 21.-22. decembrie 1989 (Radu Silaghi în dialog cu Bogdan Murgescu)* In: Murgescu, B. (ed.) *Revoluția română din decembrie 1989*. s. 168-169.

¹³⁵ Tejchman, M. *Nicolae Ceaușescu*. s. 18-19.

¹³⁶ Cipkowski, P. *Revolution in Eastern Europe*. s. 133-134.

za nitky a nikdo nevěděl, kdo moc převezme.¹³⁷ Jakoukoliv jinou interpretaci považuje za „nevědeckou“.¹³⁸ I podle něj bylo nebezpečí útoků ze strany přívrženců bývalého režimu přeceněné a největší problémy způsobovala nervozita, strach a momentální zhroucení komunikace a rozpoznatelné afiliace silových a mocenských složek státu. „Už jsme počínali cítit (a ne mylně, jak se později ukázalo!) nebezpečí chaosu, společenské dezorganizace a anarchie. Řekl jsem si, že bychom se o to měli postarat, a tak jsem převzal iniciativu skrze pouhý reflex politika.“¹³⁹

V průběhu let zveřejněná fakta pomáhají ohodnotit účast nově se tvořícího mocenského centra v čele s Ilieskem na svržení bývalého režimu během revoluce v Bukurešti. Pokud přijmeme tezi o prvotní provokaci, ze které se rozvinula lidová revolta, logickým vyústěním úvahy je, že tyto události posloužily jako mediální zástěrka pro převzetí moci, změny vnucením podle kategorizace uvedené v úvodu této kapitoly. Navíc ho legitimizovaly jako důsledek výbuchu spravedlivého hněvu lidu. V tomto úhlu pohledu se jako nejzávažnější jeví fakt, že podle pozdějších vyčíslení přišlo během těchto dnů v Bukurešti o život 1104 lidí, což je více než vysoká cena, která by byla zaplácena za oponu a kulisy pro palácový převrat.¹⁴⁰ Na druhou stranu je více než pravděpodobné, že stejně jako v Temešváru, by při spontánních protestech režimu věrné jednotky zaútočily na demonstranty a neváhaly při tom použít všech prostředků, není tedy z tohoto hlediska důvod pochybovat o tom, že na počátku skutečně došlo v Bukurešti ke střetům mezi odpůrci a pořádkovými silami (včetně armády) do té doby sloužícími dosavadnímu režimu.¹⁴¹

Poté, co Ceaușescu 22. 12. opustil hlavní město, přednesl v televizi mezi jinými řečníky Ion Iliescu výzvu na podporu revoluce. V ní pozval všechny, kteří by se chtěli účastnit na formování nové vlády, k setkání v budově bývalého Ústředního výboru, kde se nakonec menší skupina z těch, kteří vyjádřili zájem svojí přítomností, sešla nad sepsáním prvních dokumentů revoluce, které požadovaly demokratizaci země po všech stránkách. Podle Ilieska byl výběr členů tohoto zasedání víceméně náhodný.¹⁴² Pravdou je, že v určitý moment se jednání nově příchozím uzavřela. Médii mezitím proběhlo

¹³⁷ Iliescu, I. *Romania at the moment of Truth*. s. 45-46.

¹³⁸ Iliescu I. *Anul 1989 și semnificația Revoluției române*. s. 19.

¹³⁹ Iliescu, I. *Romania at the moment of Truth*. s. 47.

¹⁴⁰ Tejchman, M. *Nicolae Ceaușescu*. s. 27; Grancea, M. *Retorica morții eroice în epitaful revoluționarilor din decembrie '89*. In: Murgescu, B.(ed.) *Revoluția română din decembrie 1989*. s.55.

¹⁴¹ *Amintiri din 21.-22. decembrie 1989 (Radu Silaghi în dialog cu Bogdan Murgescu)* In: Murgescu, B. (ed.) *Revoluția română din decembrie 1989*. s. 164-167.

¹⁴² Iliescu, I. *Romania at the moment of Truth*. s. 47-49.

několik zpráv o tom, kdo se tedy nakonec chopí politické moci. Nejprve byla v tomto smyslu zmíněna Fronta za rozkvět vlasti vedená Corneliem Măneskem, podle jiné zprávy měl moc v zemi převzít generál Nicolae Militaru a nakonec se do čela postavila Rada Fronty národní spásy (*Consiliul Frontului Salvării Naționale* - CFSN) vedená Ionem Ilieskem, zpočátku jejím mluvčím.¹⁴³ Večer 22. prosince bylo definitivně vyhlášeno, že přebírá kontrolu v zemi. V jejích řadách zasedlo 37 osobností z různých oblastí a oborů veřejného života. Volba členů nebyla podle Ilieska nijak selektivní, stali se jimi lidé, kteří „byli zrovna přítomni.“¹⁴⁴

Samotná Rada FSN nebyla pojmem zcela novým, i když její původ je také zastřen rozporuplnými informacemi. V průběhu XIV. Kongresu PCR 20. 12. 1989 kolovaly mezi delegáty dva tajně šířené dopisy, podepsané jménem Fronty národní spásy, požadující odvolání Ceaușeska a kritizující hospodářské vedení země a porušování lidských práv. Znění obou dopisů odvysílalo již 27. 8. a 8. 11. téhož roku Rádio Svobodná Evropa, samotná FSN však zůstávala v anonymitě. Podle tvrzení Silviu Brucana byly sepsány již 6 měsíců před kongresem Alexandrem Melianem, profesorem Bukurešťské Univerzity, který s pozdější FSN neměl přímé vazby. Nicolae Militaru tvrdil, že Iliescu byl od počátku pro užívání označení FSN jako názvu organizace, ve které oba participovali, dopisy vzešly z Ilieskovy iniciativy a Melian je pro ně napsal.¹⁴⁵ Iliescu naopak tvrdil, že dopisy zaslal do RFE nejmenovaný student, který se v nich přihlásil ke členství v nekonkrétní Frontě národní spásy, která měla zachránit zemi před Ceaușeskovou politikou a on zmíněný název pouze převzal.¹⁴⁶ Jedná se opět o symptomatický příklad rozporů a neověřitelných tvrzení, která celý proces změny rumunského režimu obestírají.

Od 22. 12. se Ion Iliescu začal v čele CFSN znovu věnovat politice. Rada vyhlásila, že hodlá zvrátit všechna destruktivní opatření a výsledky vývoje Ceaușeskovy éry. Jako svůj program prezentovala deset bodů:

¹⁴³ Tejchman, M. *Nicolae Ceaușescu*. s. 20.

¹⁴⁴ Petre Romana znal například osobně jenom Iliescu s Brucanem. Dalšími, kdo reprezentovali zemi v Radě, byl Dumitru Mazilu, Laszlo Tökes, Ana Blandiana, Corneliu Mănescu, Andrei Pleșu, nebo generálové Stanculescu, Gusa a Voinea. Nejznámějšími osobnostmi v řadách Rady FSN byli bezpochyby filmový herec Ion Caramitru a proslulý režisér Sergiu Nicolaescu, o kterém již byla řeč. Iliescu I. *Romania at the moment of Truth*. s. 58-59; Do výboru se dostal i Radu Silaghi, který strávil celé revoluční dění v bojích na ulici a patřil mezi první, kteří vnikli do budovy Ústředního výboru. *Amintiri din 21.-22. decembrie 1989 (Radu Silaghi în dialog cu Bogdan Murgescu)* In: Murgescu, B. (ed.) *Revoluția română din decembrie 1989*. s. 172-176.

¹⁴⁵ Bărbulescu, M. et al. *Istoria României*. s. 461.

¹⁴⁶ Iliescu, I. *Romania at the moment of Truth*. s. 58.

1. zrušení vedoucí úlohy strany a ustavení demokratického pluralitního systému
2. zorganizování svobodných voleb v dubnu 1990
3. oddělení zákonodárné, výkonné a soudní moci ve státě, volba všech vedoucích představitelů nejvýše na dvě funkční období, změnu názvu státu na „Rumunsko“ a okamžité zahájení prací na nové ústavě
4. restrukturalizaci ekonomiky s cílem dosažení efektivnosti a rentability, likvidaci administrativně-byrokratických metod centrálního řízení, zavedení svobodné iniciativy a kompetentnosti do všech odvětví hospodářství
5. restrukturalizaci zemědělství a podporu malých vlastníků, zastavení ničení vesnic
6. reorganizaci školství na základě požadavků doby, obnovu struktury školství na demokratických a humanitních základech, vyloučení škodlivých ideologických dogmat a lží, zavedení pravdivých hodnot humanity, nastolení kritérií kompetence a práva do všech oborů, rozvoj kultury na novém základě, předání tisku, rozhlasu a televize z rukou jedné rodiny do rukou lidu
7. respektování práv a hodnot národnostních menšin a zajištění jejich plných práv a rovnosti s Rumuny
8. organizaci všeho obchodu v zemi podle požadavku prvořadého uspokojení všech denních potřeb rumunského obyvatelstva, ukončení vývozu potravin, redukci exportu ropy, přednostní uspokojení nároků domácího obyvatelstva na teplo a světlo
9. veškerou zahraniční politiku orientovat na podporu dobrého sousedství a přátelství a míru ve světě, respektování všech mezinárodních závazků, v první řadě těch, co se týkají Varšavské smlouvy
10. podporu vnitřní a zahraniční politiky podřízené potřebám lidské existence, respektování lidských práv a svobod, včetně práva na svobodu pohybu.¹⁴⁷

Situace v zemi však nenasvědčovala tomu, že by měla Fronta národní spásy vše plně pod kontrolou. Konflikty a střelba pokračovaly přesto, že se Ilieskovi podařilo navázat kontakt a získat kontrolu nad armádním velením, když, jak vzpomíná, surrealitu celé situace dokreslovala epizoda, kdy si po úniku zadním východem z budovy Ústředního výboru vzali s kolegou uprostřed střelby taxi, aby se dopravili na ministerstvo obrany.¹⁴⁸

¹⁴⁷ Tejchman, M. *Nicolae Ceaușescu*. s. 27.

¹⁴⁸ Iliescu, I. *Romania at the moment of Truth*. s. 54-55.

Poté, co 22. prosince Ceaușescu s manželkou uprchli z Bukurešti, se jim nepodařilo odcestovat za hranice, snažili se tedy nalézt s osobní stráží úkryt na venkově. Po zatčení 23. prosince u Târgoviște byli předáni do rukou armády, která po konzultaci s CFSN narychlo připravila soudní přelíčení, jež proběhlo 25. prosince 1989 v kasárnách 80 kilometrů od Bukurešti. Proces před vojenským tribunálem porušil snad všechny běžné právní principy a zásady.¹⁴⁹ Trval pouhé tři hodiny a vyústil ve shledání viny v následujících bodech obžaloby: genocidě 60 tisíc lidí; podemílání státní moci, organizování vojenských akcí proti lidu a státní moci; podílení se na ničení veřejného majetku, poškozování budov a střelba ve městě; podlomení rumunské ekonomiky; pokus o útěk ze země s využitím částky kolem jedné miliardy dolarů v zahraničních bankovkách.¹⁵⁰ I při letmé úvaze se zdá, že v prvním a šestém bodě nebylo obvinění patřičně formulováno, ale v průběhu revolučních dnů se významový obsah pojmu *genocida* posunul, stejně jako nebyl kladen důraz na rozdíl mezi financemi na zahraničních účtech a fyzickými valutami. Nemluvě o tom, že se zápisníků obsahujících data zahraničních účtů prezidentského páru údajně zmocnili v budově Ústředního výboru představitelé CFSN a od té doby je nikdo neviděl.¹⁵¹ Ceaușeskovi byli odsouzeni k trestu smrti, který byl bezprostředně 25. prosince 1989 vykonán.

Zkrácený záznam z procesu a záběry mrtvého Ceaușeska, které ještě tentýž den vysílala rumunská televize, obletěly celý svět. Poprava prezidentského páru se nacházela mimo limity běžné tou dobou ve všech evropských zemích, situace blížící se občanské válce však žádala podle všech výpovědí právě tento impuls, aby utvrdil po dvacet let (čtyřicet dva let v případě celého období komunistické diktatury) těžce zkoušený lid o definitivním vítězství započatého procesu a prohře bývalého režimu. Radu Silaghi vzpomíná, že poté, co generální tajemník 22. prosince unikl, si on sám a všichni, kteří se zúčastnili pouličních bojů v Bukurešti, přáli pouze jeho smrt.¹⁵² V den popravy boje v Rumunsku prakticky ustaly, čímž definitivně skončila *Era Ceaușescu*. Iliescu se vyjádřil v tom smyslu, že sám byl zpočátku proti okamžitému procesu a popravě, ale nechal se přesvědčit, a to hlavně ze dvou důvodů. Prvním byla snaha o co nejrychlejší ukončení bojů probíhajících po celé zemi. Druhým nejistota ohledně bezpečnosti samotné základny, na které byl diktátor zadržován. Transfer zároveň

¹⁴⁹ Cipkowski, P. *Revolution in Eastern Europe*. s. 135-138.

¹⁵⁰ Tejchman, M. *Nicolae Ceaușescu*. s. 25.

¹⁵¹ Gabanyi, A. *The New Business Elite: From Nomenclatura to Oligarchy*. In: Carey, Henry F. (ed.) *Romania since 1989. Politics, Economics and Society*. s. 356

¹⁵² *Amintiri din 21.-22. decembrie 1989 (Radu Silaghi în dialog cu Bogdan Murgescu)* In: Murgescu, B. (ed.) *Revoluția română din decembrie 1989*. s. 174.

nepřicházel v úvahu, neboť nebylo jasné, kdo všechno stále dosavadního prezidenta podporuje. Původně prý CFSN nechtěla dát veřejnosti k dispozici videozáznam poprav, na naléhání televizních reportérů byl v rozjitřené atmosféře nakonec zveřejněn bez cenzury.¹⁵³

2.4. Vítězství lidu a vítězství Iona Ilieska

Události z 15. až 25. prosince 1989 ukončily období vlády Nicolae Ceaușeska, na jehož konci pozbýval jako politický vůdce jakékoliv legitimacy. Rychlý vzestup Iona Ilieska jakožto neformálního vůdce revoluce stále vybízí k úvahám, zda se i vzhledem k jeho kontaktům na zastupitelství Sovětského svazu v Rumunsku skutečně v Bukurešti a v dalších městech neodehrál puč, do kterého byli obyčejní lidé postupně vmanipulováni.¹⁵⁴ Na západ prosákly nedlouho předtím informace o tom, že Sověti jsou rozhodnutí Ceaușeska svrhnout.¹⁵⁵ Podle Silaghiho byl Iliescu znám jako člověk, který „...studoval s Gorbačovem...o kterém jsme slyšeli na Rádiu Svobodná Evropa.“¹⁵⁶ Vysocí armádní důstojníci, kteří získali významné pozice v porevolučních strukturách, se údajně snažili získávat podporu pro případný převrat ze strany KGB. Ion Iliescu přímou zahraniční účast v tomto procesu popírá, což potvrzují i jiní autoři.¹⁵⁷ Výrazné pochybnosti přesto vzbuzuje například skutečnost, že nejsou známy žádné oficiální počty ztrát na straně zastánců bývalého režimu, jednotek Securitate a tzv. „teroristů.“¹⁵⁸ Není jasné, kdo tedy vlastně bojoval proti revoltujícím lidem a revoluci nakloněným jednotkám, když se již 22. prosince dostala Securitate pod přímou kontrolu armády, jak přiznává sám Iliescu.¹⁵⁹

Vzhledem k tomu, co vyplývá z hodnocených faktů a výpovědí, se v průběhu desetidenních nepokojů v Rumunsku odehrála spontánní lidová revolta, jejíž přímý dopad na pozice dosavadního režimu umožnil vystoupit do popředí Ionu Ilieskovi, osobnosti, která byla tou dobou v opozici a na případné politické a mocenské

¹⁵³ Iliescu, I. *Romania at the moment of Truth*. s. 66-68.

¹⁵⁴ Pop I-A., Bolovan I. *History of Romania*. s. 679-680.

¹⁵⁵ Tejchman, M. *Nicolae Ceaușescu*. s. 154.

¹⁵⁶ *Amintiri din 21.-22. decembrie 1989 (Radu Silaghi în dialog cu Bogdan Murgescu)* In: Murgescu, B. (ed.) *Revoluția română din decembrie 1989*. s. 171.

¹⁵⁷ Iliescu, I. *Romania at the moment of Truth*. s. 64-65; Podle Mioca došlo deníkem *Ziua* 15.5.2006 k dezinterpretaci stenogramu rozhovoru mezi A.Lilovem a M.S. Gorbačovem ze dne 23.5.1990 jeho antidatací před prosinec 1989, ze které vyplývalo, že si Gorbačov pro převrat Ilieska připravoval. Mioc, M. In: Murgescu, B. (ed.) *Revoluția română din decembrie 1989*. s. 182-185.

¹⁵⁸ Podle: Constantiniu, F. *O istorie sinceră a popurului român*. Tejchman, M. *Nicolae Ceaușescu*. s. 30.

¹⁵⁹ Iliescu, I. *Romania at the moment of Truth*. s. 69.

vystoupení se připravovala. Převzetí moci se uskutečnilo v rámci narychlo vytvořeného revolučního orgánu CFSN, který svou různorodostí poskytoval prostor k participaci na mocenském transferu jak zástupcům opozice takříkájíc „z ulice“, studentům, umělcům i bývalým stranickým kádrům. Iliescu, jakožto člověk s vizí, sítí kontaktů a politickými zkušenostmi nepochybně neměl větší problémy v rámci tohoto sboru dominovat. Do jaké míry měl vliv také na jeho konkrétní složení, se můžeme pouze domnívat. Přes uvedené pochybnosti je nutné uznat, že CFSN prosazovala na počátku své existence změny, které vystihovaly všeobecnou vůli a byly v zájmu obecného blaha.

To, že se Iliescu od citovaného desetibodového programu později jako politik odkláněl, výrazně poznamenalo další vývoj rumunského státu a společnosti. Pozice, kterou si 22. prosince vydobyl, mu umožnila položit základy své moci do budoucna. Nepřipravenost a pasivita alternativních aspirantů na převzetí moci uvolnily cestu Ilieskově vzestupu v souvislosti s charakterem, který vtiskl tehdejšímu politickému prostoru dosavadní režim. Všechna negativa byla personifikována osobou Nicolae Ceaușeska a pečlivým živením této interpretace se novému vedení podařilo připravit si prostor k tomu, aby se stalo na delší čas jedinou rozhodující silou na rumunské politické scéně.¹⁶⁰ Spěšná Ceaușeskova poprava sice byla podpořena silou okamžiku a potřebou uklidnit nervózní situaci, zároveň mu odepřela možnost veřejné a připravené obhajoby, která by teoreticky mohla snést stín viny i na jiné politiky, než byl pouze on a jeho žena Elena. Proces se konal ve chvíli, ve které dosáhl maximálního možného efektu. Postupně bylo odhalováno, v jakém přepychu si prezidentský pár a jejich nejbližší žili, což ještě animozitu vůči nim zesilovalo. Symbolicky se jednalo o poslední dvě popravy vykonané v Rumunsku, trest smrti byl následně zrušen.¹⁶¹

¹⁶⁰ Linz, J. Stepan, A. *Problems of Democratic transition and Consolidation: Southern Europe, South America and Post-Communist Europe*. s. 358.

¹⁶¹ *Ibid.* s. 359.

3. Převzetí moci

3.1. Vláda CFSN

Likvidace moci bývalého režimu během 3 dnů byla nesporným politickým úspěchem rodícího se nového centra kolem Iona Ilieska a Rady Fronty národní spásy. Ceaușescu byl fyzicky eliminován a stejně tak jako příslovečné tělo hada bez hlavy, ocitly se ve vzduchoprázdnu struktury komunistické strany a administrativy. Poté, co byla 22. 12. v budově Ústředního výboru PCR demonstranty donucena k abdikaci poslední komunistická vláda premiéra Dăscăleska, nastalo několikahodinové faktické bezvládí, než se za nový exekutivní orgán prohlásila CFSN. Její legitimitu v tu chvíli nikdo nezpochybňoval.¹⁶² V 37 členném sboru se objevily nejrůznější osobnosti, působila heterogenním dojmem. Největší konsolidovanou skupinu v ní ovšem tvořili lidé, kteří dorazili s Ilieskem do budovy Ústředního výboru.¹⁶³ Většina obyvatel měla díky omezenému přísunu informací za režimu Nicolae Ceaușeska velmi povrchní vědomosti o fungování hypertrofovaných administrativních a politických struktur, konkrétní roli jejich představitelů, proto i toto zjednodušení koncentrace moci do jednoho revolučního orgánu nepůsobilo kontroverzně. Důležitým krokem pro prvotní konsolidaci bylo získání kontroly nad vojenskými a silovými jednotkami, které potvrdilo svrchovanost CFSN i fyzicky.

Po skončení bojů a popravě bývalého prezidenta se začala Rada FSN transformovat do „mírové podoby.“ V úterý 26. 12. se Ion Iliescu posunul z pozice mluvčího do funkce předsedy CFSN, Dumitru Mazilu se stal jejím místopředsedou. Rada převzala i legislativní funkci a to formou dekretů. Ještě téhož dne byl dekretem jmenován o generaci mladší Petre Roman předsedou vlády, jejím místopředsedou a ministrem obrany generál Nicolae Militaru.¹⁶⁴ Romana znal Iliescu díky jeho otci Valtru Romanovi, který byl v 50. letech velvyslancem v Moskvě a poté ředitelem Politického vydavatelství. Konspirační zapojení nového premiéra do revolučního dění 1989 bylo již zmíněno.¹⁶⁵ Pokud vezmeme v potaz, že CFSN schvalovala svá rozhodnutí prostou nadpoloviční většinou, neměl Iliescu při dostatečné přítomnosti svých lidí problém

¹⁶² *Amintiri din 21.-22. decembrie 1989 (Radu Silaghi în dialog cu Bogdan Murgescu)* In: Murgescu, B. (ed.) *Revoluția română din decembrie 1989*. s. 172.

¹⁶³ *Ibid.* s. 171.

¹⁶⁴ Tejchman, M. *Nicolae Ceaușescu*. s. 27.

¹⁶⁵ Tismăneanu, V. Dobrinu, D. Vasile, C.(eds.) *Comisia prezidențială pentru analiza dictaturii comuniste din România: Raport Final*. s. 803-804.

prosadit cokoliv. V osobě Petre Romana na postu premiéra se tak možná poprvé projevuje mechanismus celého procesu Ilieskovské transformace. Předseda CSFN prosazoval svoji politiku pomocí formálně či zdánlivě legitimních orgánů, do kterých byl však přístup zástupců širšího spektra regulován, a využíváním osobností opatřených pláštěm „revoluční“ glorioly, jakožto univerzálního legitimizačního zaklínadla. Z hlediska svého zákonodárného působení se CFSN nijak neomezovala. V krátkém časovém úseku po svržení Ceaușeska bylo zrušeno na 73 zákonů, mezi nimi extrémně nepopulární opatření pro zvýšení porodnosti, plán systematizace, trest smrti, zákon o registraci psacích strojů, znovu začaly být vydávány pasy.¹⁶⁶ Asi 160 zákonů bylo pomocí dekretů přijato. Dekretem ze dne 26. 12. 1989 byly zřizovány vojenské soudní tribunály, s pravomocí okamžitého vykonání rozsudku, lhůta pro kapitulaci a odevzdání zbraní byla Ceaușeskovým přívržencům definitivně stanovena na sedmnáctou hodinu 28. 12. 1989. Ve středu 27. 12. se CFSN prohlásila za nejvyššího nositele moci v Rumunsku, kterému byly všechny ostatní státní orgány podřízené a její předseda (tedy Ion Iliescu) převzal pravomoci prezidenta. V sobotu 30. 12. došlo k první reorganizaci revolučních orgánů, když byla Rada rozšířena na 145 členů, transformovala se tedy do podoby prozatímního parlamentu. Další den byl vytvořen řídicí 11-ti členný výkonný výbor CFSN, jehož předsedou nadále zůstal Ion Iliescu.¹⁶⁷

Ještě v prosinci přišla na řadu zásadní rozhodnutí, která vypovídala o tom, jak se noví političtí představitelé rozhodli vypořádat s minulým režimem. Tedy ne jeho totální likvidací, ale transformací, jak se později ukazovalo stále častěji, a také udržováním některých metod technologie moci příznačných pro komunistické období. Po Ceaușeskově popravě bylo třeba zúčtovat s nepřítelem číslo dva, a to tajnou službou Securitate. Přesto, že se nemálo jejích členů zapojilo do bojů na straně protestujících, nikdo z ní nemohl sejmout to břímě, že byla hlavním nástrojem udržování bývalého režimu pomocí zločinných praktik.¹⁶⁸ Více než dostatek dostupných důkazů a osobních svědectví nakonec posloužil pouze k tomu, že bylo souzeno jen několik vrcholných představitelů Securitate a ministerstva vnitra, kteří obdrželi vysoké tresty. Většině z nich pak byly tyto tresty zkráceny. Z důstojníků ani řadových agentů nebyl souzen nikdo, vzhledem k údajnému nebezpečí zneužití procesů k vyřizování si osobních účtů. Struktury a zkušenosti Securitate, včetně personálu, byly posléze využity k vybudování

¹⁶⁶ Linz, J. Stepan, A. *Problems of Democratic transition and Consolidation: Southern Europe, South America and Post-Communist Europe*. s. 360.

¹⁶⁷ Tejchman, M. *Nicolae Ceaușescu*. s. 28.

¹⁶⁸ Grancea, M. *Retorica morții eroice în epitaful revoluționarilor din decembrie '89*. In: Murgescu, B.(ed.) *Revoluția română din decembrie 1989*. s.71.

nové zpravodajské Rumunské informační služby (Serviciul Român de Informații - SRI), do jejíhož čela byl jmenován Virgil Măgureanu, Ilieskův dlouholetý známý.¹⁶⁹ Securitate byla 30. prosince 1989 oficiálně rozpuštěna, ale jak se později ukázalo, i SRI se zapojila do nelegálního sledování občanů a do politického života.¹⁷⁰ Iliescu toto provázání a kontinuitu se starou Securitate odmítal.¹⁷¹ Z hlediska pouhého kvantitativního odhadu je však nasnadě, že přes zeštíhlení vlastního aparátu se personál specializovaný v tomto oboru samovolně zčistajasna neobjevil. V obdobném duchu bylo rozhodnuto o stanovení archivní klauzury na materiály Securitate na 40 let, s výjimkou udělenou parlamentní komisi zřízené k jejich přezkoumávání.¹⁷²

Ještě hůře dopadla restrukturalizace policejních sborů, výměnou starého názvu *Miliția* („Milice“) za nový *Politia* („Policie“) totiž skončila. Nejen že se neodehrály žádné personální výměny, ale ministrem vnitra se stal generál policie Mihai Chițac, který byl zapleten do úvodních represí proti revoluci a později, tak jako mnoho jiných, převlékl kabát.¹⁷³

Dalším zásadním krokem, který CSFN učinila, byla likvidace PCR. Ion Iliescu odmítl princip kolektivní odpovědnosti jejích jednotlivých členů za zločiny spáchané bývalým režimem.¹⁷⁴ Ostatně už v jednom z prvních televizních vystoupení 22. prosince prohlásil, že „vláda samozvaného jedince nemá nic společného se socialismem a myšlenkou vědeckého komunismu.“¹⁷⁵ Jinak tomu ani nemohlo být, vzhledem k jeho vlastní kariéře a kariéře jeho blízkých spolupracovníků a členů CFSN. Podporoval a prosazoval princip individuálního posuzování míry provinění. Tím, že byla z většiny pasivně či aktivně participujících členů de facto sňata vina, si Iliescu zajistil podporu bývalých komunistických kádrů, které se staly základní administrativní silou nově tvořeného režimu, nevzniklo tedy mocenské vakuum, ale ani žádný prostor, do kterého se mohly vklínit nové, s minulým režimem nespojené tváře. Závažným důsledkem, který toto rozhodnutí přineslo, byla nultá hodina pro všechny občany země, minulost, která ji předcházela, byla zapomenuta. Političtí vězni tak byli postaveni na roveň kariéristům z řad PCR.¹⁷⁶ Poté, co byla začátkem ledna 1990 oficiálně komunistická

¹⁶⁹ Roper, S. *Romania. The Unfinished Revolution*. s. 69.

¹⁷⁰ Deletant, D. *Ceaușescu and the Securitate: Coercion and Dissent in Romania*. s. 387-392.

¹⁷¹ Iliescu, Ion. *Romania at the moment of Truth*. s. 69-71

¹⁷² Ibid. s. 70-71.

¹⁷³ Podle: Interview of Robert Turcescu with Virgil Măgureanu. *Sută la Sută*. Gledhill, John. *Three days of violence: Making Sense of Romania's Transitional Violence, 20 Years On*. s. 1643.

¹⁷⁴ Tejchman, M. *Nicolae Ceaușescu*. s. 159.

¹⁷⁵ *22 decembrie 1989. Discursul lui Ion Iliescu la TVR* (videozáznam), www.youtube.com

¹⁷⁶ Boia, L. *Romania: Borderland of Europe*. s. 154.

strana prohlášena za „neexistující“¹⁷⁷, vyměnila většina jejích členů „rudé knížky“ za členství ve Frontě národní spásy.¹⁷⁸

Trochu opomíjenou kapitolou rumunského přechodu od komunismu k demokracii, která byla podle mého názoru zcela rozhodující a stejně důležitá jako revoluční dění v prosinci 1989, byl první půlrok vlády CFSN a poté FSN po pádu Nicolae Ceaușeska. Poměrně trefný bonmot uvádí ve své knize Ion Iliescu: „O osudu každé revoluce se rozhoduje den po jejím vítězství.“¹⁷⁹ Oním pomyslným „dnem poté“ bylo následujících pět měsíců, v průběhu kterých mocenské centrum kolem Iona Ilieska vykonávalo provizorní správu země. Tento relativně dlouhý časový úsek, během kterého odvozovala vláda svoji legitimitu pouze od svého statutu revolučního výboru, naznačil mnohé o budoucím vývoji země. V tomto období se naplno projevil význam revolučních událostí a toho, že Iliescu dokázal jejich běh obrátit ve svůj prospěch. Svě pozice musel obhajovat dříve, než by to byl sám očekával. Přes četné turbulence dokázal se svými přívrženci obtíže překonat a vítězství v tomto pomyslném druhém kole boje o moc stvrdit na závěr vítězstvím ve volbách.

Prozatímní vláda ve formě výkonného výboru CSFN tedy provedla nejprve nezbytná opatření, která vyžadovala tristní situace v zásobování a která nezpůsobila uvnitř složení prozatímních orgánů nějaký zvláštní rozruch. Problémy nastaly v momentě, kdy přicházela na řadu rozhodnutí koncepční, ovlivňující formu nastávajícího politického režimu. Na rozdíl od přechodů k demokracii ve střední Evropě nebyla Ilieskova reformní doktrína ani antikomunistická ani liberálně-demokratická. V užívání vešel pojem „originální demokracie“, který vyvolával z hlediska mnohých událostí ironický úsměv. Ve své podstatě se jednalo o realizaci ideje národního ekonomicky solidárního (v jádru socialistického) režimu pod politicko-organizační záštitou FSN.¹⁸⁰ Iliescu odůvodňoval tento ideologický půlkrok tím, že samotný proces svržení Ceaușeska byl velkým odrazem do neznáma, bylo potřeba zabránit vnitrosociálním třenicím a konfliktům, které mohly ohrozit další vývoj. Součástí jeho argumentace byl mimo jiné názor tvrdící, že je třeba udržet historickou kontinuitu vývoje Rumunska: „Jak se můžeme vyvíjet, když každých 50 let vše zničíme a vydáme se úplně novým směrem?“¹⁸¹ Jak se ukázalo, měl částečně Iliescu v případě společenského napětí pravdu, leč svévolně prosazovaný model byl příčinou těchto

¹⁷⁷ Tejchman, M. *Nicolae Ceaușescu*. s. 159.

¹⁷⁸ Deletant, D. *Ceaușescu and the Securitate: Coercion and Dissent in Romania*. s. 387.

¹⁷⁹ Iliescu, I. *Romania at the moment of Truth*. s. 73.

¹⁸⁰ Boia, L. *Romania: Borderland of Europe*. s. 154.

¹⁸¹ Iliescu, I. *Romania at the moment of Truth*. s. 73.

konfliktů a ne jejich řešením. Ve finále si střety doktrín v rámci veřejného prostoru vynutily alespoň bazální úpravy, směřující přeci jen k formování pluralitně demokratického uspořádání.

Především Ilieskovy a Brucanovy tendence odchylovat se od původního desetibodového prohlášení CFSN postupně nabývaly konkrétních obrysů. V jedné debatě se studenty označil Ion Iliescu 21. ledna 1990 politický pluralismus za „přežitou ideologii 19. století.“¹⁸² V jiném rozhovoru pro agenturu TASS uvedl, že FSN prosazuje demokratický model bez pluralismu. Za projekcí FSN jako zastřešující politické platformy je možné hledat snahu o kontrolu tou dobu formující se opozice. Značnou míru pobouření vyvolal Silviu Brucan, který prohlásil, že demokratizace země bude trvat dalších 20 let, přičemž mimochodem označil Rumuny za „hloupý lid“, kterému je třeba vládnout.¹⁸³ Kontroverzní výroky ho nakonec stály pozici ve CFSN. Tyto a další koncepty neodpovídající představám liberálních členů výkonného výboru CFSN měly za následek jeho výraznou personální proměnu, která tedy definitivně vyprofilovala tuto organizaci jako prováděcí nástroj Ilieskovy politiky. CFSN kvůli tomu opustila například Doina Cornea a Ana Blandiana. Dumitru Mazilu, přestože byl sám kritizován za svoji minulost v bezpečnostním aparátu, vystoupil z FSN na konci ledna na protest proti „stalinistickým metodám nového vedení“.¹⁸⁴ Částečně i díky dezintegračnímu vývoji byl CFSN donucen opustit ideu jednotné politické platformy, neboť již sám nebyl dostatečně širokou reprezentativní entitou.

Hlavní impulsy pro ukončení prosazování této politické linie přišly z vnějšku CFSN. Nespokojenost s průběhem reformních procesů začala radikalizovat i část veřejnosti, ke které se přidali političtí představitelé v opozici vůči CFSN. Rada proto dala podnět k zahájení soudních procesů s dřívějším užším vedením PCR a členy vládnoucího klanu Ceaușescu-Petrescu. To však nevolí liberálně nakloněné části obyvatelstva nezmírnilo, a tak se 12. ledna konala první velká demonstrace proti staronovým strukturám u moci, kterou se snažili uklidnit představitelé CFSN v čele s Ionem Ilieskem, vzájemná jednání však skončila neúspěšně. Tváří v tvář davu byli donuceni udělat ústupky, a to konkrétně znovuzavedení trestu smrti a schválení dekretu

¹⁸² Cipkowski, P. *Revolution in Eastern Europe*. s. 140.

¹⁸³ Verseck K. *Rumänien*. s. 88

¹⁸⁴ Mazilu byl bývalý důstojník Securitate, který učil na Bukurešťské univerzitě mezinárodní právo a působil též jako vládou jmenovaný expert na lidská práva při OSN. V roce 1987 propašoval svoji zprávu o stavu a porušování lidských práv v Rumunsku za hranice země. Cipkowski, P. *Revolution in Eastern Europe*. s. 141.

o zákazu PCR.¹⁸⁵ Iliescu dodává, že napjatá atmosféra byla způsobena jednak příležitostí uctění památky padlých z prosincových událostí, která na ono datum podle pravoslavného kalendáře připadala, a také přítomností „zastánců menšinových zájmů“,¹⁸⁶ tedy opozičníků, kteří manipulovali dav. V jeho pojetí se dožadovali zavedení dvou zásadních opatření nepatřičných v demokratickém zřízení, trestu smrti a omezení „svobody názoru“.¹⁸⁷ Tyto dva dekry byly samozřejmě druhý den okamžitě zrušeny na jednání CFSN. Události 12. 1. 1990 nebyly řešeny silou, ale ústupkem (či úskokem), což jistě slouží tehdejšímu vedení ke cti, pro příště se již užití metody měly změnit. Demonstrace síly ulice ukázala, že výbor CFSN nemá moc zdaleka tak pevně v rukou a že i opozice, jakkoliv prozatím roztržštěná, je schopna mobilizovat davy.

3.2. Formování politické scény

K formování opozičních politických útvarů docházelo postupně. Pro založení politické strany byl podle dekretu č. 8 ze dne 31. 12. 1989 dostačující počet 251 členů, což mělo za následek vytvoření přes 200 politických stran a mnoha hnutí, které reprezentovaly nejširší spektrum programů a politických názorů. Zakázána byla pouze fašistická uskupení.¹⁸⁸ Dekret č. 92 ze 14. 3. 1990 upravoval pro nadcházející volby proporční systém a nestanovoval žádnou uzavírací klauzuli.¹⁸⁹ Lze usuzovat, že tato opatření byla záměrně namířena k tomu, aby zajistila FSN dominanci v rámci prvního parlamentu tím, že co nejvíce roztržští síly opozice. Navíc plnily některé vznikající entity roli *spoiler parties*, měly tedy za úkol brát opozičním stranám pomocí podobného programu voličské hlasy, přestože jejich zakládání bylo tajně iniciováno ze strany FSN.¹⁹⁰

Nejprve byly obnoveny strany s historickou tradicí, jež byly zakázány po druhé světové válce.¹⁹¹ Křesťansko-demokratická rolnická národní strana (*Partidul Național Țărănesc Creștin Democrat - PNȚCD*) představovala původně stranu konzervativní, monarchistickou (v tomto směru se dostávala do ostrých sporů s Ilieskem) a agrární, přesto se její voličstvo po roce 1989 rekrutovalo z prostředí intelektuálů a městských

¹⁸⁵ Tejchman, M. *Nicolae Ceaușescu*. s. 160.

¹⁸⁶ Iliescu, I. *Romania at the moment of Truth*. s. 80.

¹⁸⁷ Ibid.

¹⁸⁸ Abraham, F. *România de la Comunism la Capitalism*. s. 319.

¹⁸⁹ Ibid. s. 321.

¹⁹⁰ Boia, L. *Romania: Borderland of Europe*. s. 155.

¹⁹¹ Treptow, K. (ed.). *Dějiny Rumunska*. s. 375-376.

vrstev. PNȚCD byla údajně první legálně zapsanou politickou stranou v nově se formujícím prostředí od 11. 1. 1990.¹⁹² Její předseda Corneliu Coposu byl jedním z nejznámějších domácích protikomunistických disidentů, který strávil podstatnou část svého života jako politický vězeň.¹⁹³ Národní liberální strana (*Partidul Național Liberal* - PNL) byla také obnovena v lednu roku 1990. Tyto dvě strany začaly prosazovat pravicovou, liberálně demokratickou alternativu vůči politice CFSN.¹⁹⁴ Zpočátku si však své voličstvo hledaly obtížně, oblíbeným terčem kritiky se stali představitelé emigrace v jejich řadách.

Výrazným fenoménem na nově se rodící politické scéně byly pravicové extrémistické strany. Už v prosinci 1989 vznikl kulturní spolek Rumunský domov (*Vatra Românească*). Jeho předsedou byl bývalý člen Legie Archanděla Michaela Constantin Dragan, není překvapením, že hnutí provázela nacionálně extremistická rétorika. Roku 1991 vykazovalo již 4 miliony údajných členů.¹⁹⁵ V roce 1990 byla založena Strana národní jednoty Rumunů Transylvánie (*Partidul Unității Naționale a Românilor din Transilvania* – PUNRT, posléze pouze PUNR), která byla spojena s organizací *Vatra Românească*. Kladla si za úkol působit proti politické činnosti stran sedmihradských Maďarů. V průběhu dalšího vývoje se jejím čelním představitelem stal nechvalně proslulý nacionalista a starosta Cluje Gheorghe Funar.¹⁹⁶ Podobně orientovaná byla roku 1991 založená Strana velkého Rumunska (*Partidul din România Mare* - PRM), jejímž duchovním otcem a předsedou se stal Corneliu Vadim Tudor, jeden z bývalých Ceaușeskových dvorních básníků.¹⁹⁷

Příčiny rozmachu pravicového extremismu je též možné chápat jako jeden ze sekundárních efektů vlády a ideologie předchozího režimu. Sociální tenze, které samozřejmě pauperizační a hladová politika Ceaușeskova režimu vzbudila, z principu nahrávají extrémistickým hnutím jak z levého, tak z pravého okraje politického spektra. V dané chvíli nebyly ovšem ideologie blízké komunismu na pořadu dne.¹⁹⁸ Rumunsko má ostatně s nacionalismem bohaté zkušenosti. Období legionářského státu a následné Antoneskovy diktatury bylo více než plodné na různé projevy xenofobie. Ceaușeskova

¹⁹² Abraham, F. *România de la Comunism la Capitalism*. s. 374.

¹⁹³ Boia, L. *Romania: Borderland of Europe*. s. 154.

¹⁹⁴ Rosůlek, P. *Rumunsko*. In: Kubát, M. (ed.) *Politické a ústavní systémy zemí středovýchodní Evropy*. s. 317.

¹⁹⁵ Treptow, K. (ed.) *Dějiny Rumunska*. s. 376.

¹⁹⁶ Abraham, F. *România de la Comunism la Capitalism*. s. 387-388.

¹⁹⁷ Treptow, K. (ed.) *Dějiny Rumunska*. s. 376-377.

¹⁹⁸ Boia, L. *Geschichte und Mythos: Über die Gegenwart des Vergangenen in der rumänischen Gesellschaft*. s. 271.

éra byla pro změnu období národního komunismu, kterýrazil hesla a principy mnohdy blízké fašistickým. Není třeba dodávat, že existovala „personální kontinuita“ mezi rumunskými fašisty a komunisty v průběhu 40. let, nic nebránilo tomu, aby byl podobný princip v obráceném gardu uplatněn i na počátku 90. let. Teorie národní, jazykové a kulturní autochtonnosti spojená s nenávistí vůči menšinám, především maďarské a romské, je populistickým koktejlem, který si v Rumunsku asi vždy najde své příznivce. Aktivní přívrženci těchto politických uskupení se navíc rekrutovali z prostředí bývalých členů Securitate, což společně se silícím nacionalistickým podtónem některých vystoupení členů FSN a jejích nástupnických organizací vytvářelo prazvláštní ideologickou kombinaci, která se navíc později dokonce ujala moci v zemi.¹⁹⁹ Rozmach pravicového extremismu na takové úrovni neměl obdoby v žádném ze států bývalého východního bloku.

Stranou centrálního politického dění se na počátku i díky své regionální vymezenosti ocitl Maďarský demokratický svaz Rumunska (*Uniunea Democrată Maghiară din România* - UDMR), který se profiloval jako liberálně-demokratická strana prosazující autonomii a kolektivní práva pro maďarskou menšinu v Rumunsku. Její program se kontinuálně podle potřeb vyvíjel, od poloviny 90. let se stala významným hráčem na rumunské politické scéně.²⁰⁰

Další politická uskupení hrála ve vývoji rumunského parlamentarismu a stranictví marginální roli, přes jejich značný počet se na tvorbě vládních koalic v průběhu 90. let dominantní měrou podílely pouze tyto strany, popřípadě jejich transformování následovníci a FSN, či politická uskupení z ní vzešlá.

3.3. První předvolební boj

Rozkvět politického stranictví přinutil k aktivitě i okruh politiků kolem Iona Ilieska, kteří se pomalu začali připravovat na první volební klání. Situace mezi prozatímním vedením země, tedy Romanovou vládou spolu s výborem CSFN a opozicí se postupně vyostřovala nejen v rétorické rovině. Po nepokojích v Bukurešti 12. 1. došlo k novým střetům, tentokrát 28. 1. Ty se odehrály na pozadí jednání mezi Ilieskem a představiteli opozičních stran o nové platformě společného vládnutí a podobě nadcházejících voleb.

¹⁹⁹ Verdery, K. *What was socialism and what comes next?* s. 89-90.

²⁰⁰ Rosůlek, P. *Rumunsko*. In: Kubát, M. (ed.) *Politické a ústavní systémy zemí středovýchodní Evropy*. s. 318-319.

Po jejich neúspěchu svolali opoziční předáci demonstrace před sídlo vlády (bývalý ústřední výbor PCR) a budovu ministerstva zahraničí, kde prozatímně sídlila CFSN. Účastníci protestů si žádali odstoupení jejich představitelů od moci a už se zdálo, že si prosadí své. Tento moment byl pravděpodobně největší krizí Ilieskovy moci až do rozpadu FSN. Situace se změnila, když na podporu CFSN dorazili do centra města dělníci z bukureštských továren, kteří postupně získali na místě převahu.²⁰¹ Druhý den pokračovalo svážení dělníků do města již v organizovanější podobě, někdy je proto tato událost označována za první mineriádu. Ironické označení pro silové zapojení se horníků do politiky (lze přeložit jako hornickou olympiádu, nebo hornickou kruciádu) se stalo naneštěstí pravidelnou součástí politického života v zemi.²⁰² Proslovy Iliesca a Romana se po přeskupení sil na místě setkaly s pozitivnějším ohlasem, než tomu bylo doposud.

Iliescu vzpomínal, že špatná komunikace při zklidňování vášní společně s představiteli opozice zapříčinila útok protivládních demonstrantů na budovy, o kterých byla zmínka. Tvrdil, že v určitou chvíli už neměli političtí představitelé opozice ani CFSN vliv na průběh demonstrací, a proto také došlo 29. 1. k útokům na sídla opozičních stran. Tuto situaci nakonec museli uklidnit policejní jednotky. Jeho uctivé zmínky o Corneliu Coposovi jako o politické osobnosti působí velmi blahosklonně v duchu toho, že byl nakonec uzavřen navrhovaný kompromis o sdílení moci. Z těchto vzpomínek ovšem mizí odvrácená část toho, co se odehrálo. Ve chvílích získané převahy se představitelé CFSN nijak nezdráhali označovat opoziční politiky za „ty, kteří nejedli sojový salám, zůstávali v teple v zahraničí, starce s vypadávajícími zubními protézami, syny kulaků a legionářů, žebrající o moc“²⁰³ apod. Cornelia Coposa musel z centrály PNȚCD odvézt obrněný transportér, načež Petre Roman na místě jásal, že Coposa a jeho spolupracovníky konečně „odmaskoval“ - poněkud anachronický výraz byl v 50. letech synonymem pro „odhalování“ třídních nepřátel.²⁰⁴

V tento moment se zrodil základní ideový koncept politického boje a předvolební strategie, který Ion Iliescu nadále používá: „my“, kteří jsme trpěli pod Ceaușeskem, zaplatili jsme krví revoluci a smýšlíme sociálně spravedlivě a „oni“, elitáři, kontrarevolucionáři, kteří různými způsoby pozbyli autentické příslušnosti

²⁰¹ Tejchman, M. *Nicolae Ceaușescu*. s. 160-161.

²⁰² Gledhill, J. *Three days of violence: Making Sense of Romania's Transitional Violence, 20 Years On*. s. 1639.

²⁰³ Tudor, M. Gavrilescu, A. *Democrația la pachet*. s. 23.

²⁰⁴ Boia, L. *Romania: Borderland of Europe*. s. 156.

k rumunskému národu.²⁰⁵ Kritika, kterou Ion Iliesku snáší na hlavy opozičních předáků, „...se kterými jsme se chtěli setkat v předvolebních debatách a ne v ulicích, náš názor ne vždy sdíleli“²⁰⁶, pak působí ve světle pozdějších událostí jako sarkastická anekdota. Pouliční boj proti opozici se totiž po výše popsaném prvním úspěchu zařadila mezi metody, pomocí kterých Iliescu prosazoval své politické zájmy.

V tomto případě však byla podle návrhu z 27. 1. 1990 vytvořena s účinností od 1. 2. 1990 Prozatímní rada národní jednoty (*Consiliul Provizoriu de Uniune Naționala* – CPUN). V té měla poloviční zastoupení devadesáti křesel FSN (nadále již pouze Fronta národní spásy), druhá polovina připadala na ostatní politické strany po třech členech, registrováno pro účast v CPUN bylo tedy v prvním momentě kromě FSN dalších třicet politických subjektů. Další místa byla následně přidána pro strany zastupující etnické menšiny. Tento prozatímní parlament tedy nahradil CFSN. Přes kontinuitu dominance FSN se jednalo o první legislativní orgán zastupující všechny politické proudy. Jádrem jeho aktivity se stala příprava voleb.²⁰⁷

Zdá se, že se Ilieskovi opět podařilo vymanévrovat z krize kvaziústupkem, tedy nechat opozici účastnit se politického a zákonodárního procesu, ale stále si udržet faktickou převahu. Diskuse se strhla hlavně ohledně návrhu zákazu účasti ve volbách bývalým členům PCR. Na to Iliescu namítá, že „členství v PCR neznamenal o moc víc než vlastnictví řidičského průkazu“.²⁰⁸ Členství téměř 4 milionů občanů více než 20 milionového Rumunska podle něj mělo za následek, že komunistické struktury obsáhly celou společnost a zároveň se v ní rozpouštěly. Jak poměrně trefně připomíná, mělo za sebou všech 6 prezidentských kandidátů v roce 1992 členství v PCR a jeden z nich dokonce v Komunistické straně Sovětského svazu. Opatření, které mělo být údajně namířeno proti němu, by tedy bylo stejně účinné i pro představitele opozice.²⁰⁹ Tato teze „kolektivní nevinu“ dostává apologetický rozměr, pokud zahrneme do úvahy předchozí Ilieskovu koncepci individuálního hodnocení odpovědnosti za komunistickou minulost. On se nepochybně dostal do vyšších pozic než mnozí jiní a jak bylo podrobně rozebíráno v první části této práce, prezentace vlastní minulosti skrze prizmata „naivního“ a „deziluzivního“ období přesně nesouhlasila s jeho činy ve funkcích, které zastával. Navíc Iliescu kontroval návrhem opatření, které by zamezilo účasti ve volbách

²⁰⁵ Tudor, M. Gavrilescu, A. *Democrația la pachet*. s. 23.

²⁰⁶ Iliescu, I. *Romania at the moment of Truth*. s. 88.

²⁰⁷ Abraham, F. *România de la Comunism la Capitalism*. s. 163.

²⁰⁸ Iliescu, I. *Romania at the moment of Truth*. s. 90.

²⁰⁹ *Ibid* s. 90.

kandidátům, kteří strávili více let v exilu, což by diskvalifikovalo přední představitele PNȚCD, PNL a dalších opozičních stran.²¹⁰

Již zmíněný dekret č. 92 schválený ve své finální podobě CPUN 18. 3. 1990 upravoval volby do dvoukomorového parlamentu, skládajícího se z Poslanecké sněmovny a Senátu, a volby prezidenta. Tento zákon byl vnímán jako „malá“ provizorní rumunská ústava.²¹¹ Nyní podle nového názvu pouze Fronta národní spásy se jako politický subjekt podléhající vnějším regulacím v mezičase zaregistrovala jako politická strana 6. 2. 1990.²¹² Potíže se objevily i v prozatím relativně klidné sféře ozbrojených sil, když byl na nátlak Akčního výboru pro demokratizaci armády (*Comitetul de Acțiune pentru Democratizarea Armatei – CADA*) generál Nicolae Militaru sesazen z pozice ministra obrany pro protěžování důstojníků, kteří studovali v SSSR. Jeho místo zaujal generál Victor Atanasie Stănculescu, též spojený s FSN.²¹³

Probíhaly tedy náznaky politické pluralizace s přísliby jejího dalšího prohlubování do budoucna dokončeného parlamentními volbami. Tento proces byl samozřejmě široce prezentován ve státních médiích, Iliescu vzpomíná, jak obyvatelé se „zájmem sledovali“ do noci trvající přenosy z jednání a „učili se poznávat výhody a nevýhody demokracie“²¹⁴ S trochou ironie by bylo možné podotknout, že to se učil i sám Iliescu. V Bukurešti se 19. března odehrálo další kolo demonstrací namířených proti FSN a jejímu sídlu v budově ministerstva zahraničí. Tentokrát se demonstranti dostali do budovy, jejíž interiér začali demolovat, vytlačeni byli až zasahujícími vojáky. Události toho večera získaly tragický rozměr smrtí dvou příslušníků zasahujících jednotek. Ion Iliescu už tentokrát nehovořil o manipulaci rozvášněných davů, ale o kontrarevolučním činu, poškozujícím zájmy rumunské demokracie.²¹⁵

Lze pochopit jistou frustraci pramenící z dosavadního vývoje, který vlastně vůbec nešel cestou, kterou původně Iliescu a CFSN zamýšleli. Když pomineme fakt, že celý koncept „originální demokracie“ znamenal odklon od prvotního desetibodového prohlášení, byl nucen Ion Iliescu od začátku roku 1990 dělat další a další ústupky, přesto tlak ze strany opozice neslábl. Jakkoliv byly důsledky událostí 19. března zavrženíhodné, je díky nim možné v Ilieskově reakci zaznamenat sémiologický posun pojmu *revoluce* a jeho apropriaci ve směru *naše věc, kontrarevoluční* je pak shodné

²¹⁰ Gabanyi, U. *Das Parteien System in Rumänien nach 1989*. s. 358.

²¹¹ Abraham, F. *România de la Comunism la Capitalism*. s. 164.

²¹² Ibid. s. 345.

²¹³ Ibid. s. 233.

²¹⁴ Iliescu, I. *Romania at the moment of Truth*. s. 89.

²¹⁵ Tejchman, M. *Nicolae Ceaușescu*. s. 161.

významově s pojmy proti-ilieskovský nebo anti-fesenistický (anti-FSN). Zároveň vyzval pro tentokrát dělníky a horníky, aby nejezdili Bukurešti na pomoc.²¹⁶ Je patrné, že nad Rumunskem visel oblak politické reality mimo meze všedních demokratických dnů, pokud byl vedoucí představitel státní moci nucen, aby dopředu odmítl asistenci jedné skupiny obyvatel v násilném boji proti jiné. Buďto tedy automaticky počítal s jejich příjezdem, nebo se jednalo o demonstraci „shovívavosti“ a liberálnosti, v obou případech by to byl důvod z kategorie absurdních pro běžnou demokratickou politickou kulturu.

Bukurešť nebyla jediným místem, kde se odehrávaly násilnosti mezi civilisty. Vatra Românească byla zapletena do konfliktu s maďarskými demonstranty v Târgu Mureș 19. března 1990, odehrávajícího se na pozadí oslav 15. března, tedy výročí maďarské revoluce 1848. Cílem útoků se stalo sídlo a představitelé UDMR i maďarští demonstranti. Konflikty pokračovaly i dalšího dne. Tato událost poukazovala na neschopnost či neochotu prozatímní vlády FSN nastalou situaci řešit. Skutečnost, že z agresorů na obou stranách nebyl nikdo potrestán, nepřispívala k uklidnění obyvatel ani zahraničních komentátorů.²¹⁷ Krátkým pohledem přes hory do nedaleké Jugoslávie si přesto rumunská vláda mohla gratulovat, že tento národnostní konflikt vyšuměl bez výraznějšího pokračování. Ion Iliescu konstatoval, že provokace a násilí probíhaly z obou stran a nepokoje přerostly do takové míry, že jim policie již nebyla schopná zabránit, což s sebou neslo tragický důsledek v podobě 7 mrtvých a dalších zraněných osob. UDMR v čele s Tökesem se podle něj stavěla přesvědčeně za své požadavky kolektivních práv. Dokonce je možné dočíst se v jeho knize *Romania at the moment of truth* z roku 1994, že Vatra Românească, je „kulturní a občanská organizace...založená za účelem obrany myšlenky jednoty a národní identity na území, na kterém jsou Rumuni většinovým etnikem.“²¹⁸ Do důsledku vzato, by se pomocí tohoto eufemismu dala označit i Legie Archanděla Michaela za „kulturní a občanskou organizaci“ stejného typu. Pozadí této dezinterpretace je nutné hledat v podobě menšinové vlády daného období, ve které kniha vznikala, již podporovala i PUNR.

Příčin toho, proč se politika v Rumunsku pravidelně stěhovala z kuloárů do ulic, mohlo být několik. Stále přetrvávající revoluční nálady, nespokojenost s tím, že se před zraky obyčejných lidí, kteří skutečně nasazovali v průběhu revoluce své životy, formoval perestrojkový „neokomunismus“, pro jiné zase nespokojenost s tím, že druzí

²¹⁶ Tejchman, M. *Nicolae Ceaușescu*. s. 162.

²¹⁷ Deletant, D. *Ceaușescu and the Securitate: Coercion and Dissent in Romania*. s. 396-397.

²¹⁸ Iliescu, I. *Romania at the moment of Truth*. s. 98.

stále vyvolávali konflikty s politiky, kteří se snažili zajistit zemi alespoň minimální sociální jistoty v období, ve kterém se Rumunsko odráželo od úplného dna. Příčinou toho, že se opozice projevovala více v pouličních demonstracích, mohla být též prostá neexistence dostatku alternativního dostupného prostředí. Před prvními svobodnými volbami v Rumunsku po 45 letech se jasně projevila výhoda, kterou Frontě nabízela pozice ve vedení státu. Prostor poskytnutý v médiích, stále převážně kontrolovaných státem, a poměr prostředků na předvolební kampaň, vyznívaly celkem jasně ve prospěch Fronty národní spásy.²¹⁹

Převzetí struktury PCR znamenalo většinou pouhou výměnu cedulí s názvem místních výborů, které nyní nesly označení FSN. Tím získala Fronta kanceláře i v těch nejzapadlejších oblastech a částečně i z tohoto důvodu se nejvěrnější část příznivců FSN rekrutovala z prostředí venkovského elektorátu.²²⁰ Odmítnutí radikálních ekonomických reforem zase poskytlo záruky, že kvůli privatizaci či restitucím nepřijdou pracující o zaměstnání či střechu nad hlavou. Zachován byl tím způsobem zároveň komfort pro vrstvu „lépe situovaných“ občanů, kterým vydržely výhody pramenící z bývalých anebo pokračujících funkcí. Zakládání soukromých podniků bylo povoleno do velikosti 20 zaměstnanců. Půda byla restituována pouze do velikosti 10ha., tím bylo zabráněno výraznému přeskupování poměrů na venkově.²²¹ Z hlediska FSN nešlo na druhou stranu jen o populistická opatření, mající za úkol získat co největší voličskou podporu, vycházela přímo z ideologie Fronty a Iona Ilieska. Parlament, který měl vzejít z voleb, jejichž datum bylo nakonec oproti původním plánům stanoveno na 20. května, byl považován za ústavodárné shromáždění, což umožňovalo budoucí obstrukce, neboť reformy nebyly nominálně jeho prioritou.²²² Heslo „Neprodáme naši zemi!“ se stalo ústředním sloganem na mítincích příznivců FSN.²²³ O nějaké formě lustrací pro úřední a státní činitele se nemá cenu zmiňovat, výrazná aktivizace proběhla v tomto směru až v posledních deseti letech, přesto se stále nepodařilo příslušný zákon prosadit.²²⁴

Prozatímní vláda Petre Romana praktikující tuto politiku „ne-reform“ fungovala na principech převzatých z komunistického období. Její mandát byl omezen nejprve

²¹⁹ Linz, J. Stepan, A. *Problems of Democratic transition and Consolidation: Southern Europe, South America and Post-Communist Europe*. s. 360.

²²⁰ Sellin, F. *Democratization in the Shadow: Post-Communist Patrimonialism*. In: Carey, Henry F (ed). *Romania since 1989. Politics, Economics and Society*. s. 120.

²²¹ Boia, L. *Romania: Borderland of Europe*. s. 155.

²²² Roper, S. *Parliamentary System*. In: Carey, Henry F (ed). *Romania since 1989. Politics, Economics and Society*. Lexington books. Lanham, 2004. s. 160.

²²³ Boia, L. *Romania: Borderland of Europe*. s. 156.

²²⁴ <http://www.nineoclock.ro/lustration-law-ruled-unconstitutional/>, 28.3.2012.

dohledem CFSN, posléze CPUN. Celkem v ní zasedalo 31 ministrů, dosazených odborníků, revolucionářů a Ilieskovi blízkých či známých politiků, z nichž téměř dvě třetiny byly bývalými členy komunistické nomenklatury (pro srovnání v samotném širším CFSN nepřesáhlo toto číslo 30%).²²⁵ Od svého jmenování dekretem č. 1 z 26. prosince 1989, do realizace výsledků prvních voleb z května 1990 byla prozatímní vláda jediným nepřetržitě existujícím orgánem centrální moci v Rumunsku, pod její politickou odpovědnost tedy spadají více či spíše méně povedená řešení všech probíhajících nepokojů. Není až tak překvapivým zjištěním, že se jako svému politickému nadřízenému orgánu po celou dobu zodpovídala Ionu Ilieskovi, předsedovi CFSN, předsedovi výkonného výboru CFSN a posléze předsedovi CPUN.

3.4. Výsledky prvních voleb

Sledování vývoje v zemi, která prochází procesem demokratizace, nutně vyžaduje stanovení si kritérií, která budou pro jeho hodnocení užitečná. Pro účely popisování přechodů k demokracii je výhodné přidržet se tzv. procedurální definice. Ta zdůrazňuje, že hlavním rozlišovacím prvkem existujícího demokratického uspořádání je procedura výběru vedoucích představitelů, kteří se k moci dostávají prostřednictvím soutěživých svobodných voleb. Rozhodujícím faktorem pro rozlišení demokratičnosti a nedemokratičnosti režimu jsou tedy volby, jejich průběh, interakce jednotlivých politických entit a jejich obecný postoj k těmto principům fungování demokracie.²²⁶ Volby totiž zajišťují snadnou a nenásilnou odvolatelnost politiků a časově omezený mandát, dva základní faktory, které nedemokratické režimy postrádají.

FSN v čele s Ionem Ilieskem, donucena vnějšími okolnostmi neustálých protestů a nepokojů, rezignovala na svůj původní program a usurpaci si pozice výhradního všelidového zastupitelského orgánu moci. Schválením dekretu č. 92 v CPUN se situace v Rumunsku jednoznačně posunula směrem k výše definované procedurální funkčnosti. V článku 3 dekret stanovoval, že „Parlament Rumunska, složený ze Shromáždění poslanců a Senátu, společně s Prezidentem Rumunska se volí univerzálním, rovným, přímým a tajným, svobodně vyjádřeným hlasem.“ Článek 2 předpokládal demokratický pluralitní systém, kteréžto ustanovení mělo skoncovat s pokusy o unitarizaci politického systému. Počet zástupců v dolní sněmovně byl stanoven na 387 (ke kterým přibyli

²²⁵ Abraham, F. *România de la Comunism la Capitalism*. s. 230-231.

²²⁶ Huntington, S. *Třetí vlna: Demokratizace na sklonku dvacátého století*. s. 15-17.

zástupci menšin) a počet senátorů na 119.²²⁷ Přepočítání zisku mandátů do obou komor parlamentu probíhal proporcčně. Prezident měl být volen klasickým dvoukolovým systémem. Pokud žádný z kandidátů nezískal v prvním kole nadpoloviční většinu hlasů, za dva týdny se utkali dva nejúspěšnější z prvního kola o vítězství.²²⁸

Účast v kombinovaných volbách do obou komor Parlamentu a volbě prezidenta konaných 20. května 1990 dosáhla 86,18%.²²⁹ Prezidentské volby jednoznačně vyhrál Ion Iliescu, když získal (v prvním kole!) 85,3% hlasů a stal se tak druhým prezidentem Rumunska, prvním zvoleným mimo struktury PCR. Daleko za ním skončili kandidáti opozice Radu Câmpeanu (za PNL) s 10,6% a Ion Rațiu (PNȚCD) se ziskem 4,1% hlasů.²³⁰ FSN zvítězila se 66,4% všech odevzdaných hlasů ve volbách do Poslanecké sněmovny a 67% do Senátu.²³¹ Druhou příčku získala s necelými sedmi procenty UDMR, která si tuto voličskou podporu udržela stabilně v průběhu dalších deseti let. Výsledkem 6% se mohla vykázat i liberální PNL. Do parlamentu se dostalo celkem 18 stran i díky nulové uzavírací klauzuli. S podporou kolem 2% odevzdaných hlasů vyšly z voleb ještě PNUR, PNȚCD a Rumunské ekologické hnutí (*Mișcarea Ecologista din România* - MER).²³²

Čísla tedy hovořila jasně, FSN v čele s Ilieskem volby na plné čáře vyhrála. Dlouhý výčet komparativních výhod, jimiž disponovala FSN díky své provázanosti se státním aparátem, by bylo možné doplnit o atributy pozitivního politického potenciálu, který hrál v jejich prospěch. Ion Iliescu byl jako řečník a politik schopen upoutat masu, pozitivně reagující na jeho image člověka z lidu, který sdílel svou životní dráhou a kariérou osud jejich a celé země.²³³ Vláda CFSN a FSN byla zároveň schopná zlepšit existenční situaci obyvatelstva těmi nejzákladnějšími opatřeními, ať už šlo o dodávky energií, nebo zásobování jídlem. Efekt voleb, ke kterým mělo po dlouhé době nějaký smysl jít, podpořil vysokou volební účast.

Přesto nadále prosakovaly informace, které brání úvaze o naplnění procedurálního demokratizačního schématu v plném rozsahu. Objevovaly se zprávy o vyhrožování a napadání politických oponentů Fronty. Na venkově se místní funkcionáři FSN postarali o „správné užití“ nových volebních mechanismů. Stejně tak vojáci základní služby

²²⁷ Preda, C. Soare, S. *Regimul, partidele și sistemul politic din România*. s. 88-89.

²²⁸ Ibid. s. 90-91.

²²⁹ Ibid. s. 91.

²³⁰ Abraham, F. *România de la Comunism la Capitalism*. s. 56-57.

²³¹ Preda, C. Soare, S. *Regimul, partidele și sistemul politic din România*. s. 187.

²³² Rosúlek, P. *Rumunsko*. In: Kubát, Michal. (ed.) *Politické a ústavní systémy zemí středovýchodní Evropy* s. 322.

²³³ Abraham, F. *România de la Comunism la Capitalism*. s. 57.

dostávali do rukou předem vyplněné dotazníky. Na volby dohlížely zahraniční pozorovatelské mise, které na samotném technickém průběhu hlasování neshledaly nic závažně protidemokratického.²³⁴ Z nezávislých průzkumů veřejného mínění po volbách vyplývalo, že se podpora FSN a Ilieska skutečně pohybovala v rozmezí 70 a 80%.²³⁵ Předseda FSN odvozoval své vítězství ve volbách od legitimacy, kterou jí poskytla činnost jejích představitelů v průběhu revoluce a reformního programu prováděného posléze.²³⁶

3.5. Dvojitá tranzice

Interpretace mocenského vývoje z období mezi sesazením Nicolae Ceaușesca 22. 11. 1989 a prvními parlamentními a prezidentskými volbami v postkomunistickém období, které se uskutečnily 20. května 1990, s nimiž je možné se setkat, se dají velmi jednoduše rozdělit do dvou kategorií.

Proponentem prvního *revolučně-legitimistického* přístupu je sám Iliescu. Podle jeho koncepce se v Rumunsku odehrála lidová revoluce, v jejímž čele stála CFSN. Jakožto centrální orgán státní moci získala legitimitu díky své vedoucí úloze v průběhu revolučních událostí a stala se avantgardou demokratizačního procesu země. Přes neklid, který toto formativní období provázel, se státní moc vyhýbala nasazení ozbrojených sil pro potlačování násilností, iniciovaných opozicí, která byla odtržená od reality rumunské společnosti. Revoluční boj s jednotkami Ceaușeskova režimu byl stále v živé paměti obyvatel a představitelé výkonné moci si nepřáli další eskalaci násilností. Vítězstvím ve volbách byl demokratizační proces dovršení autorizací dosavadního vedení země, které tak potvrdilo svoji úlohu v celém procesu a dostalo mandát k plnému rozvinutí své politiky.

Druhá koncepce by mohla nést označení *kryptokomunistická*. Její platnost podporují opoziční představitelé a absolutní většina odborné veřejnosti.²³⁷ Z tohoto úhlu pohledu si v Rumunsku při převratu v roce 1989 usurpovala moc skupina bývalých

²³⁴ Tejchman, M. *Nicolae Ceaușescu*. s. 166.

²³⁵ Roper, S. *Romania. The Unfinished Revolution*. s. 68.

²³⁶ Iliescu, I. *Romania at the moment of Truth*. s. 108.

²³⁷ Viz. např. Boia, L. *Romania: Borderland of Europe*; Gabanyi, A. *Die unvollendete Revolution: Rumänien zwischen Diktatur und Demokratie*; Linz, J. Stepan, A. *Problems of Democratic transition and Consolidation: Southern Europe, South America and Post-Communist Europe*; Roper, S. *Romania. The Unfinished Revolution*.

komunistických funkcionářů, kteří dělali vše pro to, aby udrželi v zájmu vlastní moci bývalé struktury při životě, pod rouškou pouze nominálních reforem. Oficiální politikou se stala částečně konspirativní restrukturalizace centrálních mocenských struktur, potlačování občanské společnosti a jejích svobodných projevů, diskriminace a diskreditace politické opozice a autoritářské praktiky při ovlivňování politických procesů. Zmanipulováním mas a částečně i prvních voleb se pak vládnoucí skupina nechala potvrdit pomocí formálně demokratického mechanismu. Proces přechodu k demokracii tak byl přerušen, odložen a je spekulativní, zda vůbec v tomto období začal.

Oba dva jinak kontradiktorní přístupy sdílí společnou lineární koncepci politického vývoje v definovaném časovém rozmezí. V jednom případě pozitivně a druhém negativně hodnocená politická doktrína reprezentovaná především osobou Iona Ilieska se v tomto pojetí ujala moci při pádu Nicolae Ceaușeska v prosinci 1989 a stvrdila své předchozí vítězství při volbách roku 1990. Tato interpretace však z obou stran přehlíží podle mého názoru zásadní obraty, které se v průběhu zmíněných pěti měsíců udály. V případě Ilieska se popírání prokázaných skutečností a dezinterpretace faktů odvíjí od nutnosti obhajovat koncepci *revolučně-legitimistickou*, která definuje jeho vlastní historickou roli a politický program. Odchyłka od tohoto diskursu by hrozila zhroucením integrity jím prezentovaného pojetí sebe sama. Na druhé straně barikády mohou mít svůj negativní vliv teorie tranzice, které operují ve dvourozměrném prostoru v rámci konfigurací aktérů přechodů k demokracii a tímto zjednodušením jsou nuceny hledat konkrétní bod v čase, ve kterém se daný proces odehraje. Podle interpretace *kryptokomunistického* přístupu se tedy přechod k demokracii v tomto období neodehrál, neboť v rozhodující chvíli se do tranzice moci nezapojili pro něj potřební aktéři.

Při akceptaci hypotézy, že změna politického režimu v Rumunsku netrvala 10 dnů, ale několik let, se objeví zajímavé souvislosti, které poskytují na věc zcela jiný náhled. Pokud Ion Iliescu hovořil v prvním momentě převzetí moci o vytvoření pluralitní demokracie, odehrávalo se tak pouze v rétorické rovině, nebo byl z jeho hlediska tento pojem chápán silně zdeformovaně. Základní myšlenky, které utvářely jeho politické názory, se, jak sám přiznal, formovaly pod vlivem marxismu a socialismu. Strategie, kterou původně zaujal, směřovala k vytvoření omezené politické plurality v rámci Fronty národní spásy, která by se stala zastřešujícím politickým orgánem, jemuž by býval mohl Iliescu udávat směr. Jak se ukázalo, tato strategie pod nátlakem aktivizované opozice absolutně selhala.

Odvážil bych se tedy tvrdit, že byl Ion Iliescu v tomto směru poražen. Z mého pohledu v tu chvíli vznikla formální ideologická diskontinuita mezi režimem instalovaným 22. prosince 1989 a dalším vývojem. To, co se stále nezměnilo, byla držba moci. Samotný fakt, že byla FSN donucena opozicí k nastolení prozatímní formy pluralitního režimu a přípravy jeho plně funkční verze, měl ovšem dalekosáhlé důsledky. Faktor tlaku domácí opozice byl společně se snahou o zachování si tváře před domácím i zahraničním publikem pouze jednou vrstvou motivace pro zdánlivý ústupek a obrat v politické strategii předsedy FSN a jeho strany. Iliescu si byl dobře vědom toho, že má před nadcházejícími volbami karty ve svých rukou a že by mu potvrzení jeho pozice prostřednictvím demokratických voleb dodalo nezpochybnitelný kredit k udržení se na vrcholu mocenské hierarchie. Obrat o 360 stupňů znamenal paradoxně návrat k prvotní prosincové klamavé rétorice o pluralitní demokracii. Vítězství ve volbách v květnu 1990 by dle mého názoru mohlo být chápáno jako druhá tranzice politického režimu provedená Ionem Ilieskem během pěti měsíců, nyní v rámci pozměněných tezí a s pouze mírně obměněným personálním složením FSN. Nemohu si odpustit poznámku, že pokud pomíneme normativní soudy, morální rozměr Ilieskova počínání a tragické důsledky, které s sebou v některých případech neslo, jednalo se o demonstraci pragmatického politického umění. Rumunsko zažilo podle mé interpretace dvojitý přechod: od sultanistické diktatury k reformně-komunistickému režimu a posléze k formálně parlamentní demokracii s jednou dominantní stranou a určitými konzervativně autoritářskými projevy.²³⁸

Z krátkodobého hlediska se zdálo, že opozice byla drtivě poražena. Její situace nebyla nijak růžová, podpora většiny společnosti a prostředky stály na straně Ilieska. Z dlouhodobého hlediska bylo však pro umožnění třetí a finální fáze demokratické tranzice Rumunska (tedy pro přechod k ústavně definované poloprezidentské parlamentní demokracii) nezbytné, že byl Ion Iliescu donucen odvodit legitimitu své vlády od voleb. Jak již bylo zmíněno, dočasnost mandátu a možnost „odvolení“ politiků jsou z procedurálního hlediska podstatou demokracie. Otevřel se tím pádem prostor pro budoucí výměny politických elit. Ironií osudu se tak Ion Iliescu v důsledku skutečně stal z utilitárních důvodů nositelem demokratizace rumunského politického systému.

²³⁸ Paica, A. *Tipuri de regimuri politice: democratie, autoritarism si totalitarism*. In: s. 150.

4. Era Iliescu

4.1. Rozdělení společnosti

V mnoha ohledech se rumunská společnost během prvního půl roku po svržení Nicolae Ceaușeska výrazně polarizovala. Hlavní podíl měl na tomto procesu určitě Ion Iliescu, svojí politikou, minulostí i rétorikou. Zároveň se v průběhu času transformovala FSN, z výrazných tváří revoluce v ní postupně zůstal pouze Petre Roman. Analogicky k Nicolae Ceaușeskovi, se tak i Iliescu stal svým způsobem v letech 1990-1996 personifikujícím symbolem politického režimu, který fungoval v Rumunsku, přestože mezi těmito dvěma režimy existovaly zásadní rozdíly. Nepochybně nebyl v Ilieskově případě vybudován takový kult osobnosti, ani nevznikla autokracie opírající se převážně o systémové násilí a sám Iliescu byl podporován do určité doby většinou společnosti. Základní dělicí linie politické scény se však nerozvinula na ose levice-pravice, či konzervativních a liberálních proudů, jako tomu bývá v pluralitních demokraciích obvyklé. Společnost se rozdělila na ty, kteří Ilieska podporovali a ty, kteří proti němu stáli v opozici, což do určité míry předurčilo charakter probíhajícího politického dění.²³⁹

Přestože konání voleb slibovalo možnost zlepšení situace opozice, ukázalo se, že je na tom ve skutečnosti hůře, než si její vůdci mysleli. Přestože v nových parlamentních orgánech fungovalo proporční zastoupení na všech úrovních, rozhodující funkce v něm i ve státě získala pro své představitele FSN.²⁴⁰ Události „mineriády“ z června 1990 jenom petrifikovaly a extrémizovaly tuto bipolaritu.

Do objektivů domácích i světových médií se nedlouho po volbách dostaly nepokoje odehrávající se na Univerzitním náměstí v Bukurešti, kterými vyvrcholil zápas opozičních proudů s establishmentem FSN. Od 20. dubna 1990 byla tato plocha v centru města obsazena rozličnými skupinami, hlásícími se k opozici. Manifestace měla podobu maratonu prohlášení, zpěvu písní, skandování, účastnili se jí studenti, představitelé politické opozice i protestující občané.²⁴¹ Po vítězných volbách představitelé vlády a čerstvý prezident Ion Iliescu ještě poměrně dlouhou dobu vyčkávali, zda se demonstranti Univerzitní náměstí nerozhodnou opustit sami. V první

²³⁹ Wagner, P. *Sonderweg Romania?* In: Carey, Henry F (ed). *Romania since 1989. Politics, Economics and Society*. s. 53.

²⁴⁰ Roper, S. *Parliamentary System*. In: Carey, Henry F (ed). *Romania since 1989. Politics, Economics and Society*. s. 162.

²⁴¹ Boia, L. *Romania: Borderland of Europe*. s. 156.

fázi proti nim byla zahájena mediální kampaň. Televize prezentovala pouze záběry, které měly za cíl ukázat demonstranty jako asociální živly.²⁴² Iliescu je označoval za chuligány (oblíbený výraz Nicolae Ceaușeska pro protivládní aktivisty)²⁴³ a *golani* (darebáky), což protestující s radostí převzali a v rámci atmosféry happeningu přejmenovali náměstí na *Golanii* a napsali na toto téma i vlastní hymnu, v jejímž refrénu znělo, že je „lepší být golan než aktivista, mrtvý, než komunista.“²⁴⁴ Nelze než poznamenat, že v tu chvíli asi netušili, že se toto heslo stane některým z nich osudem. Iliescu kontroval tím, že požadovat odstoupení vlády a prezidenta přesto, že se stali jasnými vítězi voleb, jde proti smyslu demokracie. Hlavní problém tkvěl podle něj v tom, že demonstranti odmítali uznat vlastní porážku.²⁴⁵

Na začátku nepokojů stál policejní zásah proti zbytku demonstrantů, kteří stále ještě 13. června na náměstí zůstávali. Iliescu vzpomíná, že rozhodnutí vyklidit prostor Univerzitního náměstí pramenilo hlavně z toho, že se síla protestu zdála být už vyčerpaná. Jeho účastníků zbyla skutečně již jen hrstka, předešlý den se podařilo najít kompromis se skupinou, která držela hladovku na trávníku před Národním divadlem. Dalším motivem byl prý tristní hygienický stav na místě, které po dva měsíce nepřetržitých opozičních aktivit sloužilo jako víceúčelový obytný a toaletní prostor.²⁴⁶ Zásah za účelem vyklizení byl však proveden s přehnanou snaživostí a důrazem, za kterým stála snaha ministra vnitra Mihaie Chițaka o získání výhody a přízně vrchních míst v soupeření o prioritu s jinými bezpečnostními složkami státu.²⁴⁷ Do akce proti 20 na náměstí nocujícím protestujícím bylo mobilizováno 1400 příslušníků policejních jednotek. Jak se však ulice od rána postupně zaplňovaly lidmi, z nichž někteří se snažili zastat právě zatýkaných, vzrůstal jejich počet spirálovitě až na 263.²⁴⁸ To už pomalu ztrácela policie nad událostmi kontrolu. V reakci na zatýkání se centrum města a Univerzitní náměstí postupně plnily tisíce demonstrantů. Proti nim dorazila manifestovat část dělníků, kteří měli původně zabrat náměstí vyklizené po protestujících a organizovaně demonstrovat na podporu Fronty.²⁴⁹ Tento plán popírá Ilieskovo tvrzení, že policistů bylo nasazeno takové množství, aby bránili vstupu na náměstí, na kterém

²⁴² Boia, L. *Romania: Borderland of Europe*. s. 156-157.

²⁴³ Roper, S. *Romania. The Unfinished Revolution*. s.69.

²⁴⁴ Boia, L. *Romania: Borderland of Europe*. s. 157.

²⁴⁵ Iliescu, I. *Romania at the moment of Truth*. s. 89.

²⁴⁶ Ibid. s. 110.

²⁴⁷ Gledhill, J. *Three days of violence: Making Sense of Romania's Transitional Violence, 20 Years On*. s. 1640.

²⁴⁸ Podle: Ministerul de Interne. *Raport privind acțiunile unităților Ministerului de Interne pe titlul Desfășurării evenimentelor din 13–15 iunie 1990*. Ibid. s. 1649.

²⁴⁹ Podle: ACD, dosar 155/1990, p. 36-37, 46-51, 76-78. Ibid. 1650.

měla proběhnout hygienická sanace.²⁵⁰ Po vzájemných potyčkách se vydělila z řad protivládních protestujících skupina, která se pustila do bojů s policisty zápalnými lahvemi. Pomocí nákladních aut jako beranidel napadli budovy televize, ministerstva vnitra a policejního ředitelství. Během těchto střetů se jednotky policie odhodlaly k ozbrojené odpovědi, která měla za následek nejméně 4 mrtvé.²⁵¹ Situaci se nakonec podařilo večer normalizovat armádními silám.²⁵² Podle Ilieska obraz anarchie, který se v rámci těchto bojů rozprostřel nad hlavním městem, opět připomínal občanskou válku, které z pozice nově zvoleného prezidenta musel předejít. Navíc na něj prý tlačily skupiny, které požadovaly tvrdý zásah pomocí policie a armády, jemuž se chtěl z hlediska resentimentů pramenících ze zkušeností s předchozím režimem za každou cenu vyhnout.²⁵³ Pravdou zůstává, že nekontrolovaný vztek pouliční opozice vyeskaloval v násilí, kterému by za normálních okolností musel jakýkoliv demokratický stát zabránit.²⁵⁴ Bylo by tak ovšem v optimálním případě učiněno v rámci ústavně daných pravomocí a pomocí regulérních bezpečnostních složek. Objevily se i pochybnosti, zda už v tento moment nesehrály roli provokace ze strany tajných služeb, zůstávají však v rovině spekulací.²⁵⁵

Ke slovu opět přišly konspirační metody, které měly zbavit státní aparát přímé odpovědnosti za další násilí. Ještě v noci 13. června odvysílaly televize a rozhlas projev Iona Ilieska, kterým vyzval národ, aby šel bránit do ulic „demokracii, kterou tak těžce nabyli.“²⁵⁶ Ačkoliv byla situace špatná, jednalo se v tomto případě o alibistický plán, který byl navíc realizován pomocí tajných služeb. RSI a UM 0215²⁵⁷ tak této výzvě výrazně napomohly tím, že se jaly organizovat přesun především horníků z údolí Jiu doplněných o dělníky z různých továren na 14. června ráno do Bukurešti. Podle některých zdrojů se až 16 000 horníků a dělníků v čele s odborovým předákem Mironem Cozmou rozhodlo podpořit vládu. Poté, co byli vybaveni improvizovanými zbraněmi (kusy gumových hadic jako obušky, železnými tyčemi apod.), se pod vedením agentů v utajení, též přestrojených za horníky, vydali organizovaně vyčistit centrum

²⁵⁰ Iliescu, I. *Romania at the moment of Truth*. s. 110.

²⁵¹ Tejchman, M. *Nicolae Ceaușescu*. s. 166.

²⁵² Gledhill, J. *Three days of violence: Making Sense of Romania's Transitional Violence, 20 Years On*. s. 1640.

²⁵³ Iliescu, I. *Romania at the moment of Truth*. s. 112.

²⁵⁴ Tejchman, M. *Nicolae Ceaușescu*. s. 166.

²⁵⁵ Boia, L. *Romania: Borderland of Europe*. s. 157-158.

²⁵⁶ Ilișu, C. Rus, A. *Raport despre fratricidul din 13-15 iunie 1990*. s. 5.

²⁵⁷ Nově vytvořená autonomní tajná služba pod vedením Gelu Voicana Voiculesca. Ten měl jako jeden z místopředsedů CFSN na starost „likvidaci“ Securitate. UM 0215 byla zformována právě z části jejich bývalých příslušníků. Gledhill, J. *Three days of violence: Making Sense of Romania's Transitional Violence, 20 Years On*. s. 1643.

města od „kontrarevolučních“ živlů.²⁵⁸ Kromě skupin protivládání demonstrantů, sídel opozičních stran a univerzitních budov, se stali oběťmi jejich brutálních útoků, které šly za hranice událostí předešlého dne, i běžní občané na ulicích, kteří se zdáli vypadat intelektuálně či nezávisle, tedy lidé nosící brýle, dívky s příliš krátkými sukněmi apod.²⁵⁹

Primitivní násilí 14. a 15. června mělo za následek dalších 6 mrtvých a 542 raněných podle oficiálních údajů, opozice hlásila až 130 mrtvých.²⁶⁰ Přihlížející policie pouze nakládala „zatčené“ do antonů a zajišťovala jejich odvoz. Iliescu poté horníkům oficiálně poděkoval, i když přiznal, že došlo ke zbytečným výstřelkům a poslal je zpět domů.²⁶¹ Vůči své roli v událostech této mineriády se Iliescu později tvrdě ohradil. Rozhodně prý neinicioval horníky k tomu, aby se pustili do násilností, ale pouze k tomu, aby posílili policejní oddíly. Sám litoval spáchaných brutalit, ale „lidové milice“, které horníci zformovali, se údajně vymkly kontrole. Poděkování, podle kterého většina pozorovatelů usoudila, že zásah organizoval a schvaloval, mělo přesvědčit horníky, aby opustili Bukurešť a nechali další běh věcí na orgánech státní moci.²⁶²

Přes snahu o zmírnění hodnocení své účasti je nepochybné, že FSN ve vedení země učinila několik zásadních chyb, které k tomuto neštěstí přímo vedly. V první řadě schválení vyklizení Univerzitního náměstí v té formě, v jaké proběhlo, včetně svolání první dělnické protidemonstrace, vyprovokovalo celý popsany řetěz událostí. Z pozdějšího vyšetřování vyplynulo, že se tak stalo po přímé konzultaci s Ilieskem, i když ten podobnou akci do té chvíle odmítal.²⁶³ Nepopiratelným příspěvkem Iona Ilieska k celé události byly projevy ze 13. a 15. června. Ideologizace jeho rétoriky dosáhla v těch momentech maxima, když označoval protestující za „legionáře“ a „fašisty, mnohé zdrogované“, kteří se snaží „obrátit výsledky revoluce doprava.“²⁶⁴ Opět, vzhledem k budoucí vládní alianci s nacionálními extremisty, vyvolává tato terminologie ironický úsměv. Z jeho strany byla vznesena 15. června účelová obvinění, že byla v centrále PNȚCD a na univerzitní půdě objevena tajná skladiště zbraní a drog.

²⁵⁸ Gledhill, J. *Three days of violence: Making Sense of Romania's Transitional Violence, 20 Years On* . s. 1639.

²⁵⁹ Boia, L. *Romania: Borderland of Europe*. s. 157-158.

²⁶⁰ Gledhill, J. *Three days of violence: Making Sense of Romania's Transitional Violence, 20 Years On*. s. 1639.

²⁶¹ Boia, L. *Romania: Borderland of Europe*. s. 158; Tejchman, M. *Nicolae Ceaușescu*. s. 167.

²⁶² Iliescu, I. *Romania at the moment of Truth*. s. 115.

²⁶³ Gledhill, J. *Three days of violence: Making Sense of Romania's Transitional Violence, 20 Years On*. s. 1649.

²⁶⁴ Ilieșu, C. Rus, A. *Raport despre fratricidul din 13-15 iunie 1990*. s. 6-7.

Obvinil opoziční vůdce, že všechny tyto aktivity osobně zaštiťovali. Pokud ve svém projevu litoval ztrát, tak na straně zasahujících horníků a dělníků.²⁶⁵

Při hledání původu idejí a strategií přijatých Ilieskem do této chvíle bylo možné vycházet ze socialistického rámce jeho uvažování. Mineríadou 13. až 15. června 1990 získala podstatný argument veškerá kritika obviňující Ilieska z udržování bolševických praktik. Přes snahu o zpětné uhlazování hran svého tehdejšího vystupování už nelze změnit to, že byl nový prezident a předseda FSN s tímto projevem specifického druhu občanského násilí nadále osobně spojen. Velká část obyvatel včetně samotných zasahujících horníků, odkázaných na zpravodajství státních sdělovacích prostředků, podlela manipulaci z jeho strany.²⁶⁶ I v případě, že přijmeme hypotézu, že si sám Ion Iliescu takovou eskalaci násilí nepřál, nastartovaný proces již nebylo možné v jeho průběhu bezetrátově zastavit. Z hlediska politické odpovědnosti se nabízela jediná cesta ven, a to okamžitá rezignace. Iliescu se však rozhodl pro udržení si moci, a tak musel tuto roli dohrát až do konce a v podstatě přijmout události mineríady, po patřičné propagandistické úpravě, za své. Legitimizace a glorifikace násilí připomínajícího stav občanské války je obecně považována za nejvýraznější negativní přínos jeho osoby rumunské politice a společnosti po roce 1989 vůbec.

Pokud do této chvíle existoval prostor pro diskusi mezi oběma znesvářenými politickými tábory, zmenšil se na minimum. V minulé kapitole bylo analyzováno postupné procedurálně-formální naplňování demokracie v Rumunsku a Ilieskova role v tomto procesu. Když se nyní zaměříme na obsahovou stránku věci, tedy samotnou realizaci demokratické politiky a její kulturu, nebylo jejímu naplnění Rumunsko od revoluce konce roku 1989 už nikdy dále než 15. června 1990. Státní moc ukázala, jakými disponuje do budoucna mechanismy k potlačení opozice a nechtěných projevů občanské společnosti. Po půl roce demokratizačního procesu vystavily konflikty mezi opozicí a renovovanou mocí tragický účet: při minimální variantě se lze dopočítat devatenácti mrtvých a přibližně tisícovce zraněných při pouličních nepokojích s politickým pozadím.²⁶⁷

²⁶⁵ Iliescu, C. Rus, A. *Raport despre fratricidul din 13-15 iunie 1990*. s. 6.

²⁶⁶ Boia, L. *Romania: Borderland of Europe*. s. 158

²⁶⁷ Odhady se od sebe navzájem značně odlišují, uvedená čísla představují součet nejnižších uváděných počtů obětí v daném mezidobí z dosud citovaných zdrojů. Tyto minimální ztráty pocházejí většinou z oficiálních zdrojů, je tedy možné, že skutečné počty obětí byly daleko vyšší.

4.2. Politická kultura

Procesy demokratizace bývají obvykle analyzovány a hodnoceny pomocí objektivních parametrů, jako jsou zákonné a ústavní regulace systému, realizace voleb, postavení a interakce jednotlivých ústavně zakotvených institucí, stranický systém a relativní stabilita a nezávislost těchto struktur. Institucionální a procedurální rámec je do určité míry přenosný, samotná realizace chodu systému a jeho takřkajíc ideové naplnění už podléhá lokálním specifikům.

Zvláštnosti, které byly procesu přechodu k demokracii v Rumunsku dány komunistickým obdobím, byly již analyzovány v první a druhé kapitole této práce. Vzhledem k tomu, že se procedurální demokratizace začala odehrávat s určitým časovým zpožděním, kdy již byly nové mocenské struktury zformovány a získaly ve zmíněném procesu dominantní postavení, ovlivnily tak zásadní měrou i obsahovou či ideovou stránku transformace a politickou kulturu, která ji naplňovala. Symbolickou osobností se i v této sféře stal díky své angažovanosti a vrcholnému postavení Ion Iliescu.

Dříve už byl předestřen proces splynutí struktur PCR s FSN, stejně jako minulost Iona Ilieska a dalších představitelů v komunistické straně. Tato personální kontinuita s ideologií bývalého režimu nesla své symptomy v rovině rétorické, rovině fyzických projevů (jak ukázala mineriáda června 1990) a také v rovině realizace každodenní politiky na všech úrovních.

Jedním ze základních problémů rodící se rumunské demokracie byla obecná míra participace a zájem občanů o politiku, která je odrazem aktivity občanské společnosti. Ceaușeskův režim si obdobně jako ostatní komunistické systémy ve východní Evropě na participaci lidu jenom hrál.²⁶⁸ Povinná účast a neexistence reálného vlivu minimalizovala politickou aktivitu v přebujelých strukturách na bezmyšlenkovitý příchod, aplaus a odchod ze sjezdu příslušné organizace. Ve skutečnosti byla veškerá snaha vynaložena k tomu, aby byli občané od skutečné politiky udrženi co nejdále. Tuto pasivitu se dařilo likvidovat pouze pozvolna. Po roce 1989 vyhovovala uvedená tendence bývalým funkcionářům (obzvláště členům FSN, ale ne výhradně jim), kteří propadli kolektivní amnézii ohledně svých předrevolučních politických aktivit, popřípadě tvrdili, že rozkládali systém zevnitř, což jim bez problému umožňovala i neexistující legislativa týkající se přezkumu těchto záležitostí. Oficiální komunikační

²⁶⁸ Tudor, M. Gavrilesu, A. *Democrația la pachet*. s. 22-23.

kanály byly velmi skoupé na podrobnější informace, vláda tak byla v mediálním prostoru redukována na osobu premiéra a politické strany na své předsedy. Občané vlastně nevěděli, koho konkrétně volí a většina z nich se o to ani příliš nezajímala.²⁶⁹

U struktur vládní FSN bylo patrné, že zdědila po PCR nejen síť stranických buněk s funkcionáři a aparátem, ale i modely chování. Zkušení političtí činitelé, autentizovaní na lokální úrovni svou dlouhodobou přítomností, poslušně tlumočili a prováděli názory a direktivy stranického centra. Tato homogenizace politického těla FSN byla postupně ještě zvýrazňována odchodem významných liberálně nakloněných členů po červnu 1990 (např. A. Pleșa) a při jejím rozpadu a transformaci ve Stranu sociální demokracie Rumunska (*Partidul Democrației Sociale din România* – PDSR) roku 1992.²⁷⁰ Strukturálně viditelným kontinuem PCR bylo například zachovávání kandidátských postů na vyšší stranické funkce – „*membri supleanți*“. Účel tohoto opatření, které bylo později zakotveno v základních statutech PDSR, spočíval v kontrole přístupu členů jednotlivých frakcí do vedení strany tak, aby mezi nimi byla zachována potřebná rovnováha. Pro výchovu a doplňování nových administrativních a politických kádrů bylo roku 1992 otevřeno obskurní Národní kolegium obrany (*Colegiul Național de Apărare* – CNAp). Tato státní škola nabízející půlroční vzdělávací kurs v „rumunském politicko-vojenském myšlení“ spadala pod správu Ministerstva národní obrany. Seznamy studentů byly tajné, stejně jako seznamy absolventů, konkrétní obsah studia nebyl nikde specifikován. Její absolvování se však rovnalo licenci k postupu na žebříčku politické či úřední hierarchie. Navazovala tak na tradici působení komunistické stranické Akademie Ștefana Gheorghia.²⁷¹ Do parlamentních pozic byli zároveň vybíráni nevýrazní politici, kteří se dali snadno ovládat (a to nebyl pouze případ FSN). Vznikala tak de facto nová nomenklatura, odolná vůči změnám iniciovaným zdola. Míra obměny politických tváří na parlamentní scéně byla obecně velice nízká. Obvyklou praxí se stalo „stěhování“ se poslanců a senátorů po různých obvodech mezi jednotlivými volbami, které na pohled oživovalo kandidátky v jednotlivých župách, přestože ve skutečnosti pomáhalo konzervovat složení Parlamentu. Úspěch této metody svědčí opět o tom, že ani zastupitelský domicil nehrál ve volebním procesu tak výraznou roli, jako příslušnost ke konkrétní straně.²⁷²

²⁶⁹ Tudor, M. Gavrilesco, A. *Democrația la pachet*. s. 83-84.

²⁷⁰ Preda, C. Soare, S. *Regimul, partidele și sistemul politic din România*. s. 217.

²⁷¹ Tudor, M. Gavrilesco, A. *Democrația la pachet*. s. 161-164.

²⁷² Tudor, M. Gavrilesco, A. *Democrația la pachet*. 88-92.

Samotná FSN se opírala o hlasy z venkova, kde stále sídlí 47% rumunského obyvatelstva. Rozhodování voličů při volbách se zdaleka neodehrávalo na základě konkrétních programů, jako spíše na bázi kolektivního přístupu té které místní komunity, které se přikláněly v absolutní většině k tomu, kdo tzv. reprezentoval stát. Během prvních 6 let po revoluci to samozřejmě byla Ilieskova strana, jejíž podpora se, jak už bylo zmíněno, odvíjí od stejné voličské báze až do dnešních dnů.²⁷³

Další výrazný prvek upozorňující na provázanost politického myšlení období komunismu a porevoluční vládnoucí garnitury byl zachovávan ve verbálním projevu jejich představitelů. Pojem *limba de lemn* („dřevní řeč“) označuje jakousi rumunskou komunistickou verzi Orwellovského *Newspeaku*, jehož četné příklady se objevily v již uváděných analýzách Ilieskových projevů a politických deklamací (čehož si byl patrně on sám, nebo jeho editor vědom, v *Romania at the Moment of Truth* je tento rétorický styl redukován na minimum).²⁷⁴ Symbolicky naznačil v tomto směru mnohé již první revoluční proslov Iona Ilieska, který začínal oslovením „Soudruzi a soudružky.“²⁷⁵ Na novou politickou realitu byly naroubovány pojmy a fráze, které pozbyly za čtyři desetiletí komunistické nadvlády původního významu. V dosavadních kapitolách této práce již byly zmíněny „kontrarevoluce, fašistické síly, legionáři, kulaci“ apod. jakožto označení pro opozici. Univerzální pojem *poporul* („lid“) byl naopak personifikací skupiny Ilieskových přívrženců, v jehož středu stála neochvějně „pracující třída.“²⁷⁶ Opozici dehonestující projevy byly jako nadstavba často vedeny v anti-intelektuálním duchu (kontradiktorně s Ilieskovou intelektuální sebezprezentací).²⁷⁷ Ta část veřejnosti, již byla propagandistická rétorika určena, na ni však slyšela. V průběhu střetů mineriády června 1990 skandovali dělníci nepřilíš vhodně zformulovaná hesla typu „my pracujeme, my nemyslíme“,²⁷⁸ která však svým způsobem odrážela propagandistickou manipulaci na nich praktikovanou.

Mezi mnoha dalšími prvky, po jejichž kořenech by bylo možné pátrat v dobách před rokem 1989, byl pozorovatelný kult rodiny a otcovství. Voliči tak dostávali pravidelnou příležitost se v průběhu předvolebních kampaní seznamovat s tvářemi

²⁷³ Mungiu-Pippidi, A. *Fatalistic political cultures revisited. Romania's political culture after 1989*. In: Zub, A. Cioflâncă, A. (eds.) *Cultură politică și politici culturale în România modernă*. s. 380-381.

²⁷⁴ Tudor, M. Gavrilescu, A. *Democrația la pachet*. s. 259-261.

²⁷⁵ Tejchman, M. *Nicolae Ceaușescu*. s. 156.

²⁷⁶ Boia, L. *Romania: Borderland of Europe*. s. 156.

²⁷⁷ Tismăneanu, V. Dobrinu, D. Vasile, C. (eds.) *Comisia prezidențială pentru analiza dictaturii comuniste din România: Raport Final*. s. 28.

²⁷⁸ Gledhill, J. *Three days of violence: Making Sense of Romania's Transitional Violence, 20 Years On*. s. 1651.

manželek a potomků politických reprezentantů, přičemž drtivá většina mužů v poměru k ženám v nich zastoupených byla dalším atributem, jenž je možné nově zformované politické scéně přisoudit.²⁷⁹

Ion Iliescu tedy neovlivnil pouze vrcholnou politiku, ale pomáhal svým vlastním příkladem zavést standardy řízení největšího politického subjektu počátku 90. let v Rumunsku a vystupování politiků, které přímo navazovalo na komunistické praktiky. Celá procedura proběhla velmi přirozeně díky tomu, že se jí účastnili politici, kteří byli v tomto étosu vychovaní a zběhlí, pouze se vyvarovávali přímých odkazů na konkrétní marxistické teze, které by bývaly mohly působit kontroverzně, běžná terminologie však jak vidno zůstala platná.²⁸⁰ V důsledku kompetenčních předpokladů, jež na politické činitele takové prostředí kladlo, bylo možné ještě deset let po revoluci rozeznat v politické reprezentaci země kompletní osazenstvo XIV. Kongresu PCR.²⁸¹ Společně s vhodným prostředím a personálním obsazením byly zachovány ve velké míře i předrevoluční klientelistické vztahy, které sloužily částečně jako neformální nástroj výkonu moci propletený se strukturou FSN a později PDSR, částečně pro osobní materiální obohacování jednotlivých členů této hierarchie.

Rumunsko se tedy nejen způsobem řešení konfliktů s opozicí formou pouličního násilí, ale i samotnou politickou kulturou veřejného prostoru a jeho ideologických východisek nacházelo i po prvních volbách poměrně daleko od situace příhodné pro dovršení realizace demokratizačního procesu.²⁸² Z hlediska jeho příspěvku k budování politické kultury v Rumunsku v 90. letech 20. století měl tedy Ion Iliescu na demokratizaci prostřednictvím prezentované sféry vliv jednoznačně negativní.

4.3. Ekonomická transformace

Pád systému satelitních komunistických režimů ve východní Evropě během roku 1989 poskytl badatelům jedinečnou příležitost pro komparaci úspěšnosti různých parametrů transformačních procesů směřujících od autoritativních režimů k parlamentním demokraciím. Unikátnost celé transformace spočívala v tom, že v tom samém časovém rozmezí probíhal v daných státech přechod od centrálně řízených

²⁷⁹ Tudor, M. Gavrilescu, A. *Democrația la pachet*. s. 156-157.

²⁸⁰ Abraham, F. *România de la Comunism la Capitalism*. s. 348.

²⁸¹ Tudor, M. Gavrilescu, A. *Democrația la pachet*. s. 16.

²⁸² Șandru, D. *Democratizare și valori politice în România postcomunistă*. In: Zub, A. Cioflâncă, A. (eds.) *Cultură politică și politici culturale în România modernă*. s. 418.

ekonomik sovětského typu, či hybridních modelů k tržním kapitalistickým hospodářstvím.²⁸³ Tyto dva systémy, jeden politický a druhý ekonomický jsou vnímány jako bratrské, stěží oddělitelné. Podle amerického politologa Roberta Dahla jde transformace politická ruku v ruce s transformací ekonomickou, a to dokonce do té míry, že samotná existence tržních mechanismů je dostatečným podkladem pro vznik pevné demokracie, která se bez nich neobejde.²⁸⁴

Jak již bylo uvedeno, přes tristní situaci vycházející ze strukturálních omylů Ceaușeskova plánování, byli Ion Iliescu a vedení FSN od počátku rozhodnutí vydat se pomalejší cestou ekonomické transformace z politických, ideologických i mocenských důvodů. Ostatně sociálně citlivé ekonomické reformy byly jedinou konzistentní částí jinak vágního politického programu „originální demokracie.“ Nakonec stály rozpory ohledně podoby a tempa reforem na počátku rozpadu a transformace FSN.²⁸⁵

V roce 1990 byla za účelem stanovení si hospodářských cílů vytvořena komise pod vedením Tudorela Postolacheho, z jejíž činnosti vzešla zpráva s názvem Strategie trvalého rozvoje – Horizont 2025.²⁸⁶ Pokud odhlédneme od jeho tragických důsledků, mělo Rumunsko paradoxně díky Ceaușeskově programu splácení zahraničních dluhů za každou cenu mělo jako jediné z exkomunistických států pozitivní platební bilanci a dostatečné rezervy v tvrdých měnách. Tato komparativní výhoda byla doslova „zkonzumována“ během předvolební kampaně v roce 1990 i díky populistickým opatřením FSN.²⁸⁷ Ion Iliescu přesto tvrdil, že se jednalo o nutnost zajištění fungování ekonomiky.²⁸⁸ Na to lze jednoduše namítnout, zdali by nebylo bývalo lepší provést z těchto zdrojů restrukturalizaci hospodářství, než plýtvat investičními prostředky na jeho udržení v chodu, tedy realizovat klasický příklad neefektivity řízených ekonomik.

V prvotní fázi proběhlo, jak již bylo uvedeno, povolení omezeného soukromého podnikání. V roce 1991 vykázalo Rumunsko pokles HDP 12,8%, což bylo stále relativně příznivé číslo v porovnání s jinými postkomunistickými zeměmi. Další vykazovaný hospodářský růst mohl být částečně ovlivňován masivní státní podporou těžkého průmyslu, otázkou je, nakolik byly tyto údaje relevantní. Z hlediska strategického rámce bylo třeba zachovat rovnováhu mezi uvolňováním cen a sociální stabilitou země. Proces liberalizace cen započal na podzim roku 1990 a skončil po

²⁸³ Orenstein, M. *What Happened in East European (Political) Economies?* s. 480.

²⁸⁴ Dahl, R. *Dezvoltare și cultură democratică.* s. 140.

²⁸⁵ Abraham, F. *România de la Comunism la Capitalism.* s. 346.

²⁸⁶ *Ibid.* s. 125.

²⁸⁷ Roper, S. *Romania. The Unfinished Revolution.* s. 88-89.

²⁸⁸ Iliescu, I. *Romania at the moment of Truth.* s. 201.

několika vlnách v roce 1993. Vyjmuty z této sady opatření byly ceny energie a několika dalších esenciálních komodit, které byly nadále státně regulovány. Restituce majetků se potýkala s modelově obdobnými problémy jako v ostatních zemích bývalého východního bloku, akcentovanými navíc zamítavým přístupem FSN a Iona Ilieska. Probíhala velmi pomalu, její institucionální a právní rámec nebyl dokonale ošetřen. Její úpravou se zabývaly zákony z let 1991 a 1995 (posléze ještě 2001).²⁸⁹ Zároveň bylo třeba zvýšit kupní sílu obyvatelstva, které bylo absolutně bez prostředků.²⁹⁰ V roce 1990 byly plošně zvýšeny reálné mzdy o 17,6%, což s sebou přineslo zvýšené finanční nároky na zaměstnavatele a postupem času, po uvolnění trhu práce, i zvyšující se nezaměstnanost. Ze státních podniků byly vytvořeny korporace, které měly fungovat jako mezistupeň k privatizaci, ve kterých 70% podílů vlastnily státní investiční fondy a 30% podílové fondy soukromé. Odpovědnost byla přenesena na vedení jednotlivých podniků, která však nebyla s to se vyrovnat s tržními podmínkami.²⁹¹ Potíže s platební bilancí řešily podniky prostým zvyšováním cen, což mělo v globálu za následek pokles reálných příjmů a inflaci. Společnou chorobou většiny nových tržních hospodářství ve východní Evropě byly potíže s regulací trhu. Nebyla dostatečně přesně stanovena pravidla pro bankrot, což ponechávalo řadu ztrátových podniků na živu. Situaci ještě zhoršovaly daňové úniky a to, že stát ochotně jakékoliv ztráty na požádání vykompenzoval.²⁹² Přes opatrný gradualistický přístup mělo celkové uvolnění poměrů i své sekundární efekty, například zvýšení migrace z venkova do měst, kam se přesunulo asi 5% obyvatel.²⁹³

V reakci na události mineriády v červnu 1990 byla podpora západních zemí novému režimu výrazně omezena, první impuls přesměrování zdrojů k dodávkám základních spotřebních komodit začínal ztrácet na síle. Znovu se objevily fronty před obchody a začaly se projevovat léty mlčením přecházené nedostatky v systému zdravotnictví, dopravní infrastruktury a o slovo se znovu hlásil černý trh.²⁹⁴ V následujících letech navíc hospodářství oslabilo krize z rozpadu bývalých hospodářských struktur východního bloku a Sovětského svazu. Privatizace hlavních průmyslových odvětví a větších podniků vůbec neproběhla. V průběhu malé privatizace v roce 1992 se podařilo předat do soukromé správy pouze 20 podniků. Na venkově si

²⁸⁹ Dragoș, B. Dobre, S. Ioniță S. *Property Restitution: What Went Wrong in Romania?* s. 3-4.

²⁹⁰ Verdery, K. „*Caritas*“ and the reconceptualization of Money in Romania. s. 3-4.

²⁹¹ Frausum, Y. *Industrial Restructuring in Romania: Diagnosis and Strategies* Source. s. 53.

²⁹² Treptow, K. (ed).. *Dějiny Rumunska*.s. 384.

²⁹³ Heringhaus, S. *Romania in the EU*. s. 36.

²⁹⁴ Tejchman, M. *Nicolae Ceaușescu*. s. 168.

oproti tomu zemědělci během roku 1990 sami provedli spontánní privatizaci a dělení družstevního majetku a dobytka. Tato skutečnost byla o rok později potvrzena zákonem, který povzbuzoval další pokračování přerozdělování, běžný příděl půdy ovšem činil pouhých 10 hektarů.²⁹⁵

Jedním ze zásadních posunů v tomto prvním období byla alespoň konstituce soukromého bankovního sektoru. Výsledkem pozastavené privatizace bylo totiž pouhé oddalování nezbytných kroků, které mohly v kontextu tehdejšího vývoje vést k rychlejšímu rozvoji kvality života v zemi. Od roku 1992 se vlády snažily bojovat s hyperinflací a černým trhem se střídavými úspěchy. Co se podařilo, byla reorientace zahraničního obchodu na země EU, která přiblížila Rumunsko budoucímu začlenění do těchto struktur, vyjádřeného podepsáním asociační dohody 1. února 1993.²⁹⁶ V roce 1993 stoupla míra nezaměstnanosti na 8%, přes veškeré snahy vlády ji jako sociální stabilizátor udržet na co nejnižší úrovni. Už v roce 1990 byla mimo jiné za tímto účelem zavedena možnost předčasného odchodu do důchodu o 5 let.²⁹⁷ Nevyjasněná politická, institucionální a legislativní situace odrazovala zahraniční kapitál, takže přímé zahraniční investice byly do roku 1993 prakticky nulové hodnoty. V dalším období mezi léty 1993 a 1996 reformní tempo ještě zpomalilo. Meziroční růst HDP byl udržován dotováním těžkého průmyslu, který vytvářel svou neefektivitou podnikatelské dluhy až na úrovni 36% hodnoty celkového produktivního objemu konce roku 1996. Tyto „strategické“ podniky spočívající stále ve státních rukou zaměstnávaly až 20% veškeré pracovní síly země.²⁹⁸

Kromě těchto strukturálních problémů limitovaly výsledky rumunské ekonomiky i počátkem 90. let probíhající konflikty. Války v Perském zálivu a v bývalé Jugoslávii v kombinaci s rozpadem RVHP znamenaly ztrátu těchto obchodních partnerů, se kterou bylo nutné se vyrovnat a novou orientaci.²⁹⁹ Navíc ještě v roce 1992 vypukl konflikt v sousední Moldávii, která se v roce 1991 odtrhla od SSSR.

Přeměnu hospodářství bylo třeba prosazovat přes odpor části vládní FSN (a následnické PDSR), ve které se změnám konzervativní křídlo reprezentované Ionem Ilieskem bránilo. Protireformní rétorika byla ještě posílena poté, co byla existence vlády zajištěna v roce 1992 podporou extremistických stran. Iliescu odůvodňoval pomalé tempo nutností dostatečné přípravy k přechodu na tržní systém, neboť Rumunsko s ním

²⁹⁵ Roper, S. *Romania. The Unfinished Revolution.* s. 89.

²⁹⁶ *Ibid.* s. 94-95.

²⁹⁷ *Ibid.* 88.

²⁹⁸ Heringhaus, S. *Romania in the EU.* s. 36-37.

²⁹⁹ Treptow, K. *Dějiny Rumunská.*s. 384.

žádnou zkušenost nemělo.³⁰⁰ Důsledkem této přechodné fáze, která v ekonomické rovině trvala déle než politická, bylo upevnění pozic klientelistických struktur, jež se staly vítězi postupné privatizace. Sám Iliescu se držel vlastní skromnosti a kritizoval vznikající *capitalismul de cumetrie* („kamaráčofský kapitalismus“), stál zároveň v čele strany, s pomocí jejíchž struktur se tento neformální systém rodil, čímž ho nechtěně zaštiťoval.³⁰¹

Nepodařená ekonomická transformace zůstává dalším negativem této fáze vývoje Rumunska, které spadá pod politickou odpovědnost Iona Ilieska, který se účastnil jejího přímého ideového formování. Reformní opatření byla implementována a rušena absolutně nesystematicky, podle toho, která zásadní skupina voličů (dělníci, horníci) se zrovna jala protestovat ve prospěch vlastních zájmů. Přesto, že HDP zaznamenalo pozitivní růst, nakumuloval se poměrně znatelný zahraniční dluh, bilance zahraničního obchodu zůstávala negativní. Růst ekonomiky sponzoroval limitovaný soukromý sektor, stát pak doplácel ze zisků ztráty nezprivatizovaných korporací a sociální systém. Ve snaze zachránit situaci připravila vláda před volbami roku 1996 kýženou velkou privatizaci, která skončila totálním fiaskem a tento proces poté dotahovala do konce následující liberální vláda.³⁰² Ekonomické podmínky tedy z hlediska Dahlovy teze taktéž nebyly pro rozvoj liberální demokracie příznivé.

4.4. Pohyby ve stranickém systému po roce 1990

Po volbách roku 1990 byl tedy v činnosti první dvoukomorový parlament charakteristický přítomností mnoha drobných politických subjektů a dominující FSN, která držela v osobě Petre Romana pozici předsedy vlády i prezidenta, kterým se stal Ion Iliescu. Část opozičních stran se v rámci reakce na volební porážku a události pouličních nepokojů rozhodla koncentrovat společně své síly, což položilo základy hnutí demokratických konvencí. Celé období v letech 1991 až 1996 se neslo ve znamení integračních tendencí v opozici proti Ilieskovi a jeho projektům.

³⁰⁰ Iliescu, I. *Romania at the moment of Truth*. s. 199-201.

³⁰¹ Abraham, F. *România de la Comunism la Capitalism*. s. 124.

³⁰² Roper, S. *Romania. The Unfinished Revolution*. s. 97-99.

První z nich, Národní konvence pro zřízení demokracie (*Convenția Națională pentru Instaurarea Democrației* – CNID), byla založena 15. prosince 1990.³⁰³ V CNID spolu figurovaly PNȚCD, PNL, Sociálně demokratická strana Rumunska (*Partidul Social Democrat din România* – PSDR), Rumunská ekologická strana (*Partidul Ecologist Român* – PER) a UDMR. Tato nová platforma byla svým způsobem vyjádřením bipolarity politické scény, základním jednotícím prvkem pro ni byl odpor vůči charakteru politického a společenského kurzu vládnoucí garnitury, jak už z názvů participujících stran vyplývá, politické programy spadající do jejího rámce byly dosti různorodé. Jako řídicí orgán tohoto politického bloku byl vytvořen výkonný výbor v čele s předsedou, v němž měla každá ze zúčastněných stran hlas a právo veta.³⁰⁴

Ona různorodost měla za následek časté změny složení i několikeré transformace konvence. Pro volby do místních samospráv 9. února 1992 vytvořila CNID spolu se stranami z Antitotalitární Fronty v zimě 1991 volební alianci s názvem Demokratická konvence (*Convenția Democratică* – CD), které se podařilo získat 24,3% hlasů. Přesto s úmyslem postavit do parlamentních voleb vlastní kandidátku odešla záhy PNL, o dva roky později se však vrátila.³⁰⁵ Přejmenována na Demokratickou konvenci Rumunska (*Convenția Democratică din România* – CDR) získala v roce 1992 ve volbách do dolní sněmovny 20% a horní 20,16% hlasů. Její kandidát na prezidenta, Emil Constantinescu postoupil v témže roce do druhého kola voleb, ve kterém ho s převahou porazil Ion Iliescu.³⁰⁶ Neustálé střídání členů konvence, jejíž jednotu podryval politický partikularismus, spory o předsednictví a další problémy se stal předzvěstí stylu, jakými CDR vládla po vítězství ve volbách roku 1996.

Pokud šla rumunská opozice cestou integrace s cílem vítězství ve volbách, vládní strana na tom byla přesně opačně a Ilieskovův pevný „všelidový“ blok začal vykazovat povážlivé trhliny. Předmětem sporu se staly ekonomické reformy. Parlamentní diskusní platforma poskytovala přeci jen o něco větší pluralitu názorů v rámci klubu FSN, jenž měl sám o sobě 263 členů, než její stranické orgány. Petre Roman byl na rozdíl od Iona Ilieska přeci jen reprezentantem jiné generace, otevřenější i ne přímo socialistickým myšlenkám. Navíc při převzetí úřadu prezidenta se Ion Iliescu vzdal předsednictví a členství ve FSN, novým předsedou byl zvolen Petre Roman v průběhu národního konventu FSN mezi 16. a 17. březnem 1991. V průběhu tohoto sjezdu charakterizoval

³⁰³ Abraham, F. *România de la Comunism la Capitalism*. s. 375.

³⁰⁴ Rosůlek, P. *Rumunsko*. In: Kubát, Michal. (ed.) *Politické a ústavní systémy zemí středovýchodní Evropy*. s. 316.

³⁰⁵ Abraham, F. *România de la Comunism la Capitalism*. s. 375.

³⁰⁶ Preda, C. Soare, S. *Regimul, partidele și sistemul politic din România*. s. 183.

její budoucí program Petre Roman, jako „stranu levého středu, která se inspiruje hodnotami sociální demokracie.“ Už toto prohlášení vyvolalo rozruch mezi částí konzervativních členů, z nichž někteří následně obvinili Romana z neoliberalismu a vytvořili vlastní parlamentní frakci.³⁰⁷

Spor uvnitř strany nakonec vyvrcholil další mineriádou, tentokrát na podzim 1991, která vyústila Romanovou rezignací 27. září téhož roku. Demonstraci údajně zahájili horníci z údolí Jiu s cílem zlepšení svých upadajících platů a životních standardů, do Bukurešti ovšem nepřijeli vyjednávat, ale požadovat rezignaci vlády. Iliescu následně oznámil, že přijal Romanovu rezignaci a jmenoval do čela vlády dosavadního ministra financí Theodora Stolojana. Roman se ovšem ostře ohradil a tvrdil, že pouze dal Ilieskovi k dispozici svůj mandát, ale nerezignoval.³⁰⁸ Pozdější vyšetřování naznačovala, že i tato zářijová mineriáda z roku 1991 byla akcí koordinovanou ve prospěch prezidenta rozvědkou SRI.³⁰⁹ Iliescu komentoval příchozí obvinění jako nepodložená, neboť horníci při svých demonstracích prý požadovali i jeho odstoupení.³¹⁰ Iliescu dále zkritizoval horníky za vandalismus a násilí, kterého se dopouštěli po cestě do Bukurešti a v hlavním městě samotném, tedy činy, které mu konané v červnu 1990 v zájmu „demokracie“ nevadily. Roman ho údajně zklamal tím, že zpochybnil jeho rozhodnutí o přijetí rezignace, které nebylo schváleno parlamentem, nemluvě o tom, že ji Roman podle svých slov ani nenabídl. Podle Ilieska se na Romanově propuštění dohodly všechny strany účastníci se debaty o vyřešení nastalé situace a z pozice prezidenta měl právo jeho rezignaci přijmout sám.³¹¹ Ať už bychom se přiklonili k variantě inscenace těchto nepokojů, nebo Ilieskově verzi, výsledek by byl stejný, lehce revoltující Roman byl vyměněn či v druhém případě obětován a na jeho místo byl dosazen poddajnější Stolojan, formálně nezávislý. Zajímavou informací je, že v rámci přechodného charakteru kabinetu do něj byli přizváni i zástupci opozičních stran a to konkrétně PNL, Ekologického hnutí Rumunska (*Mișcarea Ecologistă din România* – MER) a Demokratické agrární strany Rumunska (*Partidul Democrat Agrar din România* – PDAR).³¹² Přestože byla jejich účast menšinová, měl tento krok svůj význam. Ať už šlo o „kompenzaci“ demokratickému étosu za předchozí suspendování Romana, či snahu o rozbití integrující se opozice (PNL přeci jen opustila na jaře 1992

³⁰⁷ Abraham, F. *România de la Comunism la Capitalism*. s. 346.

³⁰⁸ Roper, S. *Romania. The Unfinished Revolution*. s. 70.

³⁰⁹ Deletant, D. *Ceaușescu and the Securitate: Coercion and Dissent in Romania*, s. 398.

³¹⁰ Iliescu, I. *Romania at the moment of Truth*. s. 127.

³¹¹ *Ibid.* s. 161-163.

³¹² Tudor, M. Gavrilescu, A. *Democrația la pachet*. s. 287-290.

CDR), mohl Ilescu napříště tvrdit, že FSN se nebála kooperace napříč politickým spektrem.

Děni ve FSN reflektovalo tento spor rozdělením se na tři frakce. „Pro Rumunsko dneška“ představovala pragmatickou gradualistickou linii, prosazující etatismus a podporující Iona Ileska. Frakce „Budoucnost – dnes“ prosazovala rychlejší a liberálnější reformy a podporovala Romana. Třetí frakce přijala název „Budoucnost pro Rumunsko.“ V průběhu konventu 27.-28. března 1992 byl možná trochu překvapivě zvolen předsedou FSN Petre Roman. Poražená frakce „Pro Rumunsko dneška“ ohlásila založení vlastní strany. Ve dnech 27.-28. června se konala její národní konference, na které byla založena Demokratická fronta národní spásy (*Frontul democrat al Salvării Naționale* – FDSN), která vyhlásila, že bude v následujících prezidentských volbách podporovat Iona Ileska. Po vyhraných volbách přijala tato strana v červnu 1993 nové označení PDSR. Zbytek FSN pod vedením Petre Romana na jaře 1993 též změnil svou identitu a sloučením s Demokratickou stranou (*Partidul Democrat* – PD) přejal i její název.³¹³

Do voleb roku 1992 tedy šly obě následnické větve FSN oslabené, nebylo jisté, která přiláká výraznější podporu, nebo naopak, jaké budou jejich ztráty během voleb. Výhoda Iona Ileska spočívala v tom, že zastával funkci prezidenta, která mu zajišťovala častější mediální prezenci, a zároveň měl své lidi ve vládě. Lze též předpokládat, dle pozdějších údajů a výsledků, že většina členstva a funkcionářů na nižších úrovních stranické hierarchie se přiklonila na jeho stranu.³¹⁴

4.5. Nová Ústava

Na demokratické ústavě Rumunska pracoval rok a půl parlament se statutem ústavodárného shromáždění. Ion Ilescu vzpomíná, že proces její úpravy a doplňování byl extrémně komplikovaný a ke konzultacím k výboru (jehož většinu tvořili podle doporučení metod zástupci FSN), který jádrový návrh tvořil, byli zváni zahraniční odborníci a experti Rady Evropy. Text se tak mohl z tohoto hlediska pochlubit pozitivním hodnocením mezinárodních organizací.³¹⁵

³¹³ Abraham, F. *România de la Comunism la Capitalism*. s. 346-353.

³¹⁴ Není to sice výlučný faktor, ale v roce 2003 měla post-Ileskovská Sociální demokracie 300 000 registrovaných příznivců, což bylo dvakrát více než PD. Preda, C. Soare, S. *Regimul, partidele și sistemul politic din România*. s. 79.

³¹⁵ Ilescu, Ion. *Romania at the moment of Truth*. s. 163-166.

Ústava byla schválena parlamentem 81% hlasů 21. listopadu 1991 a její přijetí bylo ratifikováno lidovým referendem 8. prosince téhož roku, ve kterém se pro ni vyslovilo přes 77% hlasujících voličů. Zdrojem inspirace pro její koncepci se stala ústava Páté francouzské republiky. Článek 1. odst. 3 stanovil, že Rumunsko je „právní, demokratický a sociální stát,“ ve kterém mezi nejvyšší hodnoty patří i demokratický pluralismus.³¹⁶ Prezidentova role byla tedy ústavně posílena, sdílel pravomoci s premiérem, ale na rozdíl od něj nebyl odpovědný parlamentu. Podle článku 85 a 102 to byl prezident, který jmenuje a odvolává premiéra. Články 86 a 87 mu umožňovaly konzultovat s vládou a účastnit se jejich zasedání.³¹⁷ Dále měl prezident zvýšené pravomoci ve stavu ohrožení a možnost vyhlásit referendum.³¹⁸ Ústava představila několik dalších specifíků. Parlamentní komory disponovaly symetrickými pravomocemi, hlasovaly tedy společně o všech zákonech. Zvláštností bylo též devatenáct míst vyhrazených pro zástupce stran etnických menšin v dolní sněmovně. Každá menšina měla právo delegovat jednoho zástupce prostřednictvím politické strany do sněmovny. Změnily se i počty mandátů v komorách, poslanců bylo nyní 334 a senátorů 137. Ústava oficiálně kodifikovala období semiprezidentského systému. Ten s sebou nese potřebu silného premiéra, který by dokázal prezidentovi hrát roli důstojného partnera. Taková osobnost však na premiérském postu v Rumunsku po několik dalších let chyběla.³¹⁹ Ústava tak vlastně zachovávala Ionu Ilieskovi co největší vliv v rámci exekutivního řízení země. Parlamentní systém naopak pomáhal konzervovat situaci, ve které byli poslanci a senátoři kontrolováni ve svém chování stranickými centrály. Ústava též nedefinovala přesně rozdělení moci v klasickém slova smyslu, ale stanovovala v článku 80, že prezident hraje roli zprostředkovatele mezi složkami státní moci.³²⁰ Přesto celkově odpovídala obecným nárokům na takové texty kladeným. Inkorporovala platnost mezinárodních smluv a Všeobecné deklarace lidských práv. Na ochranu a aplikaci ústavních práv byl zřízen Ústavní soud.³²¹

Tímto způsobem byl tedy završen proces procedurální demokratizace země. Ústava kodifikovala jednak původní desetibodové revoluční prohlášení, od kterého se Ion Iliescu během prvního půl roku vlády odchyloval, a také zakončila legitimizační proces

³¹⁶ *CONSTITUȚIA ROMÂNIEI – 1991*, Tit. I., Cap. 1, Art. 1, par. 3.

³¹⁷ *Ibid.* Tit. III. Cap. 2, Art 85; Cap. 3, Art. 102, par. 1; Cap. 2, Art. 86-87.

³¹⁸ *Ibid.* Tit. III., Cap. 2, Art. 92-93; Cap. 2., Art. 90.

³¹⁹ Rosůlek, Přemysl. *Rumunsko*. In: Kubát, Michal. (ed.) *Politické a ústavní systémy zemí středovýchodní Evropy*. s. 301-303.

³²⁰ *CONSTITUȚIA ROMÂNIEI – 1991*, *Ibid.* Tit. III. Cap. 2, Art 80, par. 2.

³²¹ Abraham, F. *România de la Comunism la Capitalism*. s. 422-423.

formální demokratizace nastartovaný poté. Z druhé strany i opozice měla nyní garanci, že pokud se jí dostane podpory od voličů v souladu s ústavní cestou, nebude její legitimita de iure zpochybnitelná ze strany dosavadní vládní garnitury. Ion Iliescu tak již nemohl snadno podniknout úkrok zpět, jelikož na nové ústavnosti stála jeho vlastní politická koncepce, riskoval by v případě jejího opuštění totální diskreditaci, Ústava byla totiž tak trochu jeho dítětem. Proti ní hlasovaly v parlamentu UDMR a PNȚCD z důvodů nejasností ohledně oddělení složek moci a přebujelých pravomocí exekutivy.³²²

4.6. Druhé volby a následující vývoj

V parlamentních volbách v září 1992 se pozitivně projevilo zavedení 3% klauzule, která umožnila vstup do parlamentu pouze třinácti stranám, čímž se částečně zpřehlednila parlamentní politika. Ve volbách zvítězila Ilieskova FDSN, která získala 27% hlasů, druhá skončila CDR s 20%. Romanova PD(FSN) získala 10% hlasů a UDMR si podržela stabilních 7% příznivců. Nově posílili pravíci radikálové, a to PNUR se 7,7% a Tudorovo PRM, které získalo 4% hlasů. Do sněmovny též vstoupila se 3% Socialistická strana práce (*Partidul Socialist al Muncii* - PSM), která vznikla jako nová krajně levicová strana.³²³ Výsledky ve volbách do obou komor si přibližně odpovídaly

Ve druhém kole prezidentských voleb zvítězil 11. října 1992 s přehledem a 60% většinou Ion Iliescu nad protikandidátem za CDR Emilem Constantineskem.³²⁴ Parlamentní volby byly signálem, že se síly na politické scéně vyrovnávají. PDSR nezískala zdaleka takovou převahu jako FSN v předchozích volbách, což bylo i důsledkem rozkolu a rozpadu této mateřské strany. V parlamentu existoval větší prostor pro názorovou pluralitu, strany však nijak nepolevily ve vzájemné rivalitě. Opozice využila čtyřikrát svoji procedurální možnost vyvolat hlasování o důvěře vládě, pokaždé ohledně ekonomických reforem a hospodářské politiky, což byla v následujícím období ústřední témata.³²⁵ Vládě, kterou po volbách PDSR vytvořila, předsedal Nicolae Văcăroiu. Byla sestavena jako menšinová vláda PDSR s několika nestraníky a přes

³²² Roper, S. *Romania. The Unfinished Revolution*. s. 69-70.

³²³ Treptow, K. *Dějiny Rumunska*. s. 379.

³²⁴ Rosůlek, P. *Rumunsko*. In: Kubát, Michal. (ed.) *Politické a ústavní systémy zemí středovýchodní Evropy*. s. 307.

³²⁵ Preda, C. Soare, S. *Regimul, partidele și sistemul politic din România*. s. 41.

počáteční jednání s PD(FSN) a CDR jejich podporu nezískala. Obrátila se tak na pravicové extremisty z PNUR a PRM. Později jí při prosazování legislativy pomáhala i socialistická PSM. Uvedené strany vytvořily v lednu 1995 s PDSR oficiální vládní koalici. Tím se dostala ke slovu naplno specifická lokální populistická směs teleologického nacionalismu a levicové hospodářské politiky, která pošramocnému obrazu země též nepřidala.³²⁶

Na mezinárodní scéně dosáhlo Rumunsko v období po roce 1992 přesto několika úspěchů. Dodržení embarga na vývoz zbraní do válkou zmítané Jugoslávie získalo pro Ilieskovo vedení v zahraničí zpět alespoň z části kredit ztracený po červnu 1990. Rumunsko bylo 7. října 1993 přijato za člena Rady Evropy, 1. února 1995 se stalo přidruženým členem EU a koncem roku 1993 se stalo znovu členem elitního klubu států vlastních doložku nejvyšších výhod, kterou přiděluje kongres USA. Na počátku roku 1994 se stalo signatářem Partnerství pro mír, prvním ze států oblasti východní Evropy. Prezident Iliescu uskutečnil v roce 1994 svoji první návštěvu USA. Pro zlepšení situace menšin, obzvláště romské a maďarské,³²⁷ byla v Rumunsku v roce 1993 vytvořena Rada pro národnostní menšiny. Jedním z nejvýraznějších úspěchů Rumunska bylo zlepšení vztahů s Maďarskem. Počínaje jednáním o dohodě *Open Skies*, které začalo roku 1991 a trvalo téměř rok, nastalo postupné zmírňování napětí. Od roku 1995 se konaly společné manévry a cvičení maďarské a rumunské armády. Celý proces sbližování byl úspěšně završen podepsáním rumunsko-maďarské dohody o dobrém sousedství v Temešváru 16. října 1996. V této smlouvě se Maďarsko zavázalo k tomu, že nebude usilovat o revizi hranic vzniklých roku 1918 a Rumunsko se zavázalo dbát a dohlížet na dodržování práv menšin.³²⁸ Přesto se průběžně konflikt, v jehož středu stojí sedmihradská maďarská menšina, čas od času dostává na přetřes jak na politické, tak mediální úrovni s variabilní intenzitou.

Přes uvedené úspěchy začala ztrácet vládní koalice podporu voličů, což potvrdily komunální volby v červnu 1996. I popularita Iona Ilieska v průzkumech veřejného mínění postupně klesala i přesto, že se důvěra v prezidenta pohybovala stále v cifrách dvojnásobných, než tomu bylo u dalších komponent a institucí politického života v zemi.³²⁹ PDSR uvázla ve vnitřních sporech znepřátelených frakcí a podporu voličstva

³²⁶ Linz, J. Stepan, A. *Problems of Democratic transition and Consolidation: Southern Europe, South America and Post-Communist Europe*. s. 364.

³²⁷ Podle sčítání lidu z roku 1992 se k maďarské národnosti přihlásilo 7% obyvatel a k romské 1,8% obyvatel. Treptow, K. (ed). *Dějiny Rumunska*. s. 382.

³²⁸ Treptow, K. (ed). *Dějiny Rumunska*. s. 381-383.

³²⁹ Preda, C. Soare, S. *Regimul, partidele și sistemul politic din România*. s. 37.

ztratila. Parlament dokonce zbavil imunity předsedu vládní PMR Corneliu Vadima Tudora, aby ho mohl vydat trestnímu stíhání za jeho extremistické projevy a nenávistné podněcování k diskriminaci menšin.³³⁰

Jako zlomový moment se následně ukázaly parlamentní a prezidentské volby na podzim roku 1996. Po nich vytvořily vítěznou vládní koalici CDR, která zvítězila se 30,7%, společně s UDMR, který získal 6,8% hlasů a k nim se ještě připojila Sociálně demokratická unie (USD), což byl svaz umírněných levicových stran vedený Petre Romanem. Premiérem byl jmenován Victor Ciorbea. PDSR se ocitla poprvé v opozici.³³¹ V repríze předchozích prezidentských voleb porazil Iona Iliescu ve druhém kole s 54,41% kandidát CDR Emil Constantinescu, dosavadní rektor Bukurešťské Univerzity, a to přesto, že první kolo vyhrál Iliescu.³³²

Do čela se tak dostali lidé, kteří nebyli exponenty komunistického režimu jako představitelé FSN a jejich nástupnických stran, přestože mnozí, jako třeba Constantinescu, za sebou měli členství v PCR. Klidným přenosem moci bylo stvrzeno, že ústavní principy definující procedurální demokracii ve formálním smyslu došly naplnění a že je bude dodržovat i bývalá vládní garnitura. Po neformální stránce byly marginalizovány některé ryze postkomunistické rysy, jako ona zmiňovaná „dřevní mluva.“ Avšak přesto, že nová vláda vyhlásila boj s korupcí, nepodařilo se jí narušit klientelistické vazby, které nadále jako stínová struktura hýbaly ekonomickým a částečně politickým děním v zemi. Ukázalo se, že ani nástup proti-ilieskovské opozice nepřinesl ihned předpokládanou realizaci demokratické politické kultury a jejích idejí a že tento proces bude nadále zaostávat za formální stránkou věci.

³³⁰ Treptow, K. (ed). *Dějiny Rumunska*. s. 389.

³³¹ Rosůlek, P. *Rumunsko*. In: Kubát, Michal. (ed.) *Politické a ústavní systémy zemí středovýchodní Evropy*. s. 322.

³³² Abraham, F. *România de la Comunism la Capitalism*. s. 68.

Závěr

Ion Iliescu je osobností, která zanechala výraznou stopu v dějinách Rumunska a způsobila počátkem 90. let fundamentální polarizaci jeho společnosti a politické scény na část, pro kterou bylo a stále je jeho jméno nekompatibilní s pojmem demokracie a část, která ho podporovala a přijímala jeho socialistický diskurs. Ilieskův příspěvek k demokratické transformaci země je nejen z těchto důvodů značně ambivalentní. Většina kritiky, která byla a je na jeho osobu namířena, správně poukazuje na to, že převedl téměř kompletní komunistický státní a stranický aparát do nového politického systému, který tak přes Ilieskova tvrzení o jeho demokratické podstatě udržoval skrytě personální a ideologickou kontinuitu s předchozím režimem. Je pravděpodobné, že tato politika nebyla motivována v Ilieskově případě natolik touhou po moci jako spíše osobním přesvědčením, i tak mělo jeho jednání v mnoha situacích nešťastné či dokonce tragické důsledky. Tato skutečnost vyplývá částečně z logiky životní a politické kariéry Iona Ilieska, která se z větší části odehrála před prosincem 1989.

V roce 1971 se Iliescu dostal do sporu s Nicolae Ceaușeskem, čímž se zařadil do okruhu vnitrostranické ideologické opozice. Z komparace primárních a sekundárních zdrojů vyplynulo, že Ilieskova komunistická minulost však není tak jednoznačně proreformní, jak on sám tvrdí. Měl své zkušenosti s aplikací autoritativních ideologických praktik a neváhal je používat při potlačování studentských nepokojů z let 1956 a 1968. Ion Iliescu sice kritizoval sultanistickou formu předchozího režimu, ale přímo se nikdy nezřekl socialistických myšlenek. V průběhu revoluce 1989 převzal moc a v čele orgánů Fronty národní spásy vedl zemi i přesto, že jeho legitimita byla zpochybňována. Svržení Ceaușeskovy osobní diktatury bylo sice iniciováno lidovým hnutím, ale Iliescu ho využil jako odrazového můstku k uchopení politické moci. V Rumunsku nebyl v danou chvíli nikdo jiný, kdo by se o důležité pozice cílevědomě ucházel. Fronta národní spásy, kterou Ion Iliescu vedl, proto přilákala zpočátku do svých řad zástupce různých proudů a skupin. Jak se později ukázalo, přes počáteční prohlášení byla FSN plně ovládána Ilieskem a jeho lidmi, kteří měli v úmyslu zavést pouze omezenou politickou pluralitu a režim, který by byl ve své podstatě reformně socialistický. Ion Iliescu odmítal z různých důvodů zúčtování s komunistickými funkcionáři, likvidace bývalého režimu tedy vlastně skončila popravou Nicolae Ceaușeska a jeho manželky. Na počátku roku 1990 se aktivizovala politická opozice, která v celkově nejasné situaci donutila FSN ke změnám politického kurzu směrem ke

skutečné liberalizaci a demokratizaci. Paradoxně se v tu chvíli Ion Iliescu rozhodl pro zásadní obrat a začal prosazovat procedurální demokratizaci nejspíše pouze s tím úmyslem, aby získal ve volbách potřebnou legitimitu, kterou mu revoluční konstrukce poskytovala postupem času ve stále menší míře.

Nový směr domácí politiky potvrzoval, že opozice měla svůj vliv na dění ve státě přesto, že se Ion Iliescu snažil její potenciál bagatelizovat. Četnými protesty se rodící občanské společnosti podařilo tuto změnu prosadit, a tak se otevřela do budoucna možnost výměny politické garnitury. V průběhu prvního půl roku po prosincových událostech došlo k zásadní změně, která do značné míry zajistila budoucí demokratizaci země.

Rumunsko si zvolilo v květnu 1990 první postkomunistický parlament a prezidentem Iona Ilieska, který se nyní stal utilitárním zastáncem pluralitní parlamentní demokracie, ve které držela jeho strana absolutní většinu. V oblastech, které nepatřily přímo do rámce politických struktur a jejich mechanismů, slibovaná demokratizace a liberalizace poměrů zaostávala za očekávaními. Ekonomické reformy probíhaly velmi pomalu, státní aparát se příliš neobměnil, v rétorické rovině se držela komunistického terminologie a vláda navíc potlačovala protesty opozice nasazováním horníků a dělníků do ulic místo toho, aby vykonávala své pravomoci ústavně, s pomocí pořádkových jednotek. Tyto tzv. *mineriády* se staly nejvýraznějším pojmem a symbolem nedemokratičnosti, který za sebou doba, kdy byl u moci Ion Iliescu, zanechala.

Přesto dospěl vývoj ke schválení nové Ústavy roku 1992, která sice byla navržená více než vstřícně k prezidentským pravomocem, avšak garantovala legální a nepopíratelný základ k procedurálnímu fungování demokratického režimu v zemi. Jak se ukázalo, popularita prezidenta a jím podporovaných stran postupně upadala, a v roce 1996 přišla po volbách na řadu první zásadní výměna vlády a s ní nastoupila k moci do té doby marginalizovaná opozice.

Ion Iliescu konstantně tvrdí, že všechna opatření, která zaváděl, a celá jeho politika směřovaly primárně k demokratizaci země. Jak se ovšem v průběhu času ukázalo, obsah tohoto pojmu v jeho pojetí varioval. V důsledku terminologické a ideové vágnosti se mohl odpůrcem demokracie a revoluce stát kdokoliv vystupující proti němu. Nelze popřít, že přestože po formální stránce byla nakonec Ionem Ilieskem prosazována demokratizace, určité komponenty jeho uvažování měly své neotřesitelné základy ve zkušenostech, které nabyt před rokem 1989. Nezpochybnitelným faktem však zůstává, že svou autentičnost z hlediska rumunských poměrů potvrdil Ion Iliescu třikrát během

své postkomunistické kariéry v demokratických prezidentských volbách. Nelze tedy hovořit přímo o tom, že by byl v Rumunsku vytvořen autokratický režim, který by se držel u moci všemi prostředky proti vůli většiny obyvatelstva. Iliescu do značné míry reprezentoval a zároveň využíval zájmů těch společenských vrstev, které byly nejvíce ohroženy procesem transformace ekonomiky. Dokázal jimi obratně manipulovat v příhodných chvílích tak, aby mu pomáhaly prosazovat opatření, která konzervovala ekonomické struktury komunistického systému. To sice pomáhalo udržovat sociální stabilitu ve společnosti a tím pádem i preference Ilieska, FSN a jejích nástupnických stran, ale zároveň podporovalo perzistenci hospodářské nevykonnosti, jejíž překonání není plně dokončeno ani dnes - po více jak dvaceti dvou letech od svržení Nicolae Ceaușesca.

Roli Iona Ilieska v dějinách Rumunska se těžko hledá odpovídající charakteristika, stejně jako se obtížně hledá v celé východní Evropě soudobá analogická osobnost. Iliescu je politikem, který přes několik zásadních odchylek dovedl z komunismu do demokracie stát, jemuž jako politický lídr několik let dominoval. Většina vnějších i vnitřních pozorovatelů ho právem obviňuje z toho, že zdržel tento vývoj o několik let. Jeho vláda má na svědomí neakceptovatelné zásahy, které zmařily při pouličních bojích nemálo lidských životů. Přesto je třeba uznat, když o sobě letos na jaře v jednom z rozhovorů u příležitosti oslavy svých osmdesátých druhých narozenin prohlásil, že „zanechal něco v dějinách Rumunska a to jeho demokratickou rekonstrukci“³³³ měl paradoxně pravdu i přesto, že se jeho chápání tohoto fenoménu dosti zásadně liší od obecné interpretace. Nejvýraznějším pozitivem, které po prvním období jeho vlády zůstalo, je zatím nepřerušované fungování pluralitního demokratického systému, který zajišťuje střídání různých názorových skupin u moci a plní tak vlastně přání těch, kteří položili své životy za svobodu v průběhu revoluce v roce 1989.

³³³ RACHELEANU, O. *Ion Iliescu, la 82 de ani: "Am reușit să las ceva în istoria României: reconstrucția ei democratică"*, ze dne 3. 3. 2012. www.adevarul.ro

Summary

Ion Iliescu is a figure who left a distinct mark in the history of Romania and caused in the early 90's fundamental polarization of society and political scene in part, for which he was, and still he is incompatible with the concept of democracy and part, which supported him and accepted his socialist discourse. Iliescu's contribution to the democratic transformation of the country is not only for these reasons very ambivalent. The central criticism that has been and is directed at his person, correctly points out that he transferred almost the full communist state and party apparatus into the new political system. Despite Iliescu's allegations about democratic nature of the latter, this kept obscure personal and ideological continuity with the previous regime. It is likely that this policy was not motivated as such by Iliescu's lust for power, but rather personal beliefs, yet had it brought up in many situations, unfortunate or even tragic consequences.

This fact is partly due to the logic of life and political career of Ion Iliescu, which largely took place before December 1989. In 1971 he got into a dispute with Nicolae Ceausescu, moving himself into the circle of intraparty ideological opposition. The comparison of sources indicated that Iliescu's communist past is not so clearly pro-reform, as he always firmly stated. He has his own experience with application of authoritarian ideological practices and did not hesitate to use them in the suppression of student riots of 1956 and 1968. Although Ion Iliescu criticized the previous regime's sultanistic form, he never renounced socialist ideas. During the Revolution of 1989 he took over and his National Salvation Front led the country even though its legitimacy has been questioned. The overthrow of Ceaușescu's personal dictatorship was indeed initiated by the popular movement, however, this Iliescu used as a springboard to seize political power. In Romania, no other contestants for power were present. Therefore, the National Salvation Front, led by Ion Iliescu, initially attracted to its ranks representatives of all possible streams and groups of the society. As it turned out, despite initial statements FSN was fully controlled by Iliescu and his people who had planned to introduce only limited political pluralism and a regime that was in essence a socialist-reformist. Ion Iliescu rejected for various reasons showdown with Communist officials, the destruction of the former regime actually ended with Nicolae Ceausescu's execution. In early 1990, political opposition activated itself, which forced FSN to change political course towards real liberalization and democratization. Paradoxically,

at that moment Ion Iliescu decided to make a major turn when he began to promote procedural democratization probably only with the intent to obtain the coveted legitimacy of the elections, as its primary source, the revolutionary concept, was deteriorating over the course time.

The new direction of domestic policy proved that the opposition had its influence on the course of events inside the state, however Ion Iliescu tried to downplay its potential. Numerous protests by the nascent civil society managed to push through this change, and thus opened the possibility of future political transition. During the first six months after the December event was a major change that to a great extent ensured the future democratization of the country.

Romania has chosen in May 1990 first post-Communist parliament and President Ion Iliescu, who has now become a proponent of the utilitarian pluralist parliamentary democracy, in which his party held an absolute majority. In areas which do not fall directly into the framework of political structures and mechanisms, the promised democratization and liberalization conditions lagged behind expectations. Economic reforms proceeded very slowly, the state apparatus didn't change at all, in the rhetorical level, the communist jargon and terminology was kept and government has suppressed opposition protests with deployment of miners and factory workers in the streets instead of pursuing its constitutional powers, using crowd control units. These so-called *mineriads* became most visible symbol and undemocratic notion that behind the time when he was in power, Ion Iliescu, left.

Nevertheless, it came to an approval of the new Constitution in 1992, which certainly has been designed to meet the needs of the president, however, guaranteed the legal and incontestable foundation for procedural functioning of a democratic regime. As it turned out, the popularity of the president and by him supported parties gradually declined, and so in 1996 after the elections the first major Government exchange appeared and with it hitherto marginalized opposition came to power. Ion Iliescu consistently stated that all the measures introduced, and his whole policy was directed primarily to democratize the country, but as it has been proved over time, the content of this concept in his conception varied significantly. With this terminological vagueness any anyone acting against Iliescu would become an opponent of democracy and revolution. There is no denying that, although, strictly speaking, Ion Iliescu was eventually promoting democratization, certain components of his thinking had its unshakable foundation in the experiences that were acquired before 1989. As an

undeniable fact remains that his authenticity in terms of Romanian public opinion was confirmed three times during his career in post-communist democratic presidential elections. It therefore impossible to speak about an autocratic regime in Romania being created, which would be kept in power by all means against the wishes of the majority of the population. Iliescu largely represented their interests and also used those social classes that were most vulnerable to the process of economic transformation. He deftly handled them to help him promote measures preserving the economic structures of the communist system. While this added to maintain social stability in society and thus preferences of Iliescu, FSN and its successor party, it also supported the persistence of economic inefficiency, which is not fully completely overcome even today, after more than 22 years since the overthrow of Nicoale Ceaușescu.

Evaluating Ion Iliescu's role in the history of Romania, it is hard to find an appropriate characteristic, as it is difficult to find in Eastern Europe analogous contemporary personality. Iliescu is a man who with some major detours steered the Romanian state from communism to democracy, as he was its dominant political leader for several years. Most external and internal observers rightly accuse him of the fact that he delayed these developments by several years. His government is responsible for unforgivable lossess of human lives in street fights. It is nevertheless necessary to recognize that when he in an interview around the celebration of his eighty-second birthday said, "that he left something in the history of Romania and its democratic reconstruction" was true even though, paradoxically, that his understanding of this phenomenon is quitefundamentally different from the general interpretation. The most positive aspect, which, after the first period of his reign remains is yet uninterrupted functioning parliamentary system, which ensures rotation of the different opinion groups in power and that actually meets the wishes of those who gave their lives for freedom during the revolution in 1989.

Použitá literatura

1. Primární zdroje

Právní normy:

Parlamentul României, Camera deputaților. *CONSTITUȚIA ROMÂNIEI – 1991*.

Dostupné z <http://www.cdep.ro/pls/dic/site.page?id=255&idl=1> (navštíveno 4.1. 2012)

Archivní zdroje:

British Foreign Office, *Tolstoy documents: Record of meeting at the Kremlin, Moscow, 9th October, 1944, at 10pm*. Appendix I. In: Syracuse, Joseph M. *Into the dark house: American diplomacy & the ideological origins of the Cold War*. Claremont: Regina Books, 1998. 273 s. ISBN 0941690814.

Záznamy:

21.12.1989 Nicolae Ceaușescu LAST SPEECH (videozáznam projevu z budovy Ústředního výboru PCR), upload ze dne 29. 6. 2009, dostupné z <http://www.youtube.com/watch?v=TcRWiz1PhKU&feature=related> (navštíveno 15.10.2011)

22 decembrie 1989. Discursul lui Ion Iliescu la TVR (videozáznam z projevu v televizním vysílání), upload ze dne 29. 5. 2008, dostupné z <http://www.youtube.com/watch?v=nUQ0aLOB5qU&feature=related> (navštíveno 5.2.2012)

Congresul XII - PARVULESCU CONTRA CEAUSESCU (videozáznam z XII. Kongresu PCR), upload ze dne 18. 10. 2006, dostupné z <http://www.youtube.com/watch?v=UXjIz5S0JGQ> (navštíveno 15.10. 2011)

Prameny subjektivní povahy:

BURTESCU, Alin. *Interviu: Azi... "Puterea"*, ze dne 5. 3. 2012. Dostupné na <http://ioniliescu.wordpress.com/>, (navštíveno 10. 3. 2012)

ILIESCU, Ion. *Romania at the moment of Truth*. Paris: Henri Berger, 1994. 271 s. ISBN 2-9508147-2-7.

ILIESCU, Ion. Anul 1989 și semnificația Revoluției române. *Arhivele Totalitarismului*, 2010, no. 1. s. 17-23.

MURGESCU, Bogdan. Amintiri din 21.-22. decembrie 1989 (Radu Silaghi în dialog cu Bogdan Murgescu). In: Murgescu, Bogdan. (ed.) *Revoluția română din decembrie 1989*. Iași: POLIROM, 2007. 220 s. ISBN 978-973-46-0695-5.

RACHELEANU, Oana. *Ion Iliescu, la 82 de ani: "Am reușit să las ceva în istoria României: reconstrucția ei democratică"*, ze dne 3. 3. 2012. Dostupné na http://www.adevarul.ro/actualitate/politica/eveniment-Ion_Iliescu-la_82_de_ani-_Am_reusit_sa_las_ceva_in_istoria_Romaniei--reconstructia_ei_democratica_0_656934606.html#, (navštíveno 5. 3. 2012)

2. Sekundární literatura

Monografie:

ABRAHAM, Florin. *România de la Comunism la Capitalism*. București: Tritonic, 2006. 640 s. ISBN 978-973-733-071-0.

BĂRBULESCU, Mihai et al. *Istoria României*. București: Corint, 2007. 511 s. ISBN 978-973-135-031-8.

BOIA, Lucian. *Romania: Borderland of Europe*. London: Reaktion books, 2001. 329 s. ISBN 1-86189-103-2.

BOIA, Lucian. *Geschichte und Mythos: Über die Gegenwart des Vergangenen in der rumänischen Gessellschaft*. Köln: Böhlau Verlag, 2003. 291 s. ISBN 3-412-18302-4.

CAREY, Henry F.(ed.) *Romania since 1989. Politics, Economics and Society*. Lanham: Lexington books, 2004. 640 s. ISBN 0-7391-0592-2.

CIPKOWSKI, Peter. *Revolution in Eastern Europe*. New York: John Wiley & Sons, 1991. 184 s. ISBN 0-471-53968-6.

DELETANT, Dennis. *Ceaușescu and the Securitate: Coercion and Dissent in Romania*, New York: C. Hurst, 1995. 424 s. ISBN 1-56324-633-3.

DVOŘÁKOVÁ, Vladimíra. KUNC, Jiří. *O přechodech k demokracii*. Slon. Praha, 1994. 156 s. ISBN 80-901424-8-6.

GABANYI, Anneli Ute *Die unvollendete Revolution: Rumänien zwischen Diktatur und Demokratie*, München: Piper, 1990. 227 s. ISBN 3-492-11271-4

HERINGHAUS, Steffen. *Romania in the EU- New Roads for Real Convergence*. Magisterská práce. Aachen: RWTH Aachen University, 2008. 145 s.

HUNTINGTON, Samuel. *Třetí vlna: Demokratizace na sklonku dvacátého století*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2008. 343s. ISBN 978-80-7325-156-7.

LINZ, Juan. STEPAN, Alfred. *Problems of Democratic transition and Consolidation: Southern Europe, South America and Post-Communist Europe*. Baltimore: John Hopkins Press, 1996. 479 s. ISBN 0-8018-5158-0.

MURGESCU, Bogdan.(ed.) *Revoluția română din decembrie 1989*. POLIROM. Iași, 2007. 220 s. ISBN 978-973-46-0695-5.

POP, Ioan-Aurel. BOLOVAN Ioan. *History of Romania*. Cluj-Napoca: Romanian Cultural Institute, 2006. 820 s. ISBN 978-973-7784-12-4.

- POPESCU, Titu. *Psihiatrie politică*. Cluj-Napoca: Casa Cărții de Știință, 2011. 145 s. ISBN 978-973-133-893-4.
- PREDA, Cristian. SOARE, Sorina. *Regimul, partidele și sistemul politic din România*. București: Nemira, 2008. 235 s. ISBN 978-973-143-185-7.
- ROPER, Stephen D. *Romania. The Unfinished Revolution*. Taylor&Francis e-Library. 2005. 161 s. ISBN 0-203-69593-3.
- TEJCHMAN, Miroslav. *Nicolae Ceaușescu*. Praha: Lidové Noviny, 2004. 205 s. ISBN 80-7106-503-X.
- TEJCHMAN, Miroslav. *Balkán ve válce a revoluci*. Praha: Karolinum, 2008. 768 s. ISBN 978-80-246-1374-1
- TISMĂNEANU, Vladimir. DOBRINCU, Dorin. VASILE, Cristian.(eds.) *Comisia prezidențială pentru analiza dictaturii comuniste din România: Raport Final*. Humanitas: București, 2007. 879 s. ISBN 978-973-50-1836-8.
- TISMĂNEANU, Vladimir.(ed.) *Stalinism Revisited: The Establishment of Communist Regimes in East-Central Europe*. Budapest: Central European University Press, 2009. 444 s. ISBN 978-963-9776-55-5.
- TREPTOW, Kurt W.(ed.) *Dějiny Rumunska*. Praha: Lidové Noviny, 2000. 543 s. ISBN 80-7106-348-7.
- TUDOR, Marius. GAVRILESCU, Adrian. *Democrația la pachet*. București: Compania, 2002. 352 s. ISBN 973-8119-49-9.
- VERDERY, Katherine. *What was socialism and what comes next?* Princeton: Princeton University press, 1996. 298 s. ISBN 0-691-01133-8.
- VERSECK, Keno. *Rumänien*. München: C.H.Beck, 2007. 226 s. ISBN 978-3-406-55835-1

VYKOUKAL Jiří, LITERA Bohuslav, TEJCHMAN Miroslav. *Východ: vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944-1989*. Praha: Libri, 2000. 860 s. ISBN 80-85983-82-6.

ZUB, Alexandru. CIOFLÂNCĂ, Adrian.(eds.) *Cultură politică și politici culturale în România modernă*. Iași: Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza,“ 2005. 443 s. ISBN 973-703-126-1.

Sborníkové příspěvky:

CIOROANU, A. *Romania: The Impossible Escape*. In: Bjelic, D. Savic, O.(eds.) *Balkan as a Metaphor*. Cambridge (Mass.): MIT Press, 2002. 382 s. ISBN 0-262-02524-8.

GABANYI, Anneli Ute. *The New Business Elite: From Nomenklatura to Oligarchy*. In: Carey, Henry F.(ed.) *Romania since 1989. Politics, Economics and Society*. Lanham: Lexington books, 2004. 640 s. ISBN 0-7391-0592-2.

GRANCEA, Mihaela. *Retorica morții eroice în epitaful revoluționarilor din decembrie '89*. In: Murgescu, Bogdan.(ed.) *Revoluția română din decembrie 1989*. Iași: POLIROM, 2007. 220 s. ISBN 978-973-46-0695-5.

MIOC, Marius. *Îndreptări necesare*. In: Murgescu, Bogdan.(ed.) *Revoluția română din decembrie 1989*. POLIROM. Iași, 2007. 220 s. ISBN 978-973-46-0695-5.

MUNGIU-PIPPIDI, Alina. *Fatalistic political cultures revisited. Romania's political culture after 1989*. In: Zub, Alexandru. Cioflâncă, Adrian.(eds.) *Cultură politică și politici culturale în România modernă*. Iași: Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza,“ 2005. 443 s. ISBN 973-703-126-1.

NEUMANN, Victor. *Timișoara în memoria colectivă contemporană. Perspective fragmentare*. In: Murgescu, Bogdan.(ed.) *Revoluția română din decembrie 1989*. Iași: POLIROM, 2007. 220 s. ISBN 978-973-46-0695-5.

ROPER, Stephen D. *Parliamentary System*. In: Carey, Henry F.(ed). *Romania since 1989. Politics, Economics and Society*. Lanham: Lexington books, 2004. 640 s. ISBN 0-7391-0592-2.

ROSŮLEK, Přemysl. *Rumunsko*. In: Kubát, Michal.(ed.) *Politické a ústavní systémy zemí středovýchodní Evropy*. Praha: Eurolex Bohemia, 2004. 432 s. ISBN 80-86432-90-4.

ȘANDRU, Daniel. *Democratizare și valori politice în România postcomunistă*. In: Zub, Alexandru. Cioflâncă, Adrian.(eds.) *Cultură politică și politici culturale în România modernă*. Iași: Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza,” 2005. 443 s. ISBN 973-703-126-1.

SELLIN, Frank. *Democratization in the Shadow: Post-Communist Patrimonialism*. In: Carey, Henry F.(ed.) *Romania since 1989. Politics, Economics and Society*. Lanham: Lexington books, 2004. 640 s. ISBN 0-7391-0592-2.

WAGNER, Peter F. *Sonderweg Romania?* In: Carey, Henry F. (ed.) *Romania since 1989. Politics, Economics and Society*. Lanham: Lexington books, 2004. 640 s. ISBN 0-7391-0592-2.

Časopisecké studie:

BRADEANU, Adina. THOMAS, Rosie. *Indian Summer, Romanian Winter*. *South Asian Popular Culture*, 2006, vol. 4, no. 2, s. 141-146.

DAHL, Robert A. *Dezvoltare și cultură democratică*. *Romanian Journal of Political Science*, 2002, vol. 2, no. 1, s. 138-144.

DRAGOȘ, Bogdan. DOBRE, Suzana. IONIȚĂ Sorin. *Property Restitution: What Went Wrong in Romania?* *Romanian Journal of Political Science*, 2008, vol. 8, no. 2, s. 3-23.

FICHTER, Madigan. Rock'n 'Roll nation: counterculture and dissent in Romania, 1965-1975. *Nationalities Papers*, 2011, vol. 39, no. 4, s. 567-585.

FRAUSUM, Yves G. Van. Industrial Restructuring in Romania: Diagnosis and Strategies Source. *Europe-Asia Studies*, 1995, vol. 47, no. 1, s. 47-65.

GABANYI, Anneli Ute. Das Parteiensystem in Rumänien nach 1989. *Geschichte und Gesellschaft*, 1992, vol. 18, s. 352-370.

GLEDHILL, John. Three days of violence: Making Sense of Romania's Transitional Violence, 20 Years On. *Europe-Asia Studies*, 2011, vol. 63, no. 9, s. 1639-1669.

ORENSTEIN, Mitchell A. What Happened in East European (Political) Economies? *East European Politics and Societies*. 2009, vol. 23, no. 4, s. 479-490.

PAICA, Ana Maria Roxana. Tipuri de regimuri politice: democratie, autoritarism si totalitarism. *Revistă de Istorie - ANTIM*. 2010, vol. 9, s. 147-158.

VERDERY, Katherine. „Caritas“ and the reconceptualization of Money in Romania. *Anthropology today*. 1995, vol. 11, no. 1, s. 3-7.

Internetové zdroje:

ILIEȘU, Corin. RUS, Alin. *Raport despre fratricidul din 13-15 iunie 1990*. Versiune August 2010. Asociația 21. Decembrie 1989.

dostupné z

http://mineriade.iicmer.ro/pdf/dezbateri/raport_despre_fratricidul_din_13_15_iunie_1990.pdf (navštíveno 6.3. 2012)

Lustration Law ruled unconstitutional ze dne 28. 3. 2012

dostupné z <http://www.nineoclock.ro/lustration-law-ruled-unconstitutional/>, (navštíveno 1. 4. 2012)

Seznam příloh:

Příloha č. 1: Seznam použitých zkratek (tabulka)

Přílohy

Příloha č. 1.: Seznam použitých zkratk

zkratka	<i>rumunský název</i>	český překlad
CADA	<i>Comitetul de Acțiune pentru Democratizarea Armatei</i>	Akční výbor pro demokratizaci armády
CD	<i>Convenția Democratica</i>	Demokratická konvence
CDR	<i>Convenția Democratica din România</i>	Demokratická konvence Rumunska
CFSN	<i>Consiliul Frontului Salvării Naționale</i>	Rada Fronty národní spásy
CNAp	<i>Colegiul Național de Apărare</i>	Národní kolegium obrany
CNID	<i>Convenția Națională pentru Instaurarea Democrației</i>	Národní konvence pro zřízení demokracie
CPUN	<i>Consiliul Provizoriu de Uniune Națională</i>	Prozatímní rada národní jednoty
DIE	<i>Direcția de Informații Externe</i>	Direktorát zahraničního zpravodajství
FDSN	<i>Frontul democrat al Salvării Naționale</i>	Demokratická fronta národní spásy
FSN	<i>Frontul Salvării Naționale</i>	Fronta národní spásy
MER	<i>Mișcarea Ecologista din România</i>	Rumunské ekologické hnutí
PCR	<i>Partidul Comunist Român</i>	Rumunská komunistická strana
PD	<i>Partidul Democrat</i>	Demokratická strana
PDAR	<i>Partidul Democrat Agrar din România</i>	Demokratická agrární strana Rumunska
PDSR	<i>Partidul Democrației Sociale din România</i>	Strana sociální demokracie Rumunska
PER	<i>Partidul Ecologist Român</i>	Rumunská ekologická strana
PMR	<i>Partidul Muncitoresc Român</i>	Rumunská strana pracujících
PNL	<i>Partidul Național Liberal</i>	Národní liberální strana
PNȚCD	<i>Partidul Național Țărănesc Creștin Democrat</i>	Křesťansko-demokratická rolnická národní strana
PRM	<i>Partidul din România Mare</i>	Strana velkého Rumunska

PSDR	<i>Partidul Social Democrat din România</i>	Sociálně demokratická strana Rumunska
PSM	<i>Partidul Socialist al Muncii</i>	Socialistická strana práce
PUNR	<i>Partidul Unității Naționale a Românilor</i>	Strana národní jednoty Rumunů
PUNRT	<i>Partidul Unității Naționale a Românilor din Transilvania</i>	Strana národní jednoty Rumunů Transylvánie
RSR	<i>Republică Socialistă Româna</i>	Rumunská socialistická Republika
UAER	<i>Uniunea Asociațiilor de Elevi din România</i>	Unie žakovských asociací Rumunska
UASR	<i>Uniunea Asociațiilor Studenților din România</i>	Unie studentských asociací Rumunska
UTC	<i>Uniunea Tineretului Comunist</i>	Unie komunistické mládeže
UTM	<i>Uniunea Tineretului Muncitoresc</i>	Unie pracující mládeže